

liberální institut

Politická ekonomie strachu

Strach – úvahy o politické ekonomii vládnutí

Robert Higgs

Vzor citace:

Robert Higgs, Politická ekonomie strachu

Praha: Alfa Publishing a Liberální institut, 2006

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Politická ekonomie strachu / Robert Higgs ; [překlad Josef Šíma a kol.].

– 1. vyd. – Praha : Alfa Publishing, 2006. – 146 s. – (Ekonomie studium)

Přeloženo z angličtiny

ISBN 80-86851-33-8 (Alfa Publishing). – ISBN 80-86389-43-X (Liberální institut)

321.01 * 35.07 * 351.71 * 159.942 * 323.171 * 338.2 * 328/329 * (73) * (4)

- * politická moc * byrokracie * stát
- * veřejná volba * strach * centralismus
- * hospodářská politika – Spojené státy americké
- * hospodářská politika – země Evropské unie
- * Spojené státy americké – politika a vláda
- * země Evropské unie – politika a vláda
- * studie

321 – Politologie

Kniha vyšla ve spolupráci s Liberálním institutem

Nakladatelství: © Alfa Publishing, s. r. o., společně s Liberálním institutem, Praha

Rok prvního vydání: 2006

ISBN: 80-86851-33-8 (Alfa Publishing)

ISBN: 80-86389-43-X (Liberální institut)

www.alfaknihy.cz

www.libinst.cz

Obsah

Předmluva: Politická ekonomie strachu	5
1. Pokračující růst státu v hospodářsky vyspělých zemích	11
2. Strach – základ moci každé vlády	31
3. Branná povinnost – základ růstu vlády ve 20. století	49
4. Stát že nás chrání...?	63
5. Systémová (politická) nejistota – proč Velká krize trvala tak dlouho a proč prosperita přišla až po válce	67
6. Daň z příjmu: od protiústavnosti k úplnému vítězství	93
7. Mýty, mýty, mýty aneb proč politici nechtějí, abychom znali pravdu	103
Dovětek: Kolik lidí bylo zavražděno vlastními vládami?	115
O autorovi	119
Seznam literatury	121

Překlad:

Michal Markoš (kap. 1)

Petr Sadílek (kap. 2)

Petr Havlík (kap. 3)

Josef Šíma (kap. 4)

Ladislav Tajovský (kap. 5)

František Dáňa (kap. 6), přetištěno z časopisu Terra Libera

Josef Šíma a Dan Štátný (kap. 7 – rozhovor s Dr. Robertem Higgsem), přetištěno z časopisu
Terra Libera

Petr Havlík (dovětek)

Politická ekonomie strachu

Při pohledu do našich stále ještě nedávných dějin může člověk lehce nabýt dojmu, že historickým trendem ve společnosti je ústup politiků a úředníků z našich životů. Srovnáme-li totiž jejich roli v našich životech dnes s 80. léty minulého století, je bezpochyby pravdou (a jsme tomu rádi), že je dnes mnohem omezenější než tehdy.

A přesto by bylo chybné z této naší zkušenosti vyvozovat něco o dlouhodobém trendu vývoje velikosti státu. Člověk nemusí být zrovna fandou přes dějepisy, aby si povšiml, že z dlouhodobého hlediska je tomu přesně naopak: stále větší rozsah našich aktivit se stává předmětem zájmu veřejných činitelů, aniž bychom o tento zájem jako jednotlivci nutně stáli. Úředníci, vybaveni zákonnými pravomocemi, se stávají pomalu ale jistě běžnou součástí našich životů: zkuste si vzpomenout, co všechno nelze bez jejich svolení či dohledu dělat. Úřednické akty se stávají i součástí našich slovníků: slova jako povolení, licence, schválení, oznámení, potvrzení, výkaz, zákaz, průkaz používáme čím dál častěji, a to ve stále větším množství oblastí a kontextů.

Obecný proces rozšiřování státní moci – ať už ve smyslu nárůstu počtu úředníků, zvyšování jejich rozpočtu nebo rozšiřování jejich působnosti – je z ekonomického hlediska navýsost problematický, nicméně však vysvětlitelný a byl již také mnohokrát popsán. V rozšiřování veřejné byrokracie a byrokracie v soukromém sektoru však existují důležité odlišnosti.

Brzdy růstu byrokracie

V soukromém sektoru se proti růstu byrokracie ve vlastním zájmu staví vlastníci dané organizace. Ti se totiž o fungování své firmy bedlivě zajímají a pouští byrokracii jen tam, kde je to nezbytně nutné, a i tam na její působení dohlíží. Dobře vědí, že nechají-li byrokracii bez dohledu, budou to oni, kdo ponесou ve své firmě náklady zbytečného plýtvání, ne-li riziko existenčních problémů. Soukromí vlastníci tak nenechávají byrokracii žít svým vlastním životem a vytváří účinnou protiváhu přirozeným tendencím byrokratické struktury se rozrůstat.

Ve veřejném sektoru naproti tomu taková protiváha chybí, neboť jako občané daného státu se zdaleka nechováme jako vlastníci firmy. Jednak celá řada lidí si tyto důsledky neuvědomuje, a i ti, co jsou toho schopni, vědí, že nikdo z nás nemá na chod státu takový vliv, aby nám stálo za to věnovat velkou pozornost tomu, kdo a jak věci veřejné spravuje. Veřejný sektor se tak může celkem nerušeně množit na úkor a za peníze sektoru soukromého.

Posvátnost státní byrokracie

I kdybychom se ale všichni chovali jako zodpovědní vlastníci státu a chodu veřejné byrokracie věnovali náležitou pozornost, stále by veřejná byrokracie nečelila žádnému velkému odporu a svět by vypadal do značné míry tak, jak dnes vypadá.

Zatímco k byrokracii v soukromém sektoru se chováme velmi realisticky a její přínosy jsou pečlivě zvažovány, byrokracie ve veřejném sektoru – tedy vlastně stát jako takový – se těší u většiny populace málem posvátnému postavení. Pakliže jsme nespokojeni s tím, jak veřejná byrokracie funguje, máme sklony to dávat za vinu konkrétním osobám a konkrétním rozhodnutím, a nikoliv systému (legislativě) jako celku. Většina lidí spatřuje problém v neschopnosti, zaujatosti, úplatnosti, nelidskosti či přílišné horlivosti daných úředníků či politiků, jejichž chování a rozhodování se jim nelíbí. Zřídka kdy je ale předmětem naší kritiky samotná existence dané byrokracie: nutnost působení *jakýchkoli* politiků a úředníků v dané oblasti jakoby nebyla nijak zpochybňována. A tak, i když naše nespokojenost vede tu a tam ke změně obsazení jednotlivých funkcí, jen výjimečně vyústí ve zrušení funkcí jako takových. Je fascinující, že i když jsou politika a státní byrokracie všude na světě zosobněním špíny, podvodu, korupce a machinací, málokdo si dokáže svět bez nich představit a ještě méně lidí po takovém světě nahlas volá.

Strach

Růst veřejného sektoru a byrokracie není tedy jen důsledkem nedostatku kontroly ze strany nás občanů, ale z velké části spíše důsledkem naší podivné shovívavosti vůči veřejným činitelům a jejich funkcím. Přestože nás státní byrokracie *osobně* obtěžuje a v *konkrétních případech* si na ni stěžujeme a vnímáme ji přinejmenším jako nesmyslné a zbytečné papírování, v *obecné rovině* nepovažují lidé její působení jako nějaké donucení či násilí, a dokonce se dá říci, že filozoficky mají o ni jakýsi zájem.

Každý si stěžuje na jednání na stavebním úřadě a nechápe, proč mu mají úředníci schvalovat velikost a umístění dveří, ale domnívá se, že stavby bez dozoru úředníků prostě probíhat nemohou. Mnoho lidí je z osobní zkušenosti pobouřeno jednáním policie a činit něco, co alespoň připomíná spravedlnost, ji viděli jen ve filmu, a přesto se domnívá, že bez státní policie by byl svět jen rájem pro zločince. Většina lidí je znechucena způsobem, jakým domácí úřady jednají s cizinci (obzvláště jedná-li se o jejich přátele), a přesto se domnívá, že cizinci by je bez dohledu úřadů utlačili.

Společným jmenovatelem všech takových případů naší zaslepenosti a naivity, s níž dáváme moc do rukou veřejných činitelů, je *strach*. Strach, že společnost by bez dohledu veřejných činitelů trpěla mnoha neduhy a svět by byl daleko horším místem k životu, než je. Byrokracie neváhá tohoto sentimentu využít ve svůj prospěch a množí se. Scénář takového množení je univerzální a velmi spolehlivý: objevit nějaké nebezpečí, vzbudit ve veřejnosti strach a využít jejího zájmu a poskytnout před takovým nebezpečím ochranu. V jistém smyslu je na vládu pohlíženo jako na univerzálního ochránce. Chrání nás před nezaměstnaností a hospodářskými krizemi, nebezpečím chudoby, nemoci, morálního úpadku, ekologické katastrofy, napadení zvenku či zevnitř. Chrání děti, ženy, starce, invalidy, slepce, zaměstnance i jejich zaměstnavatele, podniky malé, střední i velké, ziskové i neziskové.

Nejnovějším takovým zdrojem strachu a tím pádem i rozšíření pravomocí státní byrokracie se stal terorismus. Přestože terorismus představuje formu politicky orientovaného a motivovaného násilí, tedy něco, co je v principu vyvoláno chováním státní byrokracie, stala se hrozba terorismu rychle ospravedlněním pro rozšíření byrokracie, zvýšení jejích pravomocí a výrazné omezení soukromí všech obyvatel. Pod heslem „kdo nemá co tajit, nemá se čeho bát“ se byrokracie rozrůstá i do oblastí, kde bylo její působení donedávna špatně ospravedlnitelné. Hezkým příkladem toho je nedávný zákrok proti internetovým platebním systémům (nabízejícím mnohdy lepší alternativu ke státním měnám) jednoduše proto, že jejich služby mohou využívat teroristé.

Robert Higgs jako mistr analýzy

Jedním z teoretiků, kteří k pochopení politické ekonomie růstu vlády přispěli nejvíce, je americký ekonom a historik Robert Higgs, jehož sbírku textů právě držíte v ruce. Profesor Higgs je jedním z nejlepších světových odborníků na problematiku růstu moci státu v USA za posledních dvě stě let. Pro nás je tento případ poučný z toho důvodu, že jestli někdy někde existovala explicitní snaha vybudovat „minimální stát“, který bude lidem zajišťovat vnitřní a vnější bezpečnost, tedy zajistí jim mírové prostředí pro jejich společenský rozvoj, ale jinak nebude do jejich životů zasahovat, pak to byly právě Spojené státy. Avšak navzdory veškeré slávě americké ústavy a listiny základních práv se dnes Spojené státy nacházejí od této původní vize nahony daleko. Jejich vláda v rozporu s počátečními ideály znárodňuje, reguluje, zdaňuje a prostřednictvím tisíců stran legislativních aktů zasahuje do každodenního života každého člověka, a to stále více nejen na americkém teritoriu, ale i jinde ve světě. Jak k tomu došlo?

Svou roli hrály krize a války, spolu se systematickou snahou vlád vyžít těchto událostí k vyvolávání strachu mezi obyvatelstvem, díky kterému bylo možné

zvětšovat krok za krokem svou moc. Neznalost ekonomické teorie, a tedy chabé chápání důsledků prováděných „krizových“ opatření tento mechanismus pouze umocňuje. A právě analýzu některých klíčových okamžiků tohoto procesu je možné najít v předkládané publikaci. Jak došlo k tomu, že federální daň z příjmu to z protiústavnosti „dotáhla“ až na vysokou univerzální daň konfiskující příjem stamilionů lidí? Jak oslavovaný prezident F. D. Roosevelt vyvolal největší krizi v americké historii a způsobil více než desetiletí trvající masovou nezaměstnanost způsobující strádání milionů sociálně nejslabších vrstev společnosti, čímž nadobro liberální Ameriku přetvořil v sociální stát evropského typu? Jak povinná vojenská služba a organizace války sloužily jako model pro centrální plánování amerického hospodářství? To jsou témata, na nichž se profesor Higgs snaží prokázat, jak klíčové je nenechat se zastrašit, má-li se společnost vyhnout etatizaci a byrokratizaci. Zároveň si při hledání odpovědí na tyto otázky člověk uvědomí, jak mocnou výbavou je znalost historie kombinovaná se znalostí politické ekonomie. Jen ekonomická teorie totiž dokáže vysvětlit souvislosti mezi historickými jevy, identifikovat příčinu a následek, najít dopady jednotlivých politik a opatření a odhalit falešně si přivlastňovaná vítězství v boji proti nezaměstnanosti, chudobě, diskriminaci apod.

Dobrý úmysl (existuje-li vůbec) ani sebelíbivější politická deklarace totiž pro skutečné dosažení vytýčených cílů nestačí. Historie nám nabízí nespočet příkladů (a Rooseveltova reakce na hospodářskou krizi by byla v americkém kontextu exemplárním příkladem), kdy provedené politiky situaci nejen nezlepšily, ale ještě zhoršily. A historická realita nám navíc ukazuje, jak běžným jevem se v politice stala lež a podvod na občanech.

Pohled historika nám zároveň umožní podívat se na mechanismy fungování společnosti s odstupem a jistým nadhledem. Jak nicotné a bezvýznamné se poté jeví každodenní politické pŕtky, jakmile si jednou uvědomíme „jednosměrný“, staletí trvající neúprosný vývoj směrem k nárůstu státní moci, daňové zátěže a byrokratizace společnosti. Strach, kvůli jehož odstranění bláhová veřejnost vpouští do svých privátních záležitostí stát s jeho „vykonavateli dobra“, pomalu ale jistě vykonává své dílo. A společnost nejenže ztrácí v dobách krizí ostražitost, ale postupně se mění. Zvyká si. Nebrání se. Pryč jsou doby, kdy samotná myšlenka existence např. daně z příjmu vyvolávala lidový odpor. Dnes by totéž vyvolala snaha daň o pár procent snížit!

USA versus EU

Proces vzniku silného amerického (super)státu a demolice původní decentralizované politické struktury jsou pro nás žijící v Evropě nadmíru poučné. Žijeme

totiž v době, kdy se zpožděním zhruba jednoho století začíná i v Evropě vznikat kontinentální (super)státní útvar. Zatím je sice v plenkách (i když nám rychle roste!), ale o to více je dobré předložit několik paralel. Na příkladu USA můžeme totiž odhadovat, kam se situace může vyvinout v Evropě:

- Monopolizace měny. Sjednotit (zmonopolizovat) měnovou politiku pod kuralou centrální banky se již v EU povedlo. Tento krok ve Spojených státech na počátku 20. století vedl ke „století inflace“.
- Harmonizace daní. Zavádění daně z příjmu je zatím v EU na počátku – ozývají se jisté hlasy v její prospěch, ale existuje odpor ze strany řady členských států unie. Zhruba tak, jako na sklonku 19. století v USA. Tam se to ovšem nakonec během pár let podařilo a sazby se brzy – jak ukazuje Robert Higgs – vyšplhaly do netušených výšin.

Jak ve fiskální, tak v monetární politice probíhají silné centralizační tendence. Stejně jako ve Washingtonu se nyní v Bruselu formují silné zájmové skupiny získávající pomalu kontrolu nad tvořenou legislativou. To vše v prostředí, kdy převládajícím rysem politického programu nejsilnějších evropských politických stran je vymezení se proti „individualismu Spojených států“ a akcent na bližší nespécifikované „evropské hodnoty“, solidaritu, sociální stát apod. Těžko hledat lepší ukázkou tohoto rozdílu než srovnání precizně formulované americké ústavy běžně distribuované v podobě knížečky velikosti cestovního pasu a stovek stran navrhované evropské ústavy. Otázka, na kterém kontinentně bude rychlost centralizačních tendencí silnější, je tímto téměř zodpovězena. Přesnost této předpovědi nám ovšem ukáže pouze budoucnost.

Rádi bychom doufali, že tato kniha profesora Higgse přiměje alespoň některé z čtenářů k zamyšlení nad dynamikou politických a společenských procesů, které nám odebírají kontrolu nad našimi životy a svěřují ji do rukou byrokracie a politiků. Snad si mnozí s Robertem Higgsem položí otázku: „Stát že nás chrání?“ a nakonec kriticky přistoupí k oné naivní koncepci státu jako našeho služebníka a podívají se poněkud realističtěji na výsledky jeho fungování. Tato kniha splní svůj účel, pokud alespoň někoho přivede k uvědomění si skutečnosti, že ačkoliv na nás různá nebezpečí jistě číhají, stát nás před nimi nikdy v minulosti nechránil a nechrání nás ani dnes. Nemůže a ani nechce. Je totiž v jeho zájmu, abychom se báli.

*Dan Šťastný a Josef Šíma
březen 2006*

Pokračující růst státu v hospodářsky vyspělých zemích

Stojím si za názorem, že ve všech hospodářsky vyspělých zemích se role státu každým rokem zvětšuje, přičemž tento růst nepřetržitě trvá déle než sto let. Někteří poměrně renomovaní autoři však tvrdí, že v hospodářsky vyspělých zemích se během posledních dvaceti let růst státu zpomalil, či dokonce zastavil. V tomto článku nejprve vysvětlím omyl spojený s tímto závěrem, který je způsoben používáním tradičních ukazatelů velikosti státu. V další části nastíním vlastní pohled na růst státu a nakonec jej porovnam s pojetím Ludwiga von Misesa (jež dále rozšířil Sanford Ikeda). V Misesově pojetí je smíšená ekonomika principiálně nestabilní a časem se musí přeměnit ve svobodný trh, nebo v socialismus. Domnívám se však, že ani jedna z těchto extrémních forem politicko-ekonomického uspořádání není v současnosti reálná – ani ryzí socialismus, ani *laissez faire* (i když každý z odlišných příčin). V krátkém a střednědobém horizontu (tj. minimálně v několika následujících dekadách) je proto možné očekávat jen mírné posuny od pomyslného středu spektra, tedy formy smíšené ekonomiky s různě velkými zásahy státu.

Zavádějící povaha tradičních ukazatelů velikosti státu

Mnoho z nás, kteří upozorňují na neustálý růst velikosti státu, bylo v nedávné době kritizováno za údajnou nesprávnost tohoto pohledu. Podle našich oponentů se růst státu výrazně zpomalil, nebo dokonce zcela zastavil, a naše znepokojení proto prý není odůvodněné. Je nám rovněž vyčítáno, že jsme nepostřehli zásadní změny, jež v 80. letech minulého století způsobily tzv. konzervativní revoluce Reagana a Thatcherové. Naši oponenti tvrdí, že důvod ke znepokojení pominul, etatisté jsou na ústupu a na obzoru se rýsuje zářná budoucnost založená na tržním liberalismu (Boaz 2003).

Domnívám se však, že důvodem tohoto nemístného optimismu je nesprávné pochopení růstu státu,¹⁾ přičemž k tomuto nepochopení významně přispívají tradiční ukazatele používané k měření objemu a růstu státních výdajů. Některé

často používané ukazatele mají z podstaty své konstrukce sklon vykazovat pokles i v situacích, kdy prokazatelně dochází ke stálému růstu měřené veličiny.

Tradiční ukazatele rovněž nejsou schopny zaznamenat nové oblasti růstu státu. Stát se nadále významně zvětšuje, avšak neměřenými (nebo nedostatečně měřenými) způsoby – známým trikem politických šejdů je například používání mimorozpočtových prostředků. Mimoto však existuje celá řada dalších obtížně sledovatelných způsobů, kterými politici dokáží více zdaňovat a utrácet navzdory odporu veřejnosti ke zvyšování daní či formálně existujícím rozpočtovým omezením.

Podíl veřejných výdajů na hrubém domácím produktu

Nejčastěji používaným měřítkem velikosti státu je objem veřejných výdajů vztahený k hrubému domácímu produktu (HDP). Vito Tanzi a Ludger Schuknecht, autoři monografie o růstu státu z roku 2000, vztahují k HDP většinu dat o vládních výdajích. Kniha se nese v tomto duchu: „Období největšího (takto měřeného) růstu veřejných výdajů skončilo přibližně okolo roku 1980. Od začátku osmdesátých let rostou veřejné výdaje pomalejším tempem a v některých případech dokonce poklesly“ (str. 3).

Jako první nás jistě napadne, že nejsnadnější způsob optického zmenšení libovolné ekonomické veličiny je její vydělení HDP. Hrubý domácí produkt je definován jako celková tržní hodnota všech finálních statků a služeb vyrobených na území státu v daném roce, takže jeho výše je vždy obrovská částka v korunách nebo jiné měně. Objem amerických veřejných výdajů za fiskální rok 2001 ve výši 2 855 200 000 000 dolarů se zdá být zcela astronomický, stačí jej ale vydělit HDP za stejné období a náhle se jedná o pouhých 28 %. To přece nemůže být nic znepokojivého, zvláště v porovnání s mnoha evropskými zeměmi, u nichž tento objem přesahuje 50 %.²⁾

Považuji za užitečné v této souvislosti podotknout, že HDP, jehož nezanedbatelnou složkou je rezerva na spotřebu kapitálu (v roce 2002 činila celkem 13,3 % amerického HDP), představuje principiálně nevhodný agregát pro účely podobného porovnávání. Mnohem smysluplnějším agregátem by bezesporu byl čistý národní produkt nebo národní důchod. Rozdíl mezi těmito metodami není rozhodně zanedbatelný. V roce 1992 byly příjmy veřejných rozpočtů USA 2 875 miliard dolarů, což představovalo 27,5 % HDP, 31,8 % čistého národního produktu a 34,4 % čistého důchodu.³⁾

Dalším problémem je skutečnost, že veřejné výdaje za finální statky a služby v daném období jsou zároveň samy součástí HDP. Zvyšuje-li růst veřejných

výdajů zároveň čitatele i jmenovatele, není smysl takového podílu zcela jasný. Předpokládejme například, že v jednom roce stát utratí za finální statky a služby vyprodukované v daném roce 100 Kč a HDP v tomto roce je 500 Kč. V následujícím roce stát utratí dvakrát tolik (tj. zvýší výdaje o 100 %), přičemž ostatní složky HDP zůstanou stejné. Ve druhém roce bude podíl státu na HDP 33,33 % (neboli 200/600), zatímco v předchozím roce to bylo 20 %. Analytik sledující pouze *podíl* veřejných výdajů pak dospěje k závěru, že veřejné výdaje nevzrostly o 100 % (což je skutečnost), ale jen o 66,66 % (tzn. $((33,33/20) - 1) \times 100$). Čím vyšší je prvotní podíl veřejných výdajů na HDP, tím více je zkreslena skutečná výše růstu. Pokud by veřejné výdaje v jednom roce byly 200 Kč při HDP 400 Kč a v následujícím roce by o polovinu vzrostly (beze změn jiných složek HDP), došlo by ke zvýšení podílu veřejných výdajů na HDP z 50 % na 66,66 %, což představuje nárůst pouze o 33,33 %.

Je pravdou, že řada hospodářsky vyspělých zemí si během posledních deseti let udržovala relativně stabilní podíl veřejných výdajů na HDP (Vito a Tanzi 2000, str. 25). Stabilita tohoto podílu ve skutečnosti znamená, že veřejné výdaje na finální statky a služby vyprodukované v daném období rostly stejným tempem jako součet zbývajících složek HDP (v období značného hospodářského růstu). Růst státu se tedy rozhodně nezastavil. Ve Spojených státech představoval podíl veřejných výdajů na HDP 22,1 % v roce 1975 a 17,6 % v roce 1999. Bylo by naivní tvrdit, že během těchto pětadvaceti let došlo k poklesu objemu veřejných výdajů, protože veřejné výdaje na finální statky a služby v daném období se zvýšily ze 361,1 miliard dolarů v roce 1975 na 1 634,4 miliard dolarů v roce 1999, což v průběhu 25 let představuje rozdíl 1 273,3 miliard dolarů (U.S. Council of Economic Advisers 2001, str. 274–275). Část tohoto nominálního růstu má samozřejmě na svědomí inflace, proto je praktické porovnávat částky vyjádřené v dolarech představujících stejnou cenovou hladinu (roku 1996). Změna veřejných výdajů z 942,5 miliard dolarů na 1 536,1 miliard dolarů (ibid., str. 277) rozhodně není poklesem, ale nárůstem o 63 %. Nutno podotknout, že tento nárůst nelze odůvodnit demografickým vývojem, protože v daném období se populace USA zvětšila pouze o 25 % (ibid., str. 315).

Je pravdou, že obrovské nárůsty veřejných výdajů v poslední době byly způsobeny zvýšením transferových plateb (a dotací), jež nejsou součástí HDP, a proto zmíněné zkreslení spojené se závislostí čitatele a jmenovatele není tak velké. (Pokud by zvýšení veřejných výdajů směřovalo na nákup finálních statků a služeb státem, ke zkreslení by došlo.)

Objem transferových plateb je dalším ukazatelem, který se v analýzách často vyjadřuje jako podíl na HDP (což umožňuje porovnávání např. mezi různými zeměmi). Použití tohoto podílu však opět přináší některé výše zmíněné problémy.

I pokud připustíme, že srovnávání tohoto druhu má smysl, naskytá se otázka, proč máme objem transferových plateb vztahovat k HDP a nikoliv k počtu obyvatel nebo k jinému základu. Zjistíme-li, že tento podíl se v čase nemění, je vhodné položit otázku, proč by tomu tak mělo být a proč se má objem transferových plateb automaticky zvyšovat při každém zvětšení výstupu ekonomiky. Konstantnost tohoto ukazatele v čase nám naznačuje, že státní transfery rostou z nějakých nepochopitelných příčin. Z logiky věci bychom totiž mohli očekávat, že v rostoucí ekonomice charakterizované i vyššími příjmy by lidé měli potřebovat relativně méně státní pomoci a podíl transferových plateb na HDP by měl klesat a nikoliv růst či se držet na konstantní úrovni.

Bez ohledu na použitou teorii o vývoji objemu transferových plateb lze během posledních desetiletí ve všech hospodářsky vyspělých zemích pozorovat obrovský nárůst podílu transferových plateb na HDP. Průměrná hodnota tohoto podílu pro 17 vyspělých zemí analyzovaných ve studii Tanziho a Schuknechta překračuje 20 %, přičemž ještě v šedesátých letech byl tento průměr nižší než 10 % (Tanzi a Schuknecht 2000, str. 31).⁴⁾ Transferové platby začínají stále více nabývat podoby jakéhosi fiskálního King Konga, který ohrožuje New York, Tokio, Berlín a prakticky každé druhé město na zemi. Některé země (například Chile) již přijaly opatření pomáhající toto zvětšující se ohrožení životaschopnosti veřejných financí vyřešit. Převažujícím přístupem politiků v ostatních zemích však je snaha strkat hlavu do písku v rámci obvyklého přehlížení jakéhokoliv problému přesahujícího zvolení v příštích volbách. Objem transferových plateb mezitím nadále vzrůstá, a tím se komplikuje řešení problému v době, kdy jej nebude možné dále odkládat.

Podíl veřejného sektoru na zaměstnanosti

K měření velikosti státu se také často používá podíl zaměstnanců veřejného sektoru na celkovém počtu zaměstnanců. I tento poměr může nesprávně indikovat pokles zaměstnanosti ve veřejném sektoru v době, kdy každoročně dochází k jejímu růstu o několik procentních bodů.

V případě růstu tohoto podílu například ze 2 % na 4 % nám ukazatel indikuje nárůst státní zaměstnanosti o 100 %. Zvýší-li se podíl státu o stejný počet procentních bodů, avšak z většího výchozího podílu (např. nárůst z 20 % na 22 %), ukazatel nám naznačuje pouze desetiprocentní zvýšení podílu státu na celkové zaměstnanosti. Přitom přírůstek státního podílu na celkové zaměstnanosti byl v obou případech stejný.

Průměrný podíl veřejného sektoru na celkové zaměstnanosti ve skupině 17 hospodářsky vyspělých zemí zkoumaných Tanzim a Schuknechtem (2000, str. 26),

vzrostl z 5,2 % v roce 1937 na 12,3 % v roce 1960 a do roku 1994 se vyšplhal až na 18,4 %. Růst tohoto ukazatele se ve většině zemí v posledních dvaceti letech zpomalil. Tento fakt ale není nikterak zásadní, protože čím dál větší objem veřejných služeb je zajišťován dodavatelskou formou. Zatímco počet zaměstnanců veřejného sektoru stagnuje, faktický růst objemu lidí pracujících pro stát se uskutečňuje v soukromých firmách. Dodavatelé veřejných služeb, konzultanti či koncesionáři jsou z formálního pohledu soukromé firmy, jež by však bez veřejné objednávky v dané oblasti nepůsobily (Blumenthal 1979, Hanrahan 1983, Light 1999a, 1999b). Americká federální vláda zaměstnávala v roce 1996 méně než 2 miliony osob, avšak podle odhadů Paula Lighta pro ni ve skutečnosti pracuje skoro 17 milionů lidí – „a v tomto čísle nejsou zahrnuti lidé pracující na částečný úvazek, například 884 000 vojáků v záloze.“ Těchto 17 milionů ale zahrnuje 4,7 milionů osob formálně zaměstnaných jednotlivými státy Americké unie nebo municipalitami (1999a, str. 1).

Naši pozornost si rovněž zaslouhuje oblast legislativních norem, které ve svém důsledku vyžadují práci soukromých subjektů pro stát. Tanzi se Schuknechtem označují používání podobných norem za „kvazifiskální politiku,“ již představuje legislativa „nahrazující daně a vládní výdaje“ (str. 203). Pojetí legislativy jako formy zdanění se objevilo nejpozději v roce 1971, kdy Richard A. Posner publikoval často citovaný článek „Zdanění legislativními prostředky.“

Skryté zdanění přitom zahrnuje mnohem širší okruh státem požadovaných činností, než jaké obvykle analyzuje ekonomická literatura nebo škola veřejné volby. Z Washingtonu, Bruselu a mnoha dalších míst se neustále valí velké objemy hospodářské, zdravotní, pracovní a sociální legislativy (Grow 2003). Nadto se stále zvětšují požadavky státu na nehonoranový sběr a vykazování informací (Bennett a Johnson 1979, Twight 1999). Informační nenasytost Velkého bratra si vyžaduje další a další podrobné informace o našich životech. Tyto požadavky státu se opírají o nehorázné tvrzení, že získávání informací oponují jedině lidé mající co skrývat. Ve skutečnosti tyto nesmyslné požadavky dopadají stejnou měrou na hlavy poctivých i nepoctivých a jen velmi naivní člověk se může domnívat, že právě druhá skupina bude státu hlásit vše podle pravdy.

Cyldé Wayne Crews nedávno zveřejnil zajímavé statistiky o americké federální legislativě:

1. Federální sbírka zákonů (*Federal Register*) v roce 2001 obsahovala 64 431 stran...
2. V roce 2001 federální úřady vydaly konečná rozhodnutí ve 4 132 věcech...
3. Ze 4 509 norem, které jsou dnes v legislativním procesu, je 149 „hospodářsky významných“ a jejich dopad na ekonomiku představuje minimálně 100 milionů

dolarů. Tato legislativa si ročně vyžádá mimorozpočtové náklady ve výši 14,9 miliard dolarů...

4. Náklady na splnění mimorozpočtových požadavků sociální legislativy dosahovaly podle amerického ministerstva financí až 229 miliard dolarů. Šířeji pojatý odhad obsahující vedle explicitních administrativních nákladů i náklady obětované příležitosti odhaduje, že tyto výdaje v roce 2001 dosáhly výše 854 miliard dolarů. Tato částka představuje 46 % výdajů federální vlády ve fiskálním roce 2001 (Crews 2002, str. 1–2).

Tato šokující čísla obsahují jen vedlejší náklady způsobené federální legislativou. Paralelně k ní vzniká ještě legislativa na úrovni jednotlivých států USA a nižších správních celků; opomenout nemůžeme ani legislativní činnost mezinárodních organizací. Legislativní výstup těchto institucí zvyšuje náklady používání zdrojů a omezuje občanské svobody.

Díky nižšímu povědomí veřejnosti o vedlejších nákladech všemožné legislativy, jejíž velká část má navíc jen nepřímé a obtížně pozorovatelné působení a dopady, není odpor proti rostoucí legislativní zátěži tak silný jako odpor proti růstu explicitního zdanění důchodů, obchodních transakcí a majetku. Zdá se, že pro množství legislativních norem, které stát může vydat, neexistuje žádný politicky daný strop. Blížíme se tak stavu, v němž je vyžadováno vše, co není zakázáno. Navzdory tomuto trendu se Američané, jež zbytek světa považuje za poslední zombie absurdního patriotismu, neúnavně ujišťují v tom, že USA je „svobodná země.“

Pro naše úvahy bylo důležité konstatovat, že osoby pracující pro stát v rámci legislativně daných povinností, nelze považovat za osoby pracující pro soukromý sektor. Jsou stínovými zaměstnanci státu a namísto sledování vlastních cílů musí vykonávat příkazy svých politických vládců. V současném západním světě je proto téměř každý státním zaměstnancem, ovšem bez nároku na mzdu. Naopak, většina z nás musí za privilegium být státním nevolníkem ještě platit a k tomu nést riziko postihu či uvěznění v případě, že náš „zaměstnavatel“ nebude s výsledky naší neplacené práce spokojen.

Příčiny růstu státu v hospodářsky vyspělých zemích

Růst státu měl vždy celou řadu příčin a jeho vysvětlení proto není možné bez zkoumání společenských, právních a hospodářských dějin v celé jejich šíři. Z tohoto neuvěřitelného množství faktografických dat lze získat zajímavé skutečnosti a identifikovat typické historické události, které podpořily růst státu z jeho velmi omezené podoby v polovině 19. století k jeho současné všeobjímající

podobě. Tato abstrakce nám pomůže lépe pochopit příčiny neustálého růstu států v minulosti i současnosti a vede k závěru, že v hospodářsky vyspělých zemích bude růst států dlouhodobě pokračovat.

Pro snadnější pochopení růstu států považují za užitečné rozdělit kauzální faktory do dvou kategorií. První kategorie obsahuje změny, které můžeme označit jako strukturálně-ideologicko-politické (SIP), zatímco druhá zahrnuje krizově-ideologicko-politické změny (KIP). Do jisté míry tyto dvě kategorie faktorů odpovídají pojmům „trendový“ a „revoluční“ děj, jak je použil John J. Wallis (1985). Později ukážeme, že tyto dvě třídy faktorů nejsou nezávislé, ale významným způsobem se vzájemně ovlivňují.

Strukturálně-ideologicko-politické změny (SIP)

V devatenáctém století (v některých zemích dříve a v některých později) začalo docházet k urychlování změn, jež můžeme souhrnně označit jako nástup moderního věku. Patří sem industrializace, urbanizace, relativní pokles významu zemědělství a významný rozvoj dopravy a komunikačních prostředků. Tento vývoj způsobil převratné změny v životech milionů lidí. Tito lidé se následně začali obracet na stát s žádostí o pomoc ve snaze zvětšit své výhody či aspoň minimalizovat ztráty spojené s těmito společenskými a hospodářskými změnami.

Strukturální změny spojené s nástupem moderního věku změnily náklady i přínosy kolektivního jednání latentních zájmových skupin. Například sdružování velkého počtu pracovníků v průmyslových a obchodních provozech vytvořilo podmínky pro vznik odborů a dělnických politických stran. Nové dopravní a komunikační prostředky usnadnily vznik zemědělských protestních hnutí a populistických agrárních stran. Urbanizace začala ve větší míře vyžadovat od států poskytování infrastruktury jako jsou asfaltové ulice, veřejné osvětlení, kanalizace a dodávky pitné vody. Všechny tyto události vedly ke změnám konfigurace politické moci, přičemž obzvláště motivovaly, zvětšovaly a posilovaly některé zájmové skupiny na úkor jiných. Téměř v každém období docházelo ke střetu jednotlivých frakcí a v nezanedbatelném počtu případů se jednalo o střety násilné.

Zároveň strukturální změny změnily vnímání nákladů a přínosů různých opatření z pohledu států. Například výběr daně z příjmu se zlevnil tím, že čím dál více lidí pobíralo svou mzdu ve formě účetně zdokumentovaných peněžních plateb namísto nezaznamenávaných naturálních příjmů ze zemědělské činnosti. Za kolébku moderního státu blahobytu se považuje Německo 80. let 19. století, kdy za vlády železného kancléře Otto von Bismarcka vzniklo povinné dělnické pojištění pro případ úrazu, nemoci a stáří. Bismarck tyto sociální programy

neprosazoval z vlastního altruismu, ale s úmyslem koupit si loajalitu dělnictva k císařskému režimu a oslabit zájem o revoluční socialismus. Bismarckovu snahu lze do značné míry považovat za úspěšnou, což v ostatních státech nezůstalo nepovšimnuto a do roku 1914 byly podobné programy zavedeny ve většině západoevropských zemí. Dokonce i ve Spojených státech, které v této oblasti jinak zaostávaly, se podobné programy objevily, byť zpočátku jen na úrovni vlád členských států unie nebo municipalit; na federální úrovni vznikl program zaměřený na válečné veterány a jejich rodinné příslušníky (Higgs 1996).

Tento vývoj nás přivádí k dalšímu významnému aspektu SIP událostí, kterým byla ideologická změna. Od poloviny 19. století dále získávaly různé odrůdy kolektivistických ideologií (zejména však různé formy socialismu) širší podporu v intelektuálních kruzích i lidových masách. Popularita tradičního konservatismu a klasického liberalismu přitom klesala a po čase došlo i k oslabení jejich vlivu na politiku. Začátkem dvacátého století byla intelektuální elita všech hospodářsky vyspělých zemí víceméně socialistická (v USA z větší části „progresivní“) a různé socialistické či progresivní programy (regulace železničních tarifů, městem provozované síťové společnosti nebo přímo převzetí celých odvětví) začaly mít výraznější masovou podporu (Hayek 1949, Higgs 1987, str. 113–116).

Politický vývoj odrážel změny v hospodářství i v převládající ideologii. V průběhu 19. století došlo k silnějšímu zakotvení demokracie. Volební právo bylo rozšířeno na širší okruh osob a lidověji zaměřené strany, včetně socialistických a sociálně demokratických stran úzce provázaných s odbory, získaly větší zastoupení v zákonodárných sborech všech úrovní, přičemž tento trend byl silnější v Evropě než v USA. Tento trend nezadržitelně směřoval k zavedení všeobecného volebního práva pro muže, a dokonce i pro ženy. Lidé se dožadovali práva na výběr politických vůdců v pravidelně organizovaných volbách. Dokonce i Adolf Hitler se dostal k moci pomocí volební urny.

Ke strukturálním, ideologickým i politickým změnám docházelo postupně, ale po čase tyto kumulativní změny dosáhly úrovně, jež vedla k novému pohledu na činnost státu. Moderní věk a jeho hospodářská transformace, ideologická tendence ke kolektivismu a přeměna politického systému v demokracii posunula rovnováhu sil ve prospěch těch, které favorizovaly růst velikosti, rozsahu a moci státu. A tento trend pokračuje v hospodářsky vyspělých zemích již déle než 150 let.

Krizově-ideologicko-politické změny (KIP)

V některých dějinných obdobích sehrály aktuální krize významnější roli než pozvolně probíhající transformace typu SIP. Z těchto krizí byly nejvýznamnější

války a hospodářské krize, zejména pak dvě války světové a hospodářská krize 30. let. Krize posilovaly růst státu, přestože v některých případech, jako například v Německu nebo Japonsku po 2. světové válce, měly následky krizí odlišnou formu danou porážkou válečného režimu a následnou okupací vítěznými mocnostmi spojenou s obnovou politicko-ekonomických institucí poražených zemí.

Nikdy není stát tolik ve svém žvlvu jako v době války. Není proto divu, že historicky nejsilnější projevy moci státu nad hospodářstvím a společností nalézáme během světových válek v letech 1914–18 a 1939–45. V první světové válce se všechny válečné strany pokusily zmobilizovat zdroje a podřídit je státnímu řízení pomocí nějaké formy „válečného socialismu“ (Mises [1919] 1983, str. 133–176; Higgs 1987, str. 123–158). Mezi oblíbené nástroje válečné hospodářské politiky patřila regulace cen, mezd a nájmu, inflační nárůsty peněžní zásoby, administrativní rozdělování surovin a komodit, povinné nasazení pracovních sil, převzetí průmyslových podniků, přidělový systém v maloobchodě a dopravě, regulace finančního sektoru a devizových trhů, ohromné nárůsty veřejných výdajů a počtu státních zaměstnanců, zvyšování daňových sazeb, zavádění nových druhů daní a mnoho dalších opatření (Porter 1994, str. 161–167). V této souvislosti můžeme zmínit Misesův popis „stupidit válečné hospodářské politiky Trojspolku“, kde „opatření stíhalo protiopatření, dokud se celá hospodářská struktura neocitla v troskách“ ([1919] 1983, str. 146). Podobné problémy provázely válečný socialismus i v ostatních zemích. I přesto ve všech zemích zanechala válka institucionální a ideologické dědictví, které pomáhalo používat podobná opatření nejen během války, ale rovněž během krizí v dobách míru. Druhá světová válka, jež přinesla masové vraždění a ničení majetku v ještě větším rozsahu, byla další příležitostí k zavádění válečného socialismu s podobnými výsledky (Porter 1994, str. 167–169; Klausen 1998). Bruce Porter napsal, „Na masy zaměřený, regulující, sociální stát – zkrátka stát takový, jaký v Evropě dnes existuje – je potomkem totální války industriálního věku“ (1994, str. 192). Ve Spojených státech 2. světová válka navždy svázala společnost se strýčkem Samem (Higgs 1987, str. 196–236).

Podobné důsledky měla (zejména ve Spojených státech) hospodářská krize 30. let, jež vyvolala podobné reakce ze strany státu a zanechala za sebou podobně rozbujelou státní moc a navždy ztracené občanské svobody (Wallis 1985; Higgs 1987, str. 159–195; Higgs 1996, str. 261–263). O tři desetiletí později měly podobné (i když méně kritické) následky krizové události let 1964 až 1974, jež souvisely s americkou účastí ve vietnamské válce a se zrovnoprávněním černé populace (Higgs 1987, str. 246–254; Higgs 1996, str. 264–265; Matusow 1984; Shultz a Dam 1977).

Interakce mezi událostmi typu SIP a KIP

Vliv událostí obou druhů na růst vlády v hospodářsky vyspělých zemích se podařilo poměrně dobře analyzovat, ale obvykle jsou tyto dvě třídy faktorů pojmány nezávisle. Často (i když třeba jen implicitně) jsou faktory spojené se SIP událostmi chápány jako systematické a faktory spojené s KIP jako stochastické. Někteří vědci proto vyloučili válečná období z empirické analýzy dlouhodobých změn velikosti státu (citace a příklady jsou uvedeny v Higgs 1987, str. 288, č. 3). Takový postup je však chybný, protože události obou typů jsou významným způsobem provázány.

Na jedné straně dlouhodobé působení událostí typu SIP ovlivňuje východiska, z nichž vychází společenská reakce na akutní krizi. V průběhu postupných strukturálních, ideologických a politických změn se různé zájmové skupiny a ambiciózní političtí hráči snaží zaujmout takovou pozici, aby v případě příležitosti byli lépe schopni dosáhnout svých cílů. I když jim za běžných okolností stojí v cestě opozice, počítají s oslabením běžných kontrolních mechanismů společenského a politického života v době krize, což jim otevře cestu k realizaci jejich zájmů. Proto se na okamžik krize dlouhodobě připravují a v některých případech se snaží její začátek i urychlit – požár Reichstagu nebyl v minulém století ojedinělým případem.

Tato rutinní ideologická a politická činnost vytváří konfiguraci sil, která do jisté míry předurčuje reakci na krize, a tím pádem také dopady krizí na společnost, v následujícím období (změněné) normality. Jeden z významných projevů tohoto mechanismu ilustroval Mises na příčinách a důsledcích válečného socialismu doby 1. světové války:

„Válečný socialismus byl jen zrychleným pokračováním etatistických a socialistických politik, jež byly zaváděny dlouho před válkou. Všechny socialistické skupiny měly v úmyslu zachovat válečná opatření i po konci války a dále je rozvíjet až do úplného socialismu. Prezentace odlišných záměrů ve veřejných vystoupeních politiků nebo zdůrazňování výjimečné a dočasné povahy těchto opatření mělo za cíl rozptýlit možné obavy z rychlého postupu socializace či z příslušného opatření a umlčet oponenty. Dlouho před koncem války byl objeven krycí název pro další socializační opatření: hospodářství v přechodu.

Militarismus důstojníků generálního štábu zanikl, ale řízení hospodářství v přechodu se promptně ujaly jiné síly“ ([1919] 1983, str. 176).

Podobný vývoj se odehrál v USA, kde socialističtí „liberálové“ a progresivci našli ve válce dlouho očekávanou příležitost k rozšíření státní moci do nových oblastí a těšili se na okamžik, kdy takto vytvořené úřady a pozice obsadí svými politickými příznenci (Rothbard 1989).

Události typu SIP podmiňují reakce na krize a determinují jejich dlouhodobé důsledky. Zároveň však události typu KIP ovlivňují vlastnosti a působení politické ekonomie v následujících obdobích normality, čímž zároveň ovlivňují vývoj událostí typu SIP, a to v některých případech i desítky let po příslušné krizi. Mohli bychom vyjmenovat nepřeberné množství příkladů této vzájemné závislosti (analýzu dopadů „institucionálního a ideologického dědictví“ 1. světové války, hospodářské krize 30. let a 2. světové války v USA naleznete v Higgs 1987, str. 150–156, 189–193 a 225–234). Na vzájemnou závislost obou druhů událostí typu KIP a SIP i nadále pohlížím způsobem popsaným před lety následujícími slovy:

„Rozmach státní moci je závislý na minulém vývoji: vývoj politické ekonomie se odvíjel od jejího předešlého stavu. Ti, kteří způsobili růst státu, byli motivováni a zároveň omezováni svými představami o možnostech a rizicích, přínosech a nákladech možných politických alternativ. Jejich víra byla založena na chápání minulých událostí. Ryzí „návrat k normalitě“ byl velmi nepravděpodobný od okamžiku, kdy nějaká minulá krize vedla k rozšíření moci státu.

Tato nezvratnost nebyla jen důsledkem „tvrdých residuí“ představovaných institucemi jako jsou úřady a právní precedenty vytvořené v krizových obdobích (připomeňme, že ani tyto instituce nejsou obvykle podchyceny tradičními měřítky velikosti státu). Ještě významnější skutečností, jež brání behaviorální struktuře v návratu do předchozího stavu je to, že krizové události vytvořily nové chápání a postoje vůči jednání státu, jinými slovy každá krize pozměnila ideologické klima. Přestože hospodářství a společnost mohou v období po krizi aspoň určitý čas budit dojem, že se vrátily do stavu před krizí, toto zdání klame. V myslích a srdcích lidí, kteří absolvovali krizi a zažili rozšíření vládní moci (tzn. u primárního zdroje behaviorální odpovědi na budoucí potřeby), se struktura skutečně změnila.“ (Higgs 1987, str. 58–59)

Lze tedy shrnout, že to, co se zdá být „trendem,“ je přinejmenším zčásti zapříčiněno „revolučními“ událostmi mimořádných období v dějinách daného státu. Úplné porozumění dynamického procesu růstu vlády vyžaduje nejen zahrnutí obou těchto faktorů do analýzy, ale také analýzu jejich vzájemné interakce.

Pohled Misesa a Ikedy na nestabilitu smíšené ekonomiky

Ludwig von Mises publikoval ve 20. letech 20. století několik vědeckých článků společně vydaných jako *Kritika intervencionismu* ([1929] 1996). V těchto člancích prezentoval názor, že smíšená ekonomika (kterou označoval jako „deformovaný tržní řád“) je ze své podstaty vystavována chronické a všudypřítomné státní intervenci a je nestabilní formou hospodářského uspořádání. V následujících letech se k tomuto tématu občas vracel a zřejmě nejvýznamnějším návratem byla šestá část jeho operis magni *Human Action* (1966), nazvaná „Deformované tržní hospodářství“. Tato část obsahuje deset kapitol, z nichž poslední je nazvaná „Krise intervencionismu.“

Mises zastával názor, že ve vztahu k politicko-ekonomickému uspořádání není „třetí cesta“ možná: „Žádná jiná volba neexistuje. Buď se stát vzdá svých omezených zásahů do tržních sil, nebo získá absolutní moc nad výrobou a rozdělováním. Volba je mezi kapitalismem nebo socialismem, třetí cesta není možná.“ ([1929] 1996, str. 9; viz také 18, 27, 28, str. 54).

Misesova teze o „nemožnosti“ smíšené ekonomiky spočívá na třech vzájemně souvisejících tvrzeních: 1. zásahy státu do svobodného trhu nemohou dosáhnout cílů, kterých se intervencionisté snaží dosáhnout; 2. v důsledku negativních dopadů těchto zásahů bude nutné provádět ještě více zásahů, které způsobí ještě více negativních dopadů, tyto zásahy způsobí další negativní dopady atd.; 3. v konečném důsledku bude stát donucen trh zcela opustit a zavést plnohodnotný socialismus s plným státním řízením výrobních prostředků, ledaže by naopak měl dostatek rozumu k prozření skutečnosti, že socialismus také nebude fungovat, zanechal veškerých zásahů a navrátil společnost do plnohodnotného tržního řádu ([1929] 1996, str. 54 a násl.). V *Human Action* přidává Mises ještě čtvrtý faktor: „Cílem intervencionismu je konfiskovat „přebytek“ jedné části obyvatel a rozdělovat jej jiné části obyvatelstva. V okamžiku, kdy je tento přebytek úplnou konfiskací vyčerpán, není možné v této politice dále pokračovat.“ (1966, str. 858)

Sanford Ikeda důkladně analyzoval a rozvíjel Misesovu analýzu intervencionismu. Při tomto studiu jej zaujal „paradox intervencionismu,“ neboli skutečnost, že i přes údajnou nestabilitu a navzdory svým rozporům je „intervencionistická smíšená ekonomika... z existujících politicko-ekonomických systémů zdaleka nejoblíbenějším, nejrozšířenějším a nejvíce přetrvávajícím režimem.“ (1997, str. 46). Mises si tento zjevný paradox také uvědomil: „intervencionistické normy přežily celá staletí a od ústupu liberalismu světu opět vládne intervencionismus. Tyto skutečnosti se často uvádějí jako dostatečný důkaz životaschopnosti a úspěšnosti systému a popření všech výhrad vůči jeho nelogičnosti.“ ([1929] 1983, str. 21).

Misesova odpověď na tento nalezený rozpor byla následující: „Skutečnost, že intervencionistická opatření byla a jsou nadále prováděna, není důkazem jejich správnosti. Dokazuje to jen, že vykonavatelé těchto opatření nepochopili jejich nevhodnost.“ ([1929] 1996, str. 21). Mises následně obviňuje „empiriky“ z toho, že nebyli schopni správně aplikovat ekonomickou teorii a tím pádem nepochopili skutečné důsledky různých státních zásahů. Bez ohledu na analytické nedostatky historické školy a ostatních empiriků či zastánců intervencionismu však Misesova odpověď zmíněný paradox neřeší. Podstatou problému totiž není, zda jistí analytici či zastánci intervencionismu nepostřehli nedostatky třetí cesty, ale zda tyto nedostatky vedou k zásadním problémům, které způsobují nestabilitu systému a zaručují jeho nahrazení buď plnohodnotným socialismem nebo svobodným trhem.

Mnohem uspokojivější řešení tohoto paradoxu poskytuje Ikeda. V jeho pohledu je „klíčem k vyřešení tohoto paradoxu pochopení rozdílu mezi tvrzením o nestabilitě smíšené ekonomiky a tvrzením o přechodném charakteru smíšené ekonomiky... Zaváděním nelogických prvků do ekonomického systému vyvolávají intervencionisté proces průběžného přizpůsobování smíšené ekonomiky, jež se postupně rozvíjí do nových a rozmanitých forem“ (1997, str. 215). To však neznamená brzký konec smíšené ekonomiky: „přechody mezi minimálním a totálním státem jsou různě dlouhé a různě klikaté a expanze státu je velmi pozvolná“ (str. 215). Můžeme proto dospět k závěru, že nemá-li socialismus jako takový šanci dlouhodobě fungovat (z příčin přesvědčivě vysvětlených Misesem a Hayekem) a zároveň je podle Ikedy nestabilní i laissez faire (díky „chybám státu“ a „šokovému vývoji ideologických preferencí“ (str. 216)), jsou nestabilní všechny politicko-ekonomické systémy, mezi nimiž je ovšem nestabilita smíšené ekonomiky nejmenší. „Paradoxně se proto zdá, že smíšená ekonomika je sice nestabilním produktem intervencionismu, ale i tak přetrvá déle než čisté formy kolektivismu nebo kapitalismu, a to ve větší varietě (v konečném výsledku nikam nevedoucích) adaptivních forem než její dva konkurenční systémy“ (str. 216). Proto jedním z osmi Ikedových závěrů je „V jakémkoliv čase budou téměř všechny ekonomické systémy smíšenými ekonomikami“ (str. 216).

Mnohem více prostoru bychom mohli věnovat endogenní logice intervencionismu, což je téma, kterým se zabýval Mises a které dále rozpracoval Ikeda. Protože Ikeda tuto oblast zpracoval do značné hloubky, je zbytečné se o něco podobného pokoušet i zde. Před opuštěním tohoto tématu bych však rád přidal několik dalších postřehů. Mým cílem není zhodnotit strukturu doposud uvedených argumentů jako spíše jejich aplikovatelnost na současnou realitu hospodářsky vyspělých zemí.

Za prvé, ve většině prací o intervencionismu Mises, Hayek i Ikeda předpokládají dobrou vůli na straně intervencionistů. Předpokládají, že intervencionisté

sledují širší veřejný zájem a nikoliv své osobní cíle či záměry zájmových skupin. Odtud pramení tvrzení, že intervencionistické zásahy nemohou „dosáhnout toho, co od nich jejich zastánci požadují“ (Mises [1929] 1996, str. 5; viz také str. 20, 28 a 36) a zároveň i potřeba vysvětlit „proč [inteligentní a veřejné blaho zohledňující] státní úřady se nejsou schopny poučit ze svých chyb.“ (Ikeda 1997, str. 49; viz také str. 104, 110–112, 121 a 137; ale srovnejte se str. 145–151, kde dochází k „uvolnění předpokladu jednání ve veřejném zájmu“). Přestože bychom tento předpoklad mohli obhajovat jako pouhý metodologický nástroj, jehož cílem není popisná přesnost, napadá mě na obhajobu tohoto analytického přístupu jen jeden vedlejší argument. Hayek (1944, str. 134–152) přesvědčivě prezentoval názor, že v politice se na vrcholná místa dostávají ti nejhorší a ve státních funkcích se nejlépe daří lidem „bez zábran a skrupulí“ (str. 151; viz též Bailey 1988). Hayekova slova popisovala socialismus, avšak stejné rysy (možná v trochu menší míře) můžeme vysledovat i ve smíšené ekonomice (Higgs 1997). Politika a veřejná správa je navíc plná individuálního i skupinového dobývání renty. Ikeda správně poznamenává, že „i když zprvu můžeme abstrahovat od vedlejších zájmů a vnějších ideologických změn, a tím vytvořit jedinečnou rakouskou metodu politické ekonomie... úplné oddělení těchto dvou faktorů není... v realistické teorii politické ekonomie ani možné ani žádoucí“ (1997, str. 53). Realističnost teorie se vztahuje k aplikovatelnosti teorie na interpretaci aktuální politické situace.

Myšlenka chybujících státních úřadů s dobrými úmysly je úzce spojena s konceptem „selhání politik“, jež se často objevuje v obecné diskusi o státních zásadách do tržního řádu. V minulosti (Higgs 1995) jsem vyslovil názor, že bez ohledu na naši osobní zaujatost či nezaujatost vůči intervencionistům, má jen velmi málo (nebo možná žádné) ryze špatných politik dlouhé trvání. Všechny na první pohled selhávající politiky selhávají jen na poli *deklarovaných* cílů, cílů *skutečných* však dosahují s překvapující úspěšností. Svět politiky je zkrátka světem klamu a věci nejsou téměř nikdy tím, zač jsou vydávány. Všichni političtí hráči jsou si ve svém plánování i jednání vědomi toho, že cestou k úspěchu je kamuflování politik sloužící jejich prospěchu jakýmsi veřejným blahem. Jen zřídkakdy je politická debata něčím jiným než vymyšlením tvrzení (a protitvrzení) o prospěšnosti pro veřejnost. Proto spíše nalezneme cudnost v nevěstinci než pravdu či poctivou obranu veřejného zájmu v politice. Jako analytici bychom nikdy neměli zapomínat na to, že část politických fenoménů vzniká s výhradním cílem odpoutání pozornosti. Naším analytickým úkolem proto je pochopit fungování, dopady a omezení těchto kamuflážních praktik.

Ve většině děl zaměřených na analýzu politicko-ekonomických systémů pojímali Mises a Hayek předmět své analýzy jako podstatu zkoumaného systému. Takto například Mises v předmluvě *Kritiky intervencionismu* píše: „Téměř všichni autoři zabývající se hospodářskou politikou a téměř všichni státníci a předsedové

stran hledají *ideální systém*, přičemž věří, že tím ideálem není ani kapitalismus, ani socialismus...“ (str. xi) Jen málokdy je však předmětem politické volby samotný systém. Taková zásadní volba se zpravidla naskýtá pouze po násilném revolučním převratu nebo v důsledku totální porážky ve válce (příkladem je Rusko v roce 1917 nebo Německo a Japonsko po 2. světové válce). Obecně jsou politické volby spojeny jen s politikami realizujícími postupné a dílčí změny v rámci daného politicko-ekonomického systému. Velké množství částečných změn samozřejmě časem vede ke změně systému, k čemuž došlo ve Spojených státech přibližně mezi roky 1855 a 1945. I v případě postupných změn je výsledný systém artefaktem – produktem lidského jednání a nikoliv lidského záměru.

Tento aspekt fungování politického systému souvisí s rakouskou teorií o vývoji smíšené ekonomiky do bodu, v níž naakumulované intervence a jejich negativní dopady na společnost „v jistém bodě [povedou] k uvědomění si skutečnosti, že *nevynutelně* dojde k systémovému selhání.“ (Ikeda 1997, str. 123). Přestože k takovému prozření může dojít (vhodným příkladem je Nový Zéland v 80. letech),⁵⁾ není to příliš pravděpodobné. Odpovědí politických kruhů pravděpodobně nebude přiznání, že „intervencionismus ztratil jakékoliv své opodstatnění a třetí cestou nejde již dále pokračovat“ (str. 137), ale spíše reakce v klasickém stylu F. D. Roosevelta, který uprostřed hospodářské krize navrhnul „alespoň něco vyzkoušet“ a v případě, že to nebude fungovat, „vyzkoušet něco jiného.“ Historická zkušenost z mnoha zemí a období ukazuje, že bude-li intervencionistický systém jen trochu životaschopný, budou se ho jeho představitelé zuby nehty držet. Dokud bude veřejnost tolerovat nesčetná břemena a urážky ze strany intervencionismu (přičemž tato tolerance se téměř výhradně opírá o převládající ideologii, nikoliv o faktické chování a výstupy systému), bude reakcí i na závažnější systémové potíže snaha nějak se s nimi vypořádat, možná zmírnit nejhorší extrém, ale v žádném případě nemění podstatu nebo hloubku systému. Robert Bradley (2003) poznamenal, že ve smíšené ekonomice i krize vede jen k „polovičnímu zavedení nové formy“ (k tomuto závěru rovněž dospělo Ikedovo predikční schéma číslo 2 (1997, str. 217)).

Nakonec musíme zmínit zásadní omezení Misesova modelu dynamiky smíšené ekonomiky, které nebylo odstraněno ani po Ikedově rozšíření. Toto omezení spočívá v nemožnosti zahrnout vliv války na vývoj politicko-hospodářského systému. Ikeda připouští, že „pravděpodobně nejvíce chybějícím prvkem, zejména z pohledu empirického pozorování, je vliv války nebo vnitropolitického konfliktu na postup intervencionismu. Rychlý růst amerického státu ve 20. století, k němuž došlo v souvislosti s válkou a podobnými národními krizemi, se tím pádem nachází vně modelu“ (Ikeda 1997, str. 226). Válka a přípravy na ni představovaly přímo i nepřímou zdaleka nejsilnější impuls pro růst státu ve 20. století a stejně je tomu i v současnosti díky takzvané válce s terorismem, jež vdechla

nový život americkému imperialismu a na domácí scéně zase posílila policejní stát. Model dynamiky smíšené ekonomiky, který neobsahuje tento aspekt dějinného vývoje, může být velmi užitečný pro odhalování endogenních vlivů, ale přesto zůstává výrazně nedostatečný k tomu, aby pomohl vysvětlit skutečné („komplexní“) události.

Oboustranné bariéry: skutečná dynamika moderního růstu státu

Obsáhlost předcházející diskuse mi umožňuje relativně stručně vysvětlit vlastní pohled na minulý a pravděpodobný budoucí vývoj růstu státu v hospodářsky vyspělých zemích. Domnívám se, že v krátkodobém a střednědobém horizontu, tedy nejméně na několik příštích desetiletí, je přechod na *laissez faire* nebo cokoliv podobného nemožný. Podobně nepravděpodobný je přechod na plnohodnotnou centrálně plánovanou ekonomiku. Jeffrey Rogers Hummel v této souvislosti poznamenal, že „není pravdou, že intervencionismus je ze své podstaty nestabilní. Je to trend, k němuž směřují tržně založené i socialistické společnosti“ (2001, str. 530). Ať už tento systém pojmenujeme smíšená ekonomika, stát blahobytu, demokratický socialismus, nebo participativní fašismus, nesporně prokázal výjimečnou schopnost prosadit se proti veškerým ostatním možným alternativám. Politicko-ekonomická uspořádání vyspělých zemí zůstanou v širším středu spektra, protože existují překážky bránící jim ve vývoji do extrémních forem obou alternativních směrů.

Mises, Hayek, Ikeda a mnoho dalších vědců správně identifikovali problémy intervencionismu a popsali charakteristické znaky jeho existence a změn. Intervencionismus neúměrně zatěžuje ekonomický systém a vytváří velké náklady obětované příležitosti, přičemž v průběhu doby se jedna absurdita vrší na druhou. Politické špičky nicméně pochopily, že ponechají-li soukromé iniciativě alespoň minimální prostor, mohou počítat se zachováním vysokých úrovní produktivity a možná i hospodářského růstu. Mises ([1929] 1996, str. 12–13) dále podotknul, že úplatnost politiků a úředníků pomáhá zmírnit některé nejidiotičtější prvky intervencionismu, protože navzdory daním a regulacím vytváří jistý prostor pro důležitou ekonomickou aktivitu. Ještě významnější roli však hraje „přizpůsobivost kapitalistické ekonomiky, která překonává mnoho překážek kladených do cesty podnikatelské aktivitě. Neustále pozorujeme, že podnikatelé úspěšně poskytují stále větší množství vylepšených produktů a služeb navzdory všem komplikacím ze strany zákonů a úřednictva.“ (str. 14). Tato poznámka připomínající postřeh Adama Smithe o všudypřítomných překážkách obchodu si zasluhuje velkou pozornost. Nebudou-li podnikatelé zcela zničeni, budou nadále s neuvěřitelnou kreativitou nalézat cesty k uspokojení požadavků trhu bez ohledu na

to, zda se jedná o trh „černý“ nebo legální. „Na intervencionismus lze nahlížet jako na výpalné, které je nutné odvádět demokracii za zachování zbytků kapitalistického systému.“ (Mises [1929] 1996, str. 13).

Politické špičky nemají důvod pro změnu systému v plnohodnotný socialismus. Hospodářské katastrofy způsobené centrálním plánováním v Sovětském svazu, Číně a dalších zemích měly dostatečně odstrašující účinek. Pro udržení plnohodnotného socialismu navíc nikde neexistuje dostatečně silná podpora a i tam, kde se dodnes udržuje, jako například v Rusku, Číně, Vietnamu nebo na Kubě, dochází k jeho postupné erozi. Závěr, že socialismus nefunguje, přijala většina světa a lidé požadují systém, který „dodá statky“ zajišťující moderní životní úroveň. Extrémně kolektivistický konec spektra proto již není považován za životaschopnou alternativu.

Ani politická diktatura, která hospodářské centrální plánování provázela, se nejeví příliš perspektivně. Jak jsem zmínil výše, na celém světě lidé budou mít rozumně velkou šanci ovlivnit výběr svých politických vůdců. Demokracie, bez ohledu na její negativa, se snaží po celém světě etablovat a udržet jako jediný přijatelný politický systém.

Stejně tak je nerealizovatelné laissez faire. Ne protože by snad nedokázalo „dodat statky“. V případě, že by mu bylo dovoleno fungovat, dokázalo by dodat statky v hojnosti doposud nevidané. Žádný národ mu však toto fungování nedovolí, protože neexistuje žádná významná skupina lidí, která by byla připravena přijmout osobní odpovědnost a vzít si na svá bedra osobní rizika spojená s ryším kapitalismem, jež nakonec je dle postřehu Josefa Schumpetera systémem kreativní destrukce. Přinejmenším v hospodářsky vyspělém světě lidé požadují od státu, aby převzal téměř veškerou osobní odpovědnost, počínaje starostí o vlastní zdraví, zajištění v důchodovém věku a konče sexuální výchovou vlastních dětí. Lidé se dnes spoléhají na stát v nesčetném množství oblastí, a to, řečeno klasičtým rčením, od kolébky až do hrobu. Proto v Evropské unii, jejíž národy představují nejhorší příklad tohoto trendu, se „systém sociálního zabezpečení nadále rozvíjí navzdory dlouhotrvajícím výzvám k jeho změně“, navzdory tomu, že „zpráva Evropské komise dokazuje, že nedojde-li ke změnám, rýsuje se před Evropou krize“ (Grow 2003). Osobní odpovědnost je pro občany hospodářsky vyspělých zemí natolik bolestivým tématem, že na ni nechťejí ani pomyslet. Uvěznění v ideologii závislosti na státu a víře v jeho schopnosti a poctivost vede ke ztrátě zájmu o život ve svobodné společnosti. (Rozumí se samo sebou, že by stát sám o sobě nemohl poskytovat ani zdání požadovaných osobních jistot bez nesčetných způsobů regulace, kontroly a vysokého zdanění svých občanů, kterými si za své „služby“ nechává zaplatit). Dominantní ideologie způsobila ztrátu zájmu a schopností moderní populace existovat v plnohodnotném tržním systé-

mu. Zapojením takto smýšlející populace do demokratického politického procesu je efektivně zabráněno tomu, aby se laissez faire mohlo uskutečnit.

S těmito bariérami na obou stranách spektra jsou politicko-ekonomické systémy všech ekonomicky vyspělých zemí odsouzeny k fluktuaci okolo širšího středu spektra. Pokud by došlo k neúnosně velkému zatížení trhů vysokými daněmi nebo stupňujícími se intervencemi, lze si představit realizaci dílčích ústupků, jež však v žádném případě neznamenají přiblížení systému k laissez faire. Poté, co ústupky sehrají svou dílčí roli, budou provedeny další intervence přispívající ke kumulativní zátěži smíšené ekonomiky. Před deseti lety napsal Bruce Porter, že „zmenšení amerického státu se jeví stejně nepravděpodobné jako vysušení všech oceánů“ (1994, str. 294). Od té doby se nestalo nic, co by toto tvrzení mohlo zpochybnit. Naopak, naše analýza umožňuje zevšeobecnit tento závěr na všechny hospodářsky vyspělé země.

Poznámky ke kapitole

- ¹⁾ Mou předchozí obhajobu této myšlenky (a další, zde nezmíněné argumenty) lze nalézt v Higgs 1983; 1987, zvl. str. 20–34; 1991a, zvl. str. 5–8; a 1991b, zvl. str. 66–68.
- ²⁾ Zde vypočtený podíl je založen na údajích z U.S. Office of Management and Budget (2002, str. 292–293); podíly pro různé evropské země jsou převzaty z Tanziho a Schuknechta (2000, str. 6–7).
Pozn. překladatele: hodnota pro ČR byla v roce 2004 44.7 % (MF ČR).
- ³⁾ Vypočteno z dat Bureau of Economic Analysis na adrese <http://www.bea.doc.gov/bea/dn/nipaweb/TableViewFixed.asp>, tabulky 1.9 (národní důchod) a 3.1 (složky HDP).
- ⁴⁾ Zkoumanou skupinu tvoří Austrálie, Belgie, Francie, Irsko, Itálie, Japonsko, Kanada, Německo, Nizozemí, Norsko, Nový Zéland, Rakousko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, USA a Velká Británie.
- ⁵⁾ Viz v českém jazyce Šíma, Josef (ed.): Roger Douglas – Tvůrce nejúspěšnější hospodářské reformy XX. století, Liberální institut, 1999 (pozn. ed.).

Strach

Základ moci každé vlády

Nemůžeme důvěřovat ani jedinci, ani davu, ani národu, že pod vlivem velkého strachu budou přemýšlet racionálně a jednat lidsky.

Bertrand Russell, „Skládka intelektuálních odpadků“⁶⁶⁾

Všechna zvířata jsou schopna pocítit strach – lidské bytosti snad nejvíce ze všech tvorů. Pokud by kterékoliv zvíře tuto schopnost nemělo, bylo by ohroženo na životě, a vůbec nezáleží na tom, jak by snad bylo veliké, rychlé, či jakou jinou skvělou vlastností by disponovalo. Pocit strachu nás upozorní na nebezpečí ohrožení zdraví a případně i života. Když se bojíme, utečeme, schováme se anebo se připravíme na to, abychom aktivně odvrátili hrozbu. Neuposlechnout pocitu strachu znamená vystavit sám sebe smrtelnému nebezpečí. Když říkáte lidem, aby se nebáli, dáváte jim radu, kterou nemohou uposlechnout. Dokonce i hrdina v bitevní vřavě, pokud je upřímný, přizná, že se bojí. „Byl by bláznem, či osobou zbaivenou smyslů,“ píše Aristoteles, „pokud by nebyl schopen pocítit nic, ani zeměřesení, ani sílu příboje“ (1939, str. 249). Náš přirozený charakter nás předurčuje k tomu, abychom vnímali široké spektrum hrozeb od těch skutečných a akutních, přes pouze potencionální, až po ty, které existují jen v naší fantazii.

*Tvůj život bude viset na vlásku,
v noci i ve dne se budeš chvět strachem
a nebudeš jíst svým životem.*

Deuteronomium 28:66

Lidé, kteří mají tu nestoudnost, aby nás ovládali a sami sebe nazvali vládou, rozumí velice dobře tomuto základnímu rysu lidské povahy. Z této lidské vlastnosti těží a dále ji posilují a kultivují. Ať se snaží vytvořit válečnou mašinerii nebo stát blahobytu, vždy závisejí na zajištění podřízenosti obyvatelstva, plošném dodržování úředních rozhodnutí a, v některých případech, i na aktivní spolupráci ve státních službách. Bez všeobecně rozšířeného strachu by žádná vláda nepřežila déle než 24 hodin.⁷⁾

David Hume tvrdí, že každá vláda se opírá o veřejné mínění, a mnozí jeho tvrzení přijali (např. Mises [1927] 1985, str. 41, 45, 50–51, 180; Rothbard [1965] 2000, str. 61–62), ale já trvám na tom, že vláda není postavena na veřejném mínění. Samo veřejné mínění totiž stojí na něčem hlubším a elementárnějším: na strachu. Hume rozpoznal, že provládní postoje jsou posilovány i „jinými zákonitostmi“, mezi něž řadí i vliv strachu, ale považuje to za „podružnou, nikoli zásadní podstatu vládnutí“ ([1777] 1987, str. 34). Píše: „Nikdo nemá důvod *bát se* zbesilosti tyрана, pokud jeho moc není opravdová, nýbrž je jen chimérou založenou na strachu.“ (str. 34, zvýrazněno v originále) V tom má Hume pravdu, ale *zdrucující většina lidí* přesto podporuje svou vládu právě z důvodu samotného strachu.

Murray Rothbard se krátce dotýká problematiky ve své Anatomii státu, kdy řadí šíření atmosféry strachu mezi „další úspěšné nástroje“, pomocí nichž si vládcí zabezpečují přijetí, či alespoň tolerování své nadvlády – „současní vládcí, jak tvrdím, poskytují občanům nevyhnutelně nutnou službu, za níž by jim měli být vděční: a sice ochranu proti sporadickým zločincům a otrapům“ ([1965] 2000, str. 65) –, ale Rothbard nenahlíží na strach jako na něco, co by vládcům poskytovalo *pevnou oporu* jejich moci, tak, jak to zde činím já. Samozřejmě mnoho intelektuálů odhalilo nezbytnost ideologického působení pro zachování vládní moci, ale jakákoli propaganda mající za cíl obdařit vládu legitimitou musí být vzájemně podmíněna výskytem nějakého druhu strachu ve společnosti. Na rozdíl od Rothbarda, nahlízejícího na strach obyvatelstva jako na jednu z „pák“, jimiž si vláda zabezpečuje své setrvání u moci, já trvám na tom, že všeobecně rozšířený strach je nutnou (i když asi ne jedinou) podmínkou životaschopnosti vlády, jak ji známe.⁸⁾

Více se mým názorům přiblížil Jack Douglas (1989), když si všiml, že *mýty* (tento termín užívá přibližně ve stejném významu, jako já zde výraz *ideologie*) „jsou především hlasem našich emocí, prožívaných nadějí a obav, vášnivých tužeb a nenávisť“ (str. 220, zvýraznění dodáno, viz také str. 313 ohledně „velmi mocného strachu ze smrti, který si vynucuje vše ostatní“ [tedy ostatní přirozené tužby]). Při své podrobné analýze dlouhotrvajícího a rozšířeného „mýtu o státu blahobytu“ nicméně Douglas více zdůrazňuje prvek naděje (*milenialismu*) než prvek strachu. Domnívám se ale, že i ideologické naděje často míří na lidskou naději, že je vláda osvobodí od nejrůznějších typů strachů. Jak David Altheide poznamenává, „Lidé chtějí být ‘zachráněni’ a ‘osvobozeni’, a chtějí být zachráněni a osvobozeni od strachu, a to je to, co činí zprávy [masových sdělovacích prostředků], vzbuzující pocit ohrožení, tak nepřekonatelné a důležité pro veřejnou politiku a utváření našeho sociálního prostředí.“ (2002, str. 15–16)

Strach nesmí vzbuzovat vláda sama o sobě, ale jistě mohou strach vzbuzovat ta nebezpečí, o kterých vláda tvrdí, že před nimi lid brání. Samozřejmě některé z těch hrozeb, které vyvolávají v lidech poslušnost vůči vládě v naději, že získa-

jí její ochranu, a tak uklidní své obavy, mohou být i skutečné. Já nehájím to, že lidé, kteří vzhlížejí ke své vládě v naději na svou záchranu, jednají čistě pod vlivem iluzorních hrozeb, ale trvám na tom, že dnes většinou, pokud ne vždy, je mnoho obav veřejnosti vyvoláno z velké části, pokud ne zcela, vládou samotnou. Ať už jsou obavy lidí 1. z vlády samotné, 2. z opravdových hrozeb, před kterými lidé hledají vládní ochranu, anebo 3. z jen předstíraných hrozeb, před kterými lidé také hledají vládní ochranu, musíme připustit, že relativní důležitost každého z těchto typů strachů se mění s místem a časem. V každém případě se vláda snaží využít strachu veřejnosti ve svůj vlastní prospěch.⁹⁾ „Řízení strachu ve společnosti dosáhne stejných výsledků jako ovládnání společnosti samotné. Každá doba má své hrozby, každý vládce svého nepřítele, jež je odpovědný za problémy, a každý občan je vystaven této propagandě.“ (Altheide 2002, str. 17; viz také str. 56, 91, 126–133, 196 a jinde)

Historie strachu

*Má mysl se utápí v pochybách,
najdeme-li sílu vstát,
pro záchranu svou bojovat.*

Robert Frost¹⁰⁾

Před tisíciletími se první takové struktury, které bychom označili za vládu, uchytily u lidského rodu jako válečníci a dobyvatelé.¹¹⁾

Jak uvádí Henry Hazlitt ([1976] 1994, str. 471),

„Možná někdy někde, jak snilo pár filosofů 19. století, existovala skupinka dobrých mužů, kteří se v podvečer po práci sešli, aby sepsali Společenskou smlouvu, a tím ustavili stát. Ale nikdy už se nenašel nikdo, kdo by to byl schopen doložit jako historický fakt. Prakticky všechny státy s historicky doloženým vznikem byly naopak výsledkem násilných výbojů – podrobení jednoho kmene druhým, jednoho města jiným městem, jednoho národa jiným národem. Pochopitelně byly sepsány i ústavy, ale ty byly vždy jen drobnou kosmetickou změnou, již dávno ustanovených a dobře zaběhaných pravidel a praktik.“¹²⁾

Takovéto názory na původ státu jsou zastávány už dlouho. Už na konci 11. století papež Řehoř VII. (str. 1073–1085), iniciátor boje o investituru, který začal během jeho pontifikátu a poté trval dalších takřka padesát let (v Anglii dokonce

děle), píše: „Kdopak by nevěděl, že všichni ti králové a princátka odvozují svůj původ od bezbožníků, co sami sebe povýšili nad sobě rovné svou vlastní pýchou, proradností, pleněním, vyvražďováním – v krátkosti všemi možnými hříchy – ve jménu samotného Ďábla, pána všech, kdo jsou oslepeni svou nenasytností a bezbřehou troufalostí?“ (citováno v Berman 1983, str. 110)

I když nám, čas od času, může posloužit přirovnání vztahu vlády a občanů k určité formě poskytování služeb, tak jak tomu je v teorii ekonomie veřejné volby, anebo k přijetí předpokladu, že se vláda může „abstraktně“ řídit jednomyslně přijatou „společenskou smlouvou“, jak to lze vidět v konstituční ekonomii, přesto takovéto teorie selhávají, pokud mají připustit, že vlády mají v podstatě „charakter donucovacího aparátu“, a vykazují malou shodu jak se skutečnými historickými událostmi při zakládání států – tak i s jejich dnešním fungováním (Yeager 1985, str. 269–272, 283–285, 291; viz také Olson 2000, str. 2, 11). Teorie podmanění se, v příkrém kontrastu oproti tomu, opírá o celou horu historických důkazů. Jak Ludwig von Mises poznamenává: „po celá tisíciletí byl svět držen v područí nejrůznějších dobytých a feudálů, kteří byli jednoduše stoprocentně přesvědčeni, že výsledky práce a umu ostatních lidí existují na světě z jediného důvodu – aby je oni mohli zkonzumovat“, a co více, „tyto válečnické ideály, glorifikující agresi a dehonestující obyčejnou poctivou práci, nebyly dosud zcela opuštěny“ ([1927] 1985, str. 151).

Třes se o svůj život a plat daně svým vládcům

Ti, kteří nebyli dobytými ihned zabiti, museli vydržet znásilnění, oloupení, a poté museli být trvale svolní platit výpalné neustále se domáhajícím novým pánům – těmto nyní již *trvale usídleným loupežníkům*, jak je Mancur Olson (2000, str. 6–9) trefně nazývá. Podmanění lidé měli dobrý důvod bát se o holý život. Bylo jim dáno na výběr, buď ztratíš život, anebo svůj majetek, přiklonili se k obětování majetku. Tak vzniklo placení daní, ať to bylo ve formě zboží, služeb či peněz (Nock [1935] 1973, str. 19–22).¹³⁾

Tak například v Bavorsku, snad nejvíce rozvinutém knížectví tehdejší Svaté říše, „veškeré obyvatelstvo podléhalo daňové povinnosti, svobodní páni i nevolníci, laikové i duchovenstvo; daně vybírali knížecí úředníci“ (Berman 1983, str. 510). Max Spinder poznamenává, že tato „daňová povinnost... způsobila, že každá jednotlivá osoba pocítovala existenci a svrchovanost státu“ (Spinder [v 1937 práce v německém jazyce] podle Berman 1983, str. 510).

Nicméně, podmanění lidé přirozeně zatrpkli vůči uvalené nadvládě, daním a jiným ponižujícím urážkám namířeným vůči nim. Takto zatrpkli lidé snadno

vzplanuli, a kdykoli se vyskytla nadějná příležitost ke svržení nadvlády, mohli se jí pokusit využít. Jeden výborný příklad z mnoha: „Na počátku 13. století se (dánský král Knut II.) pokusil vypsát daně, vybírat poplatky a obecně prosadit královskou moc, ale byl svržen a zabit“ (Berman 1983, str. 515). I když lidé neorganizují rebelie a nedávají otevřeně najevo odpor, přesto se stále potichu snaží vyhnout nárokům svých panovníků a podkopat aparát jejich vlády. Jak si Machiavelli povšiml, dobyvatel, „který tuto věc nezvládne, rychle pozbude vše, co nabyl, a pokud setrvá u moci, zjistí, že čelí nekonečným problémům a obtížím“ ([1513]1992, str. 5). Pro tyto trvale usídlené bandity proto použití pouhé síly znamená velmi nákladný způsob, jak udržet obyvatelstvo v nevybušné náladě umožňující poklidný tok daní. Pokud mají vládcí udržet svou nadvládu za přijatelné náklady, musejí dosáhnout legitimacy své moci (Mises [1927] 1985, str. 41, 45, 50–51, 180).

Třes se o svou duši a plat daně svým vládcům

Každá vláda proto, dříve nebo později, rozšíří sílu svého meče o sílu modlitby, a tak vytvoří pevné spojení trůnu a oltáře. Kněží byli „ti, kteří vyrobili svaté texty vydávající se za popisy toho, jak byl stvořen svět, jak Bůh světil moc do rukou panovníka a jak je královská moc nezbytná pro blaho každého, a tak dále“ (Douglas 1989, str. 129, viz také str. 153, 325 a i jinde). Je známo, že ve starověku byli panovníci vydáváni za samotné bohy – egyptští faraoni toto tvrdili po celá staletí – anebo za potomky či pozemské zástupce bohů (str. 63, 107, 129). Když byl Karel Veliký korunován císařem v roce 800, tak přijal titul „Karel, nejjasnější Augustus, korunovaný Bohem, velký a mírný panovník, vládnoucí Římské říši“ (Berman 1983, str. 603). Doktríny podporující božská práva králů mají hluboké historické kořeny v mnoha částech světa. V západní civilizaci získaly silnou podporu na začátku 5. století v knihách sv. Augustina *O obci boží* (*De civitate Dei*) a dosáhly svého vrcholu v sedmáctém století v textech Jacques-Benigne Bossueta, psaných zejména ve prospěch Ludvíka XIV., a všechno prasklo, jak to tak bývá, až za Francouzské revoluce (Hooker 1996). Navíc, lidé mohou být zastrašeni nejen nadřazenou silou vládce, ale také nadpřirozenou mocí a autoritou. Slovy Harolda Bermana: „víra v posvátnost jejich osob a divotvornost jejich moci“ (1983, str. 406) přináší vládcům vyhocené možnosti zastrašování lidí.

Co více, pokud lidé věří v posmrtný život, kde mohou být bolesti a strasti tohoto života zapomenuty, tak kněží mají privilegovanou pozici v předepisování toho, jaký typ chování zde a v tomto čase zabezpečí každému jeho zájem na zachování možnosti být spasen v příštím životě. S odkazem na Římskokatolickou církev své doby Machiavelli upozorňuje na „duchovní moc, která sama o sobě uděluje moc a autoritu“ ([1513] 1992, str. 7), a zahrnuje chválou Ferdinanda Aragonského,

který „se vždy skryl za zástěrku náboženství,... obrátil se k tomu, co můžeme nazvat *zbožnou krutostí*“ (str. 59, zvýrazněno v originále).¹⁴

Pro římské katolíky, „církev, anebo přesněji papež, má moc nad očistcem..., a čas, strávený v očistci, může být zkrácen rozhodnutím církve“ (Berman 1983, str. 171). Tato moc církve může být – a často je – použita, aby přiměla věřící k následování ve věcech, které slouží jak konkrétním světským osobám, tak zájmům duchovenstva. Například, „s ustanovením papežského pontifikátu na konci jedenáctého století, koncil v Clermontu, za papeže Urbana II., potvrdil první ‘všeobecné rozhršení’ pro všechny, kdo se zúčastní první křížácké výpravy, z odpovědnosti za potrestání v očistci za hříchy spáchané před tím, než se připojí ke svaté armádě křížáků“ (str. 171). Podobným příkladem, vztahujícím se k naší době a místu, je podpora, jakou poskytli protestantští evangelíci militarismu obecně, a zvláště pak nedávné válce USA proti Iráku (Bacevich 2005a, str. 122–146), podporu, kterou si administrativa George W. Bushe aktivně pěstovala a využívala, počítaje s religiózním pravým křídlem jako klíčovou částí elektorátu republikánské strany a jeho lobbistickou „základnou“.

Přirozeně, válečníci a kněží, pokud nebyli jedněmi a těmi samými, se téměř neměnným způsobem stávají spolupracujícími skupinami v mocenském aparátu. Ve středověké západní Evropě, od šestého po jedenácté století, světští vládcí ovládají církve a dosazují nejvyšší církevní hodnostáře. Dokonce i po boji o investituru, ve kterém církve ustanovila svou nezávislost a získala moc volit papeže a jmenovat biskupy, církevní a světští vůdci zůstali propojeni nesčetnými vlivy, a to nejen častými příbuzenskými svazky svých nejvyšších představitelů. Přestože se kněží někdy utkávali se světskými autoritami, jejich běžné vztahy byly založeny na spolupráci a vzájemné podpoře.¹⁵

Tento úzký vztah mezi trůnem a oltářem neskončil s nástupem protestantské reformace. Ve skutečnosti v mnohém přetrvává až do dnešních, značně sekulárnějších, společností.

Tímto vojenský prvek vládnutí přenáší na lidi strach o život a duchovní složka obavy o věčnost jejich duší. Tyto dva strachy vytvářejí mocnou směsku – dostatečnou k podpoře vlád na celém světě po celá tisíciletí.

Vzhlížej k vládcům pro svou ochranu a plať jim daně

V průběhu staletí se vlády v tom, jak poukazují na veřejné hrozby, vylepšily, a vypěstovaly si tak ideologii, která přehání zranitelnost lidí vůči množství vnitřních i vnějších nebezpečí a představuje vládce – všeho lidu! – jako jejich ochrán-

ce (Higgs 2002). Je prohlašováno, že vláda chrání obyvatelstvo před vnějšími útočníky i před vnitřními problémy, a obé je prezentováno jako vždypřítomné (Rothbard [1965] 2000, str. 65). Někdy vláda, jako kdyby chtěla nakrmit mýtus zrnkem pravdy, lid tímto způsobem i *chrání* – dokonce i pastýř chrání svá stáda, ale tím slouží svým vlastním zájmům, ne jejich, a až přijde čas, tak je ostříhá nebo porazí, dle potřeby.

Olson (2000, str. 9–10) popisuje prostými slovy, proč trvale usazení loupežníci mohou spatřovat svůj vlastní zájem v investování do veřejných potřeb (nejlepším příkladem toho jsou vnitřní „právo a řád“ a obrana říše), které pak zvýší produktivitu poddaných. V krátkosti řečeno, vládce tak činí tehdy, pokud současná hodnota očekávaných zvýšení daňových příjmů, které bude schopen vybrat z této více produktivní populace, bude přesahovat náklady investic, umožňujících toto zvýšení efektivity. Někdy navíc vládce zpoplatňuje obyvatelstvo přímo, za využívání jeho „veřejných statků“. Například, „jedním z důvodů pro zavedení královského práva [anglicko-normanským panovníkem Henrym II.] bylo jak obohacení královské pokladny, tak rozšíření královské moci, a to nejen na náklady místní šlechty a duchovenstva, ale také veškerého obyvatelstva“ (Berman 1983, str. 439).¹⁶⁾

Robert Bates (2001, str. 56–69, 102) tvrdí, že v západní Evropě královské duchovenstvo obchodovalo s kupci a měšťany, udělovalo jim obchodní privilegia a „svobody“, aby získalo trvalý tok daňových příjmů k ovládnutí chronicky rozhádané a vzájemně válčící místní šlechty, a tak mohlo zpacifikovat venkov.¹⁷⁾

Naneštěstí králové, kteří zavedli takováto opatření, byli povětšinou zastánci stejných myšlenek jako reformátoři éry Meiji v Japonsku devatenáctého století, když dali své zemi slogan „bohatý národ, silná armáda“ (Kuroda 1997). Jak uvádí Bates, králové usilovali o zvětšení svých výnosů z toho důvodu, aby mohli vést stále nákladnější války jak proti jiným králům, tak proti domácím oponentům. A tím jejich „mírové“ schéma vlastně znamenalo rozhoření boje na té samé frontě a silně tak zpochybnilo čistý přínos pro blahobyt, zvláště když uvážíme, že žádný král nezavedl takováto opatření sám o sobě a v izolaci: lépe finančně zabezpečený král mohl lépe kontrolovat vnitřní poměry ve své říši, ale ostatní králové, také lépe finančně zajištění, nyní znamenali pro jeho říši větší vnější riziko. Každý králův vnější vojenský konflikt částečně postihl domácí poměry. Joseph Schumpeter (1954) komentuje nově vznikající národní státy v Evropě: „Žádný nezískal vše, co chtěl. A brzo byli obklopeni novými světy, vyzývajícími k soutěživému střetu. ... Agrese... se stala pilířem politiky. ... Maximalizace národních důchodů – pro pokrytí potřeb soudnictví a armády – byla cílem ekonomické politiky, dobývání cílem politiky zahraniční“ (str. 146–147).¹⁸⁾

Je zřejmé, že nikdo nemůže poukázat na to, že by nahrazení feudálního řádu vznikajícími královstvími a národními státy v Evropě znamenalo zrození trvalého míru na kontinentu. Ve skutečnosti, jak se tradičně prohlašuje, historie začátku moderního věku je historií řady válek, často několika zároveň, mezi největšími evropskými mocnostmi. Slabší státy, nucené postavit se v těchto ozbrojených konfliktech za jednu z bojujících stran, utrpěly plnou míru destrukce.

Když vláda selže v tom, co slibovala, tedy v ochraně obyvatelstva, tak najde vždy dobrou výmluvu, a často učiní některou část obyvatelstva obětními beránky – třeba obchodníky, půjčovatele peněz, nepopulární etnické nebo náboženské minority či „ekonomické royalisty“ ve stylu Franklina D. Roosevelta. „Žádný vládce“, ujišťuje nás Machiavelli, „nikdy nebyl v rozpacích, aby z přijatelných důvodů skryl porušení důvěry“ ([1513] 1992, str. 46). Jen uvažte, kolik velkých hlav padlo z důvodu zodpovědnosti vládních činitelů za bezpečnostní chyby, které umožnily útoky na Světové obchodní centrum a Pentagon 11. září 2001. Podle mého součtu to celkově vychází nula – nemluvě o tom, že vrchní velitel, za jehož dohledu se tyto devastující útoky přihodily, později připravil své znovuzvolení do úřadu a přivedl s sebou i celou svou suitu, aby využil dalších příležitostí k prokázání své „geniality“.

Od nynějška se vlády zajímají vždy nejdříve o svou vlastní bezpečnost, dokonce i kdyby pro to musela být obětována bezpečnost obyvatelstva (Lind 2005). Viceprezident Dick Cheney se stal notoricky známý svým častým spěchem do nedobytného bunkru, byl-li vylekán přízrakem terorismu, ale my, řadoví občané, budeme odkázáni sami na sebe, až se obávané zbraně hromadného ničení vydají naším směrem.¹⁹⁾

Trestní zákoník zpravidla hodnotí trestné činy proti vládním činitelům, agentům nebo majetku vyšší trestní sazbou než identické zločiny proti jiným osobám či jejich majetku (Rothbard [1965] 2000, str. 80–82). Ale tento typ „třídí“ nerovnosti v aplikaci zákona není ničím novým. V pokrokovém zákoníku *Liber Augustalis* zavedeném Frederikem II., tyranem Normanského sicilského království, v roce 1231, „jsou vyšší tresty udíleny za zločiny proti šlechtě než proti neuzrozeným, a větší váhu, při žalobě o vyrovnání dluhu, má přísaha šlechtice“ (Berman 1983, str. 428). V našich současných poměrech oficiální reakce na vraždu nebo pokus o vraždu vládního činitele nebo dokonce řadového policisty nenesou srovnání s oficiální reakcí na vraždu běžného občana: první zločin vyvolá nasazení speciálních ozbrojených složek, horlivých odhalit jakýkoli náznak podezření, zatímco ten druhý zločin vede, a to jen v dobrých časech, k tomu, že se uvede do pohybu letargické vyšetřování.

Přijmi kolektivistickou ideologii a plat daně svému vládcí

Náboženská půda, pro podřízení se božským vládcům, se postupně kouzelným proutkem proměnila v sekulární představy o nacionalismu a všeobecných povinnostech vůči státu, případně vrcholící kuriózní ideou, že v demokratickém systému se lid sám stává vládou, a proto cokoli po něm systém chce, tak dělá „sám pro sebe“ – jak měl tu opovázlivost deklarovat Woodrow Wilson v roce 1917, když vyhlásil, že vojenskou brannou povinnost zaštiťuje tvrdými trestními sankcemi a „v žádném případě se nejedná o odvody neochotných branců: je to spíše výběr z celého národa, který by chtěl veškerý dobrovolně nastoupit“ (citováno v Palmer 1931, str. 216–217).

Zanedlouho poté, co dogma demokracie získalo pevnou půdu pod nohama, se objevily organizované koalice, které povstaly z masové voličské základny, připojily se k elitám a společně se pustily do rozkrádání majetku veřejnosti. V důsledku toho se na konci devatenáctého století začal utvářet takzvaný stát blahobytu. Od těch dob se lidem říká, že vláda může a měla by je chránit před všemi druhy každodenních hrozeb ohrožujících jejich život, živobytí a především blahobyt – ohrožení strádáním, hladem, nemohoucností, nezaměstnaností, nemocí, nedostatkem příjmu ve stáří, mikroby ve vodě, toxiny v jídle, výpady vůči jejich rase, pohlaví, původu, vyznání atd. Téměř vše, čeho se lidé bojí, a mnohé z toho, co považují za obtěžující, vláda zakáže, aby to odvrátila. A tak se stát blahobytu odůvodnil a upevnil v pevném skalním podloží strachu. Vlády, které odedávna tak úspěšně využívaly všeobecných obav z násilí (slibem „národní bezpečnosti“), neměly žádné problémy při zabudování těchto nových kamenů (slibem „sociálních jistot“) do základů svého působení.

Při tomto úsilí vlády využily podporu nově vyrostlého duchovenstva naší doby – intelektuálů a mnohem početnějších pseudointelektuálů – F. A. Hayek jim říká „obchodníci s použitými myšlenkami“ – kteří se, z nejrůznějších důvodů, téměř všichni přihlásili ke kolektivistickým doktrínám (Hayek 1949; Mises [1956] 1972; Nozick [1986] 1998; Rothbard [1965] 2000, str. 61–70; Feser 2004). Tito podomní obchodníci s myšlenkami, z nichž mnozí dnes žijí na náklady daňových poplatníků, přišli s novým pohledem na problémy světa a způsoby jeho případné záchrany. Jako překypující zdroj hrozeb vůči životům, zdraví i štěstí identifikovali nejrůznější soukromé činnosti, zvláště ty, které se schovávají pod pojmem kapitalismus. Stát naopak vykreslili jako spasitele, který sestoupil z nebes – umístěných v Berlíně, Paříži, Bruselu, Washingtonu nebo na podobném takovém místě. Ten je předurčen k tomu, aby odstranil veškerý lidský žal a vymetl hříšníky, zvláště pak finančníky, ven z chrámu. Jak pověstně prohlásil Karel Marx, náboženství je opiem lidstva. Jiný, ne tak slavný, ale taktéž pravdivý, je výrok Raymonda Arona (1957), že kolektivismus, speciálně Marxova varianta, je opiem intelektuálů.

Od intelektuálů pak tato ideologie prosákla k masám. Jakmile u mas získala dostatečnou podporu, začátkem dvacátého století v Evropě a o něco později v Severní Americe, umožnila vládním činitelům využít jakoukoli naléhavou socioekonomickou a politickou událost k tomu, aby přidali nové zbraně do arsenálu své sociální kontroly (Higgs 1987, 2004, Porter 1994). Nastartování každé takové krize zahrnovalo nejen zvětšení velikosti, rozsahu a moci státu, ale také další zeslabování ideologického odporu, který po celá tisíciletí odrážel instinktivní lidské hodnocení, že existence vlády je přinejlepším nutné zlo, a přinejhorším je vláda neporazitelný utlačovatel. Ukolébání novou dominantní ideologií – nedávno analyzovanou Danielem Kleinem (2005) jako *The People's Romance* – mnoho lidí pozitivně podporuje státní aktivity a intervence pod vlivem iluze, že „to děláme všichni společně“ – jako kdyby miliony, nebo dokonce stovky milionů extrémně rozličných lidských individuů nebyly ničím víc než jednou šťastnou velkou rodinou. Ačkoli by tento bizarní jev mohl dobře ospravedlnit přivolání zřízenců v bílých pláštích, kteří nasazují svěrací kazajku, nikdo nemůže popřít, že je patrně motivací politických projevů a činů jak mnoha vůdců, tak i podstatné části řadových občanů. A tím strach přivedl lidi od dobře podložené averze vůči vládě k formě masového náměsíčnictví, ve kterém jako Winston Smith v románu George Orwella 1984 nakonec milují Velkého bratra – stockholmský syndrom, jak vyšitý (Clark 2002).

Politická ekonomie strachu

Cílem praktické politiky je držet obyvatelstvo v úzkosti (a tady čekající na někoho, kdo by je odvedl do bezpečí) pomocí hrozeb nekonečné řady strašáků, z nichž jsou všechny jen imaginární.

H. L. Mencken ([1921] 1949, str. 29)

Strach, stejně jako každý jiný „produktivní“ zdroj, se řídí zákony výroby. Tím nemůže uniknout zákonu klesající mezní produktivity: za určitým bodem, jak jsou přidávány další dávky hrozeb, přírůstek volání veřejnosti po státní ochraně klesá. Když vláda poprvé zakřičí: „Pozor, vlk!“, tak je veřejnost polekána; podruhé už méně; potřetí ještě méně. Jestliže vláda vytahuje tuto kartu příliš často, tak přetíží vnímavost veřejnosti a pak, případně, lidé berou další pokusy vlády, aby je opět vylekala, na lehkou váhu. Poté, co byli varováni v sedmdesátých letech před katastrofickým globálním ochlazováním (viz například, *The Cooling World* 1975), a pak záhy před katastrofickým globálním oteplováním, se lidé mohou cítit unaveni z neustálého věnování pozornosti varováním vlády o strašných následcích uváděných globálních klimatických změn. Vláda ovšem nečeká a přijme přísná opatření, aby přiměla lidi udělat to, co se udělat „musí“, k odvrácení předpovězené zkázy.

Bývalý vládce vnitřní bezpečnostní politiky Tom Ridge nedávno prozradil, že ostatní vládní činitelé jej přehlasovali, když chtěl upustit od zvýšení úrovně nebezpečí na oranžovou, nebo-li „vyšší“ riziko teroristického útoku v reakci na vysoce nepravděpodobné hrozby. „S používáním takového komunikačního nástroje musíte velice šetřit,“ poznamenává Istivě Ridge (podle Hall 2005). Ostatní členové Bushovy administrativy nicméně trvali na využití prvku strachu. Když prezident v polovině roku 2005 opět přednesl jednu ze svých typických řečí a obhajoval válku v Iráku tím, že ji dával do souvislosti s emocionálními připomínkami útoků z 11. září, tak jeho projev působil povrchně, a to i před nastoupenými jednotkami, které tvořily jeho auditorium ve Fort Bragg. „Prezident blamoval jen sám sebe“, komentoval událost Frank Rich (2005). „Zvyšování ohlášeného rizika teroristických poplachů, opakované tiskové konference Johna Ashcrofta oznamující nevyhnutelný Armageddon, a to již v průběhu volební kampaně, nekončící využívání 9/11 si vybralo svou daň v otupění veřejnosti. Strach je karta s emocemi a pan Bush s ní hrál až přehrál, a když s ní hraje znovu, tak je jen malým klukem co křičí: „Pozor, vlk!“

Strach je znehodnocující se zboží. Jak zpozoroval Machiavelli, „nálada davu je přelétavá, a ... zatímco je snadné jej o něčem přesvědčit, je obtížné jej v tomto přesvědčení udržet“ ([1513] 1992, str. 14). Pokud se předpovězené hrozby nenaplní, lidé začnou pochybovat, zda-li byly reálné, či zda nebyly přehnané. Vláda se, vzhledem k tomuto znehodnocování, musí snažit investovat do údržby, modernizace a doplnění svých zásob kapitálu strachu. Například během studené války měly všeobecné obavy ze Sovětů tendenci se rozptylovat, pokud nebyly obnovovány periodickými krizemi, z nichž mnohé pramenily buď z oficiálních prohlášení, nebo neoficiálně prosáklých informací o „deficitech“ mezi zbrojním arsenálem USA a Sovětů: deficit v bojových jednotkách, deficit v bombardérech, deficit ve střelách, deficit v protiraketových střelách, deficit ve strategických raketách prvního úderu, deficit ve velikosti vojenského rozpočtu, deficit v termonukleárním potenciálu a tak dále (Higgs 1994, str. 301–302).²⁰⁾

Později vzestup četnosti oficiálních varování o možných formách teroristických útoků na domácí půdě sledoval tentýž účel: udržet obyvatelstvo „bdělé“, což znamená ochotné sypat enormní sumy svých peněz do dvou bezedných jam „obran“ a „vnitřní bezpečnosti“ (Higgs 2003b). Investigativní žurnalista James Bamford (z rozhovoru v Zeese 2005) poznamenává, že Bushova administrativa účelně použila „politiku strachu“ využitím „hrozby terorismu, aby zasadila nelítostné údery ústavním svobodám“. Navíc Bamford prohlásil, že vládní činitelé „jsou do značné míry úspěšní, zejména kvůli nepřetržitému vybudování strachu a paranoie a nepolevující otupující pravidelnosti jejich útoků na lidská práva.“

Tentýž faktor pomůže vysvětlit synchronní vytrubování hrozeb hromadnými sdělovacími prostředky: kromě toho, že poslouží jejich vlastním zájmům tím, že přitáhnou pozornost obyvatelstva, zpravodajská média si kupují pojištění proti odplatě ze strany státu, když vyhrávají stejnou písničku, ať již vláda aktuálně diriguje jakýkoli program podněcování strachu. Kdokoli, kdo sleduje, řekněme, hlavní zpravodajskou relaci CNN, může potvrdit, že zřídka kdy mine den bez toho, aby došlo k oznámení do této chvíle netušené, ale nesmírné hrozby, – já tomu říkám „nebezpečí dne“.²¹⁾ Komentátor *New York Times* John Tierney poukazuje na to, „co je v [novinářské] branži známé jako příběh ‘plíživého strachu’.“ (2005). Udržováním obyvatelstva ve stavu uměle zvýšených obav připravují provládní média půdu pro vznik zvláštních forem zdanění, regulací, sledování, donašečství a jiných útoků na majetek, soukromí a svobodu. Jak si všiml Altheide, „masová média a obzvláště zpravodajská média jsou hlavním zdrojem a nástrojem používaným k ‘oblomení’ publika, aby bylo připraveno přijmout odůvodněnost vysvětlení nadcházejících opatření v domnělých krizích (2002, str. 12). Ponechání na chvíli sami sobě, osvobození od ustavičného bombardování varováními, lidé by brzy začali chápat, že jen stěží má některá z oznámených hrozeb reálný základ – že jsou „povětšinou hnojivem“, jak je označil Charley Reese (2005) – a že lidé si umějí docela dobře zařídit své vlastní záležitosti sami, bez nařízení uvalovaných pod záminkou ochrany a daňového sdírání, které se vláda pokouší ospravedlnit.

Velký podíl státního i soukromého sektoru se podílí na produkci a distribuci strachu. (Pozor: mnoho lidí, i ve zdánlivě soukromých sektorech, je ve skutečnosti vyživováno v konečném důsledku daňovými poplatníky. Skutečný rozsah státního zaměstnávání osob je mnohem větší, než je oficiálně uváděno (Light 1999; Higgs 2005a). Bamford (2004) popisuje aktivitu „tajemné americké obchodní společnosti, The Rendon Group, které bylo CIA a Pentagonem vyplaceno téměř 200 milionů dolarů za celosvětové šíření protisaddámovské propagandy. ... Její specializace je manipulace myšlením a šíření propagandy“ (str. 295). Mezi mnoha dalšími úspěchy společnost Rendon vytvořila Irácký národní kongres, skupinu, jejíž placení informátoři a nejrůznější jiné živly posloužili jako klíčový desinformační zdroj, zaměstnáváný vládou Spojených států pro zisk podpory jejího útoku na Irák roku 2003 (str. 296; viz také str. 297–298). Zbrojní dodavatelé se samozřejmě dlouhodobě oddali rozdmýchávání představ o malých i velkých nepřátelích po celém světě, kteří se údajně snaží při nejbližší příležitosti zničit náš způsob života. Často vysílané spoty Boeingu nás například ubezpečují, že se firma ze všech sil snaží přispět k ochraně „naší svobody“. Jestliže věříte tomuto tvrzení, máme veliký kopec nepotřebného harampádí z dob studené války, které Vám prodáme za astronomickou cenu. Zpravodajská a zábavní média překotně naskakují do správného vlaku, do vlaku panikářství ze zahraničních hrozeb – cokoli, co jen může přitáhnout pozornost lidí a zvýšit jejich, již tak zrychlenou, tepovou frekvenci.

Konzultanti všech typů a velikostí se také šplhají na palubu a napomáhají distribuci miliard dolarů politicky oblíbeným dodavatelům obskurních „studí“, které pak dávají vzniknout objemným zprávám. Množství z nich není ale nic jiného, než bezcenná výplň, přeformulace problematiky a spekulace o tom, jak by se na to mělo jít, aby jednou bylo nalezeno průchodné řešení. Všechny tyto zprávy jak jinak než souhlasí s tím, že vyvstává krize, a že takových studií se musí vypracovat více, abychom se mohli připravit na to, jak s krizí zatočit. Máme zde jistý druh Sayova zákona politické ekonomie krizí: nabídka (vládou placených studií) vytváří svou vlastní poptávku (po vládou nakupovaných studiích). Ve skutečnosti ale vládní úředníci zadávají studie, i když jsou spokojeni se *statem quo*, ale touží vypsát tučný šek politickým oblíbencům, protekčním chráněncům a starým kamarádíčkům, vydávajícím se dnes za „konzultanty“. Tím zároveň vláda veřejnosti demonstruje, že „něco dělá“, aby odvrátila blížící se krizi X.

V každém případě si oportunisti hoví v existujících pocitech strachu a snaží se vynalézt nové, aby si vystlali svá vlastní hnízdečka. Tak učitelé na veřejných školách a školští úředníci snadno souhlasí s tím, že národ čelí „krizi ve vzdělávání“. Policejní okrsky a agitátoři proti drogové závislosti trvají na tom, že národ čelí všeobecné „drogové krizi“, a případně i krizi ze specifické drogy, jako „epidemie používání kokainového cracku“. Veřejné zdravotnictví si pěstuje hrozby v „epidemiích“, které ve skutečnosti spočívají nikoli v šíření nakažlivých patogenů, ale v nedostatku osobní kontroly a zodpovědnosti za sebe sama, jako „epidemie obezity“ nebo „epidemie vražd mladistvých“. Je tím myšleno, že kdo činí tyto osobní prohřešky, má být svěřen lékařům a uveden do „stavu léčení“ (Szasz 1965, 2001; Nolan 1998; Higgs 1999). Tímto se lidské obavy, že jejich dítě může začít brát drogy anebo být zastřeleno spolužákem, stávají větrem na vládní mlýn, který mele sice pomalu, ale zato nesmírně draze, a každý dolar padne do kapsy nějakému šťastlivci (psychiatrovi, sociálnímu pracovníkovi, zdravotní sestře, soudci zabývajícímu se drogovou soudní agendou; seznam je téměř nekonečný). Těmito a bezpočtem jiných cest se soukromé subjekty stávají spoluvinnými z podporování rozsáhlého státního aparátu živeného strachem.

Strach funguje nejlépe v čase války

*Není to špatné. Necht' zahrají.
Ať dělá štekají
a bombardéry zapějí
své ďábelské rouhání.*

Robinson Jeffers²²⁾

Dokonce i tyraní se mohou začít nudit. Výkon velké státní moci se může stát únavný a tíživý – podřízení neustále narušují váš poklid otázkami na drobnosti;

oběti žádají o shovívavost, milost, nebo o výjimku z vámi vytvořených zákonů. Karel Veliký cestoval po svém impériu z místa na místo, žil tak na náklady svých leníků a místních správců, ale na každé nové zastávce musel, než se usadil k mnohadenní hostině, vyslechnout ty, kteří přišli škemrat. „Když přijel na místo, vyslechl stížnosti a spravedlivě rozhodl“ (Berman 1983, str. 89; viz také str. 483–484). Obdobně Henry II., normanský panovník v Anglii a na části kontinentu, „putoval po svém království rozvážným krokem, aby vyslechl stížnosti“ (str. 439). Jaká dřina.

Mimo svou fádni nudnost, výkon, byť efektivní státní moci, přináší vládci jen malý respekt. Asi nikdo by nedal Martina Van Burena nebo Grovera Clevelanda na první místa seznamu „největších amerických prezidentů“.²³⁾

Odsouzení k tomu, aby svůj čas v úřadě strávili v mírových dobách, jsou předurčení ke svému zapsání do historie přinejlepším jen jako průměrní vládcové. Ve válečných dobách však ožijí. Všichni takoví vůdčové chápou, že válka je nejlepší příležitostí k získání velikosti a chvály veřejnosti (Higgs 1997b).²⁴⁾

Co více, šíření zvěsti o vypuknutí války je radostnou hodinkou pro celý státní aparát. Armádní důstojníci, již léta umírající touhou stát se kapitánem, mohou nyní očekávat své jmenování do hodnosti plukovníka. Šéfové úřadů se stovkou podřízených a rozpočtem 10 milionů dolarů mohou očekávat, že budou řídit tisícovku a rozpočet 400 milionů dolarů. Budou muset být konstituovány nové mocné kontrolní orgány a naplněny jejich stavy. Nejruznější nová zařízení musejí být postavena, vybavena a řízena. Politici, kteří shledávali svůj kariéerní postup na žebříčku u konce, mohou nyní očekávat, že proud peněz ze státního rozpočtu promaže kola vytváření tak ohromných legislativních balíků, o jakých se v minulosti nikomu ani nesnilo. Aparátčící, kteří si své velké vize dlouho drželi jen v zásobě, takoví jako Paul Wolfowitz, asi nejdůležitější architekt druhé války USA proti Iráku, mohou nalézt široce otevřené dveře pro to, aby se své fantasie pokusili zrealizovat – jak zpozoroval Andrew Bacevich (2005b), „pro Wolfowitze proto nevyslovitelná tragédie 9/11 signalizovala zároveň unikátní příležitost, kterou rychle využil.“²⁵⁾

Kamkoli vláda upře svou pozornost, vše překypuje energií, silou a penězi. Pro ty, jejichž ruce kontrolují mašinerii státní moci v období války, život nikdy nebyl lepší.

Není překvapením, že John T. Flynn (1948), píšící o hemžení byrokratů v průběhu druhé světové války, nadepsal jednu kapitulu „Nejšťastnější léta jejich životů“:

„Dokonce i před válkou byla země rájem byrokratů. Ale při vypuknutí válečného úsilí vybuchly úřady a byrokraté se šířili krajinou jak dýmějový mor. ... To místo [Washington, D. C.] se rojilo množstvím asistentů, kteří nedávno dostali přidáno z 2500 dolarů na povzbudivých pět, šest a sedm tisíc ročně s tím, že jim zároveň spadla do klína kontrola nad velkými částmi americké ekonomiky“ (str. 310, 315).

Náhlé zmnožení byrokracie v takovémto rozsahu je možné, jen když národ vstupuje do války a veřejnost poleví ve svém obvyklém odporu vůči rozšiřování státní moci. Jak píše Adam Smith v *Bohatství národů*, „Když je národ přetíženo daňovým břemenem, nic než nezbytnost nové války, nic než jen zášť národní odplaty nebo obavy o vlastní národní bezpečnost nemůže obyvatelstvo přimět, aby klidně a tiše přijalo nové daně.“ ([1776] 1937, str. 873). Zákonodárci vědí, že teď jim projde výrazné zvýšení daňových sazeb; přidělový systém; rozhodování o využití surovin, dopravních služeb a úvěrů; poskytování gigantických půjček, odvody branců do ozbrojených sil; a obecně vykonávání výrazně širších pravomocí, než-li vykonávali před válkou. Přestože lidé mohou reptat a stěžovat si na konkrétní byrokratické úkony prováděné v průběhu mobilizace, jen málokterí si troufnou otevřeně protestovat, nebo dokonce paušálně kritizovat mobilizaci či vstup státu do války – pokud by tak učinili, pak vystaví sami sebe zákonné i mimozákonné odplatě ze strany státu, a zároveň i pokárání a ostrakizaci ze strany svých přátel, sousedů a obchodních partnerů. Jako uzemňující argument sloužila za 2. světové války věta: „Copak nevíš, že je válka?“ (Lingeman 1970).

Protože v průběhu války se veřejnost obává jednak o blahobyt národa a možná i o jeho prosté přežití, tak lidé daleko ochotněji obětují státu svůj majetek, soukromí a ústavní svobody než v mírových dobách. Murray Rothbard si všimá, „Ve válce je státní moc vyšponovaná na maximum a pod sloganem „obrana“ a „stav nouze“ může zavést takovou tyranii nad obyvatelstvem, která by v dobách míru vyvolala otevřený odpor.“ ([1965] 2000, str. 80). Vláda a její obchodní partneři mají proto otevřené pole působnosti. Přidat se chtějí spousty oportunistů, všichni prohlašují, že poskytují nějakou „službu pro vedení války“, a vůbec nezáleží na tom, jak mnoho je jejich obchodní zaměření vzdálené od přímého zapojení do zbrojních programů. Vláda používá strachu veřejnosti k ospravedlnění svých intervencí a zvýšení svého podílu v ekonomice a společnosti. Jak se zvyšuje státní zadlužení, výdaje, zdanění a přímá kontrola, tak jsou také omezována individuální práva. Málokdo protestuje. Jaký smysl mají práva několika zapšklých individuí, když je celý národ v nebezpečí? Po útocích z 11. září hlásí John Zogby, člověk zabývající se průzkumy veřejného mínění: „Nikdy předtím jsem nic takového

neviděl. Ochota vzdát se osobních svobod je zarážející, to vše protože míra strachu je veliká.“ (citováno v Polman 2001).²⁶⁾

Nakonec samozřejmě každá válka skončí. Zanechá po sobě ale dědictví, které bývá trvalé. Ve Spojených státech zejména občanská válka (viz Hummel 1996) a obě světové války (viz Higgs 1987, 2004) po sobě zanechaly množství takových dědictví. Podobně píše Corey Robin (2004, str. 25), „jednoho dne válka proti terorismu skončí. Všechny války vždycky skončí. A až skončí, tak zjistíme, že se stále bojíme: ne terorismu a islámského radikalismu, ale domácích vládců, na které jsme zapomněli.“ Mezi jiným zjistíme, že „nejrůznější bezpečnostní agentury, pracující v zájmu národní bezpečnosti, zvýšily svou donucovací moc takovým způsobem, že si za cíl berou rebelanty a opozičníky, neznamenající žádnou myslitelnou teroristickou hrozbu.“ (str. 189).²⁷⁾

Není náhoda, „že FBI se zvláště pečlivým vyšetřováním zaměřila na protiválečné hnutí ve Spojených státech“ (str. 189).

Takové zaměření je stěží překvapující, protože válka je, v klasické frázi Randolpha Bourneho, „zdravím státu“, a FBI je jádrem úsilí o ochranu a rozšiřování blaha státu. Však také FBI již léta šíří strach mezi americkým obyvatelstvem, snad již notoricky známými jsou operace *COINTELPRO* ze šedesátých let, ale také mnohými jinými cestami (Lifield 1990, str. 59–60, 71, 99–102, 123–128, 134–139). Samozřejmě málokdy zůstalo toto úsilí jen úzce zaměřené.²⁸⁾ Zkrátka vláda chce, abychom se báli, potřebuje, abychom se báli a také do toho, abychom se báli, mohutně investuje.

Závěr

*Bůh je mé světlo a má spása; koho bych se bál?
Bůh je silou mého života; z koho mám mít strach?*

Žalm 27:1

Pokud bychom se někdy přestali bát vlády samotné a strašáků, které si pěstuje, vláda by seschla, odumřela, tím by zmizel i zdroj obživy, hostující organismus pro desítky milionů parazitů ve Spojených státech – nemluvě o ohromném množství dalších po celém světě – kteří dnes vysávají bohatství veřejnosti přímo nebo nepřímou nástroji státní moci. V ten slavný den by si každý, kdo doposud žil z veřejných rozpočtů, musel najít poctivou práci a ostatní z nás, kteří by odhalili vládu jako falešného bůžka, jakým vždy byla, by mohli zaměřit svůj zbývající strach jiným, produktivnějším a morálně obhajitelným směrem.

Poznámky ke kapitole

- ⁶⁾ Tento esej je dostupný na http://www.threads.name/russell/intellectual_rubbish.html.
- ⁷⁾ V tomto článku nečiním žádného rozdílu mezi vládou a státem. Pod tímto označením zahrnuji i veškeré části státního aparátu včetně zákonodárství, exekutivy a soudnictví.
- ⁸⁾ To, co David Campbell tvrdí o zahraniční politice, může být se stejnou platností řečeno o mnohem větším okruhu státních politik: „Neustávající řeči o nebezpečí, artikulované zahraniční politikou, tak nejsou hrozbou pro národní identitu či existenci: je to předpoklad jejího provádění.“ (citováno v Altheide 2002, str. 178).
- ⁹⁾ V tomto článku se soustředím jen na „veřejné“ hrozby, nikoli na osobní pocity, jako Petřův strach, že Marie odmítne jeho nabídku k sňatku, nebo Stefanovy obavy, že se mu budou smát, až bude hrát Abrahama Lincolna ve školním představení.
- ¹⁰⁾ „Storm Fear,“ 1913; reprint v Frost 1979, str. 10.
- ¹¹⁾ Bezpochyby se primitivní klany a bandy, ve kterých lidské bytosti žily odnepaměti, vyznačovaly různými formami kontroly společnosti autoritami, ale tyto autority se význačně kvalitativně lišily od násilných kořistnických organizací, které byly uznány za vlády ve více rozvinutých částech světa v posledních několika tisíciletích. Jak upozoroval Jack Douglas, „v těchto (prvobytně-pospolných) skupinách existuje vůdcovství, ale má silnou tendenci být značně jemnou komplexní situační (problémově orientovanou) formou konsensu, blízce podobnou rodičovské autoritě“ (1989, str. 107).
- ¹²⁾ Někdo může vidět autonomní města založená v Evropě v pozdním středověku jako protipříklady. Dle Harolda Begmana, „Mnoho městských států a měst bylo založeno slavnostní kolektivní přísahou nebo sérií přísah, složených všemi občany, kteří se připojili k chartě, která jim byla veřejně hlasitě přečtena. Tato zakládací smlouva byla v určitém smyslu společenská smlouva; toto zřejmě muselo být jedním z důležitých historických zdrojů, ze kterých povstala moderní teorie o vzniku státu společenskou smlouvou.“ (1983, str. 393). Nicméně není jasné, zdali jednomyslný souhlas, daný v těchto případech, má jasný význam, protože lidé, kteří by nepřijali podmínky městské „smlouvy“, by byli povinni odejít, anebo by utrpěli škodu jiným způsobem. Navíc městské právo bylo jen jedním z několika, jimž jeho obyvatelé mohli podléhat; bylo zde také právo královské, církevní a obchodní.
- ¹³⁾ Nock spoléhá na důvěryhodnost pionýrských historických výzkumů Ludwiga Gumpłowicze a Franze Oppenheimera.
- ¹⁴⁾ Bylo by skutečně zajímavé vědět, zda president George W. Bush čerpal z této Ferdinandovy knihy; viz zvláště Higgs 2003a a pro další aspekty Higgs 2005b.
- ¹⁵⁾ Pro mnoho fascinujících detailů této komplexní záležitosti viz rozsáhlé osvětlení v Bergman 1983.
- ¹⁶⁾ Vyloučení lidí neplatících daně samozřejmě ukazuje na skutečnost, že vynucování královského nebylo skutečným veřejným statkem, ale pouze službou, který se pozdější komentátoři rozhodli opěvovat či ospravedlňovat tím, že jej zařadili do této kategorie.
- ¹⁷⁾ Jak Olson, tak Bates argumentují v podobné názorové linii, jakou vyvinul Douglass C. North v sérii článků a knih publikovaných v průběhu čtyř desetiletí; viz speciálně

- North a Thomas 1973 a North 1981 a 1990.
- ¹⁸⁾ Mises ([1927] 1985, str. 121) charakterizuje politiku panovníků v podstatě stejným způsobem.
- ¹⁹⁾ Pro popis nejrůznějších bunkrů a jiných vysoce bezpečných úkrytů, do kterých unikli vysocí vládní činitelé Spojených států 11. září 2001, viz Bamford 2004, str. 89.
- ²⁰⁾ V jednom z nejvýpravnějších a nejpamětihodnějších klasických filmů o studené válce Dr. Strangelove, jako president, spolu s armádními hlavyňy čelící nevyhnutelnému jadernému zničení planety, plánuje ukrýt zbytky Američanů na tisíce let do hlubokých důlních štol v podzemí, a generál „Buck“ Turgidson, stále posedlý možným ruským náskokem, se vyslovuje: „Pane presidente, nesmíme dovolit vznik deficitu v množství důlních štol!“
- ²¹⁾ V tomto ohledu je CNN jistě stěží výjimečná; masové sdělovací prostředky neúnavně pracují na podporování atmosféry strachu. Analýze tohoto fenoménu se věnuje celá tato kniha viz Altheide 2002.
- ²²⁾ „The bloody Sire“ 1941; přetištěno v Jeffers 1965, str. 76.
- ²³⁾ Nicméně mezi libertariány má každý z nich své stoupence: o Van Burenovi viz Hummel 1999; o Clevelandovi viz Higgs 1997, str. 2.
- ²⁴⁾ Podle investigativního reportéra Jamese Bamforda, jeden z vedoucích neokonzervativních rozeštvávačů války v Iráku David Wurmser (v současnosti poradce vicepresidenta Dicka Cheyneho pro Střední východ), sepsal v lednu 2001 pojednání naléhající na uskutečnění masivního útoku Spojených států a Izraele na Středním východě, aby se oblast dostala pod kontrolu Spojených států a Izraele. Wurmser prohlásil, že „krize jsou příležitostmi“ (citováno Bamfordem v jeho interview pro Zeese 2005). Ve své knize z roku 2004 Bamford říká, že Wurmser píše, že „krize mohou být příležitostmi“ (str. 269).
- ²⁵⁾ Další člověk, jenž proslul tím, že nahlíží na útoky z 11. září jako na příležitost, je prezidentova poradkyně pro národní bezpečnost (v současné době ministryně zahraničních věcí) Condoleezza Riceová. Krátce po útocích požádala vedoucí členy Rady národní bezpečnosti, aby se vážně zamysleli „jak mohou využít těchto příležitostí“ (citováno v Ball 2004).
- ²⁶⁾ V systematické studii, pracující s velkým počtem výzkumů veřejného mínění, Eric Larson a Bogdan Savych (2005) vyvozují, že extrémně vysoká úroveň veřejné podpory válce proti terorismu po 11. září 2001 odráží „názor, že v sázce byly existenční jistoty“ (str. 103), nebo jinými slovy „široce rozšířené přesvědčení, že Spojené státy čelí rozhodující hrozbě“ (str. 127).
- ²⁷⁾ Naprosto typické je, že FBI nedávno vyšetřovala American Civil Liberties Union (Americkou unii pro lidská práva) a ekologickou skupinu Greenpeace pod záminkou boje proti terorismu (viz Sherman 2005).
- ²⁸⁾ Nedávné odhalení analýzy toho, jak „Federální složky vynucující zákon rozšířily svou moc ve jménu boje proti terorismu, bez ohledu na to, zda toto rozšíření moci zvýší bezpečnost, či nikoli“ – a využívání a zneužívání jejich nové moci lze najít v Scarborough 2005 (citace ze shrnutí na str. 1).

Branná povinnost Základ růstu vlády ve 20. století

V době ohrožení činí státní moc kroky v zájmu obecného bezpečí, zejména ve smyslu zvyšování svého zbrojního arzenálu. Když krize pomine, státní moc si tento ponechá... Těžko podcenit úlohu, kterou sehrála válka při rozpínání státní moci.

Bertrand de Jouvenel²⁹⁾

Spojení války s nárůstem vlády je v moderní době zcela běžným jevem. Z postřehu Randolpha Bourneho, že „válka je zdravím státu“, se postupem času stalo klišé. Bruce Porter, který tuto osudovou vazbu podrobně studoval, uzavírá, že „vláda ve válce představuje moloch centralizace, odhodlaný potříit jakýkoliv vnitřní odpor, jenž překáží mobilizaci vojensky nezbytných prostředků. Tato centralizační tendence války učinila v průběhu značné části dějin vzestup moci státu pohromou pro lidskou svobodu a práva.“ Porter zastává názor, že historii Západu za posledních 6 století lze zjednodušeně vyjádřit následovně: válka vytvářela stát a stát vytvářel válku. Během tohoto procesu přišlo nespočet jedinců o své svobody, majetky a životy.

Ve Spojených státech je však i navzdory této skutečnosti válka málokdy činěna odpovědnou za vznik velké vlády. Jak odborná, tak laická veřejnost obvykle označují za vznik Leviatana dobu *New Dealu*. Představitelé *New Dealu* ale takový vliv ve skutečnosti neměli. F. D. Roosevelt a jeho přátelé by nikdy nebyvali dosáhli (ani nebyvali s to dosáhnout) toho, co dokázali ve třicátých letech, bez precedentů při tvorbě mocného státu, ke kterým došlo během první světové války. V nejednom případě pouze opětovně zavedli válečná opatření – stačilo jen změnit název. Ovšem pokud se dostává první světové válce nedostatečné pozornosti ze strany studentů studujících růst vlády, druhé světové válce se dostává pozornosti ještě menší. Příliš často je na ni nahlíženo jako na izolovanou událost, během níž vláda nabyla úžasných rozměrů, ale poté, co bylo dosaženo vítězství, se nových pravomocí vzdala, a došlo tak k návratu k předválečnému *status quo*. Nic obdobného se nestalo a ani se stát nemohlo. Politicko-ekonomická událost

takovéhoto nesmírného rozsahu se neobjeví jen tak a ani jen tak nezmezí, aniž by nezanechala nějakou stopu. Válka nám ve skutečnosti zanechala přetrvávající odkaz v mnoha ohledech.

Způsob, jakým vláda během války řídila hospodářství, určoval podobu růstu centrální vlády Spojených států ve 20. století více než cokoliv jiného. A branná povinnost, více než cokoliv jiného, určovala, jak bude vláda během války řídit hospodářství. Branná povinnost tak mnoha způsoby určovala nejen podobu vedení války, ale rovněž určovala průběh politicko-ekonomického vývoje posledních 80 let.

Navzdory krokům prezidenta W. Wilsona v jeho prvním volebním období byla federální vláda v předvečer první světové války značně omezena. Roku 1914 federální výdaje představovaly v součtu méně než 2 % HNP. Nejvyšší sazba nedávno uzákoněné federální daně z příjmu fyzických osob činila 7 % na příjem přesahující 500 000 dolarů (což by v dnešních dolarech byl asi desetinásobek), a 99 % obyvatel žádnou daň z příjmu neplatilo. Celkový počet federálních zaměstnanců, z nichž většina pracovala na státní poště, čítal 402 000 a tvořil přibližně 1 % pracovní síly. Ani ozbrojené síly nedosahovaly se svými 166 000 vojáků v aktivní službě závratné výše. Federální vláda neregulovala trhy s cennými papíry, pracovněprávní vztahy, ani zemědělskou produkci. Nestanovovala minimální mzdu, nevybírala daň na sociální zabezpečení, nezaváděla programy veřejných prací ani přeškolovací kurzy pro nezaměstnané. Ačkoliv se federální úředníci vměšovali do několika oblastí hospodářského života (předepisovali kupříkladu ceny přepravného po železnici anebo na základě protimonopolních zákonů stíhali hrstku firem), centrální vláda nepředstavovala velkou překážku pro podnikání. Náklady na její provoz nebyly příliš vysoké a nikterak přímo nezasahovala do každodenního života občanů. Lze ji přiřknout i určitá pozitiva, konkrétně zachovávaní zlatého standardu nebo vystupování proti akcím zaměstnanců, pomocí nichž usilovali o omezení obchodu mezi jednotlivými státy USA. Nejvyšší soud Spojených států poměrně přísně ochraňoval soukromá vlastnická práva a smluvní svobodu, přičemž obvykle trval na tom, aby vlády států zasahovaly do vlastnických práv občanů pouze při důsledném respektování řádného soudního procesu. Po skončení první světové války americký lid již nikdy nezažil situaci, kdy by se velikost vlády tak výrazně blížila jeffersonovskému ideálu.

Federální vláda se se vstupem Spojených států do první světové války značně rozšířila – jak do velikosti, tak i rozsahem svých pravomocí. Fakticky znárodnila lodní průmysl, rovněž tak železniční přepravu, telekomunikace, domácí telegraf i odvětví mezinárodního telegrafického podnikání. Výrazně také začala ovlivňovat pracovněprávní vztahy, prodej cenných papírů, zemědělskou výrobu a obchod, dopravu uhlí a ropy, mezinárodní obchod a trhy se surovinami a hotovými

výrobky. Na kapitálových trzích převládal prodej vládních dluhopisů (tzv. Liberty Bond). Nově vytvořená americká centrální banka (FED) se díky vládě stala mocným strojem produkujícím peněžní inflaci, aby bylo z čeho poskytnout dostatek peněz a úvěrů k financování nenasytné vlády. S ohledem na více než 5 000 mobilizačních vládních agentur nejrozličnějších typů – výborů, komisí, korporací a správních úřadů – je označení výtvorů vlády některými tehdejšími komentátory jako „válečný socialismus“ zcela na místě.³⁰⁾

Během roku 1917 a 1918 došlo k nárůstu počtu důstojníků a vojáků v armádě na 4 miliony z celkového počtu 40 milionů pracujících. Z těchto 4 milionů bylo po vyhlášení války Spojenými státy více než 2,8 milionu (72 %) příslušníků ozbrojených sil získáno povoláním k výkonu branné povinnosti.³¹⁾ Vláda tak do armády získala více lidí a získala je rychleji, než kdyby verbovala dobrovolníky, a také s mnohem menšími náklady pro státní rozpočet. Ještě před samotným vyhlášením válečného stavu americká vláda používala na základě návrhu vedení armády, jenž byl následně schválen prezidentem Wilsonem, k získávání nových vojáků Pruský model.³²⁾

Lidé samotní ovšem armádu nevytváří. K tomu potřebují kasárna a výcviková zařízení, dopravní prostředky, stravu, oděv a zdravotní péči. Musí být vybaveni moderními zbraněmi a dostatkem munice. Zjednodušeně řečeno, početné vojsko potřebuje k utvoření účinné vojenské síly ohromné množství dalších zdrojů. Při zahájení budování armády byly tyto nezbytné zdroje v držení občanů. Ačkoliv bylo možné získat brance pomocí povinné vojenské služby, problém představovalo získání majetku, jehož úplné vyvlastnění k zajištění potřeb dobře vyzbrojené armády by veřejnost nepřipustila. Běžné tržní mechanismy působily příliš pomalu a nesly s sebou velké náklady, než aby bylo možné vládní plány rychle uskutečnit. Vláda prezidenta Wilsona se tak uchýlila k ohromnému počtu intervencí uvedených výše. Tyto intervence lze považovat za prostředky sloužící k urychlení dodání nezbytných zdrojů a ke snížení rozpočtového zatížení, jehož příčinou bylo vyzbrojení nespočtu branců odvelených ke službě ve Francii. Vláda musela i přes svou snahu nedovolit přílišný nárůst výdajů značně zvýšit daně – federální příjmy mezi fiskálními roky 1917 a 1919 vzrostly téměř o 400 % – a byla rovněž nucena ještě více si půjčovat. Následkem pak bylo navýšení státního dluhu z 1,2 miliardy dolarů v roce 1916 na 23,5 miliardy dolarů v roce 1919.

K tomu, aby vojenská mobilizace prováděná prostřednictvím branné povinnosti proběhla bez problémů, bylo zapotřebí utišit kritiky. Zákon o špionáži (*Espionage Act*) ze dne 15. června roku 1917 postihoval záměrné narušování odvodu branců k výkonu vojenské služby vysokými pokutami, sahajícími až do výše 10 000 dolarů, a až dvacetiletým vězněním. Nechvalně známý dodatek k Zákonu o podvrtné činnosti (*Sedition Act*) z 16. května 1918 umožnil jít ještě

dále. Bylo možné uvalit tytéž přísné tresty na jakékoliv kritické vyjádření tykající se vlády, jejich symbolů či mobilizace zdrojů potřebných pro válku. Toto omezení svobody slova, následně potvrzené Nejvyšším soudem, vytvořilo nebezpečné precedenty, které omezovaly práva občanů, jimž se do té doby těšili pod ochranou prvního dodatku k ústavě. Federální vláda podkopala Listinu práv ještě více. Všechn tisk procházel cenzurou, za absence řádných soudních procesů docházelo k násilné deportaci stovek přistěhovalců či náhodným prohlídkám a zadržením, ke kterým byly nabádány jak vlády jednotlivých států, tak orgány místní samosprávy a skupiny civilní stráže. Docházelo také k hromadnému zatýkání osob podezřelých z vyhýbání se branné povinnosti a jiných násilných činů, jež zde vzhledem k jejich obrovskému počtu neuvádíme. V Kalifornii byl zatčen Upton Sinclair za čtení Listiny práv během demonstrace.³³⁾ Policie v New Jersey vzala do vazby Rogera Baldwina za čtení Ústavy na veřejnosti. Vláda rovněž využívala propagandistické mašinerie k šíření něčeho, co nemůže být nazváno jinak než davové šílenství. Výsledkem byl nespočet případů zastrasování, fyzického týrání či dokonce lynčování jedinců za zradu či nedostatečné podporování války. Obyvatel německého původu se tato příkoří týkala nejvíce.³⁴⁾

Souvislost mezi brannou povinností a těmito oficiálními zásahy do ústavy nelze považovat za náhodnou; tyto zásahy byly přímé, prováděné úmyslně a veřejně vyhlášené. Pro ilustraci nám může posloužit prohlášení současného právního znalce, profesora Johna Henryho Wigmora:

„Se vstupem státu do války je možné pozastavit platnost veškerých principů vnitřního řádu. Je-li to nutné k úspěšnému vedení války, lze nejen vyvlastnit majetek a zavést brannou povinnost, ale je také možné omezit či potlačit svobodu slova... veškerá práva jednotlivců a veškeré občanské zájmy se podřizují právu národa na boj za jeho život.“³⁵⁾

Stále znovu používaná rovnice byla docela jednoduchá: Jestliže je branná povinnost přijatelná, je poté přijatelné i X, značící jakékoliv pošlapání práv jednotlivců vládou. Jakmile je zavedena branná povinnost, pak, slovy soudce Louise Brandeise, „jsou sázky uzavřeny“.³⁶⁾

Vláda se po ukončení války vzdala většiny – ale ne všech – regulačních opatření používaných během ní. Branná povinnost byla zrušena po uzavření příměří 11. listopadu roku 1918. Roku 1920 následovalo odstranění řady regulačních úřadů, včetně Správy potravin (*Food Administration*), Správy paliv (*Fuel Administration*), Správy pro železniční průmysl (*Railroad Administration*), Správy pro válečný průmysl (*War Industries Board*), Válečné pracovní komise (*War Labor Board*). Některé z pravomocí užívaných ve stavu ohrožení byly převedeny na

vládní ministerstva, jako například ministerstvo zahraničí, ministerstvo práce a ministerstvo financí, a byly uplatňovány nadále. Zákon o špionáži (*The Espionage Act*) a Zákon o obchodu s nepřítelem (*Trading with the Enemy Act*) byly ponechány mezi platnými zákony. Mnohé zásahy federální vlády do železničního a lodního průmyslu se po schválení Kongresem v roce 1920 uplatňovaly nadále. Funkce Korporace pro válečné finance (*The War Finance Corporation*) byla pozměněna a až do poloviny 20. let 19. století dotovala exportéry a farmáře. Zákaz konzumace alkoholu v dobách války se jako mávnutím kouzelného proutku přeměnil v nešťastný 18. dodatek Ústavy.

Nejzávažnější je však skutečnost, že tehdejší převládající interpretace válečné mobilizace, zahrnující přesvědčení o přínosu řízení hospodářství z federální úrovně k vítězství – zvláště pak mezi elitami, které v něm během válečného období sehrály klíčovou roli – přetrvalo. Hlavní ekonomický plánovač, Bernard Baruch, se po skončení války významně zasadil o šíření této interpretace historiky, novináři a dalšími, jež ovlivňovali veřejné mínění. Ovšem mnoho zájmových skupin, jako kupříkladu farmáři, nepotřebovalo přílišné přemlouvání, aby dospělo ke shodnému závěru. „V době, kdy Správa potravin (*Food Administration*) upustila od válečné regulace, došlo také ke snížení nesouhlasu farmářů s vládním řízením jejich záležitostí.³⁷⁾ Farmáři si povšimli, že vláda je během války schopna ovlivňovat ceny potravin, a proto od ní rovněž očekávali udržování prosperity zemědělství i během míru.“³⁸⁾ Velké obchodní společnosti v mnoha odvětvích si z války vzaly podobné ponaučení.³⁹⁾

V nejtěžších obdobích Velké hospodářské krize sáhla federální vláda k opatřením z dob války, které sloužily jako předloha k vypořádání se, slovy F. D. Roosevelta, s „krizí národa přirovnatelnou k válce.“⁴⁰⁾ A tak se Korporace pro válečné finance (*The War Finance Corporation*) vrátila jako Korporace pro financování rekonstrukcí (*Reconstruction Finance Corporation*), Správa pro válečný průmysl (*War Industries Board*) jako Úřad pro národní obrodu (*National Recovery Administration*), Správa potravin (*Food Administration*) jako Úřad pro přeměnu zemědělství (*Agricultural Adjustment Administration*), Komise kapitálových trhů (*Capital Issues Committee*) jako Komise pro burzy a cenné papíry (*Securities and Exchange Commission*), Správa paliv (*Fuel Administration*) jako opatření Connolyho zákona o kartelizaci ropného průmyslu a opatření Guffeyho zákona o kartelizaci uhelného průmyslu. Válečná mobilizace se vrátila v podobě kvazi-vojenských Občanských záchranných brigád (*Civilian Conservation Corps*). Muniční sklady Muscle Shoals se staly základem hydroenergetické soustavy na řece Tennessee (*Tennessee Valley Authority*). Americká bytová korporace (*U. S. Housing Corporation*), známá z válečných dob, se v roce 1933 objevila nejdříve jako Federální úřad pro veřejné práce (*Public Works Administration*) a o čtyři roky později jako Úřad bytové výstavby (*U. S. Housing Authority*). Federální

program sociálního zabezpečení, jenž byl součástí *New Dealu*, vycházel z životní pojistky příslušníků armády a plateb rodinným příslušníkům vojáků zavedených během války. Za války došlo také k dočasnému opuštění zlatého standardu, v letech 1933–1934 se však toto opuštění stalo trvalým a došlo také k zestátnění měnových zásob zlata a zrušení všech – jak soukromých, tak veřejných – smluvních závazků o úhradách ve zlatě. Společně s obnovenými vládními organizacemi se navrátili také váleční plánovači Baruch, Felix, Frankfurter, George Peek, Hugh Johnson, John Hancock, Leon Henderson, John Dickinson a samozřejmě F. D. Roosevelt v rolích poradců a správců. Právě precedenty vytvořené v průběhu války byly rozhodující při rozhodování představitelů *New Dealu*. Pomohly jim ospravedlnit jejich koncepcce a získat pro ně souhlas.⁴¹⁾

Když v Evropě roku 1939 začala druhá světová válka, byla velikost centrální vlády a její pravomoci mnohem větší, než tomu bylo před 25 lety. Příčinou byla první světová válka a její potomek z dob míru – program *New Deal*. Federální výdaje nyní představovaly 10 % HNP. Z celkové pracovní síly 56 milionů zaměstnávala federální vláda přibližně 1,3 milionu (2,2 %) stálých pracovníků v civilním sektoru a ve vojenských službách. Dalších 3,3 milionů (5,9 %) lidí zaměstnávala v programech veřejných prací. Státní dluh se vyšplhal na téměř 40 miliard dolarů. Nejzávažnější byl ovšem obrovský rozmach federálních regulací, které byly nyní uvaleny na zemědělskou výrobu a obchod, pracovněprávní vztahy, mzdy, pracovní dobu a podmínky výkonu práce, trh s cennými papíry a investování, prodej ropy a uhlí, nákladní dopravu, radiové vysílání, řízení letecké dopravy, zaopatření v důchodu a při nezaměstnanosti a mnoho dalšího.⁴²⁾ Federální vláda i přes tuto ohromnou expanzi nabyla v následujících šesti letech ještě větších rozměrů. V mnoha ohledech byla právě v tomto období historicky největší a disponovala pravomocemi a silou větší než kdy předtím.⁴³⁾

Odrasovým můstkem pro růst státu byla opět branná povinnost. Tentokrát se však tlak politiků, usilujících o zavedení branné povinnosti, zvyšoval již dlouho před vstupem Spojených států do války. Po německých útocích a porážce Francie na jaře roku 1940 získali zastánci povinné vojenské služby – mezi nimiž byli i Grenville Clark, Henry Stimson a další, kteří dohlíželi na brannou povinnost před první světovou válkou a během ní – značnou podporu veřejnosti. Jejich oponenti však byli neoblomní a ostrá debata na mezistátní úrovni zuřila po celé léto. Jejím výsledkem bylo přijetí Zákona o výcviku a branné povinnosti (*Selective Training and Service Act*) Kongresem 16. září, který opravňoval odvést do armády 900 000 mužů. K prvním rozšířením a novelizacím zákona došlo v podzimních měsících roku 1941, další následovaly po vyhlášení válečného stavu. Počet branců tak nakonec čítal více než 10 milionů, nebo-li 63 % všech, již během války sloužili v ozbrojených silách.⁴⁴⁾ Je zřejmé, že mnozí, kteří se přihlásili

dobrovolně, tak učinili z toho důvodů, aby se vyhnuli branné povinnosti, a tím následnému pravděpodobnému přidělení k pěchotě.

Stejně jako předtím, obrovská armáda založená na branné povinnosti vyžadovala nesmírné množství dalších zdrojů k zajištění ubytování, obživy, ošacení, zdravotní péče, výcviku a dopravních prostředků, a to nemluvě o speciálním vybavení, zbraních, munici a nákladné výzbroji, která nyní zahrnovala tanky, bojová letadla, bombardéry a letadlové lodě. Z hlediska nákladů byla pro americké ministerstvo financí druhá světová válka v porovnání s první desetinasobně dražší. Byly uvaleny nové daně. Došlo k opakovanému navyšování daně z příjmu, až její nejnižší sazba dosáhla 23 % a nejvyšší činila 94 %. Počet daňových poplatníků se během pěti let zvýšil z 15 milionů (rok 1940) na 50 milionů (1945),⁴⁵⁾ čímž se dřívější „třídní daň“ z příjmu stala „daní masovou“. Většina výdajů spojených s válkou musela být financována úvěry, a to i přesto, že federální příjmy mezi roky 1940 a 1945 vyletěly ze 7 miliard na 50 miliard dolarů. Zadlužení států dosáhlo 200 miliard dolarů, jinými slovy pětinasobku původní výše. Centrální banka (*FED*) se odkoupením státního dluhu ve výši 20 miliard dolarů stala *de facto* tiskařským strojem ministerstva financí. Mezi roky 1940 a 1948 se peněžní zásoba (*M1*) zvýšila o 183 % a americký dolar ztratil téměř polovinu své kupní síly.

Kdyby se vláda při mobilizaci potřebných zdrojů spoléhala výhradně na daňová opatření a tržní mechanismy, válečné náklady by byly bývaly ještě větší, pravděpodobně mnohem větší, než které by byla schopna ufinancovat. Vláda se tedy rozhodla zavést rozsáhlý systém regulačních opatření a tržních intervencí, aby tyto zdroje získala, aniž by je musela nakupovat na svobodném trhu. Ačkoliv přímo vyvlastněno či zabaveno bylo poměrně malé množství zdrojů, výsledek byl podobný. Váleční plánovači regulovali ceny, přidělovali fyzické i lidské zdroje, ustavovali oficiální priority a zakazovali. Poté nedostatkové spotřebitelské zboží rozdávali na přiděl. Tím váleční plánovači na základě svého přesvědčení rozhodovali o vhodnosti užití surovin, meziproduktů i hotových výrobků k účelům, jež považovali za nejdůležitější. Trhy přestaly fungovat svobodně a v mnoha oblastech nefungovaly vůbec. Ekonomický systém založený na alokaci zdrojů prostřednictvím trhu doplněný několika v podstatě nevýznamnými vládními zásahy se přeměnil na centrálně plánované hospodářství, v němž se o alokaci zdrojů starala vláda a v němž trh (včetně trhu černého) ovlivňoval rozhodování pouze okrajově.⁴⁶⁾

Branná povinnost opět sehrála klíčovou roli při ospravedlňování řízení hospodářství vládou. Byl použit stejný vzorec: je-li přijatelná branná povinnost, je poté přijatelné X, značící jakékoliv donucení ze strany vlády. Jak roku 1943 řekl přední ekonom Wesley Mitchell, „Poté, co tento zákon [o branné povinnosti] získal

všeobecný souhlas, občané jsou morálně vázáni přijmout menší oběti, které jim uloží válka.“ Dokonce i Nejvyšší soud přijal tento argument, což jasně ukazuje rozhodnutí soudce Hugo Blacka z roku 1942: „Kongres může rozhodovat o povinném odvedení na vojenskou službu. Jeho pravomoc využít obchodních společností za účelem podpory mužů v boji, kteří riskují svůj život, nemůže být o nic menší.“⁴⁴⁷⁾

Druhá světová válka zapříčinila mnohá porušení lidských práv na území Spojených států a nejednalo se pouze o nedobrovolnou službu v armádě. Nejznámějším případem je patrně vyhnání přibližně 112 000 nevinných lidí z domovů, převážně amerických občanů japonského původu a jejich uvěznění v koncentračních táborech bez spravedlivého soudního procesu. Ti, kteří byli později za války propuštěni, zůstali pod dohledem, v režimu blížícím se podmíněčnému propuštění z vězení. Vláda také uvěznila téměř 6 000 odpůrců vojenské služby – tři čtvrtiny z tohoto počtu tvořili Jehovisté, kteří nebyli ochotni vyhovět zákonům, jež nařizovaly brannou povinnost.⁴⁸⁾ Velkému počtu novinových deníků bylo odepráno právo uveřejnit soudní korespondenci na základě Zákona o špionáži (*Espionage Act*), který zůstal v platnosti po první světové válce. Některé noviny byly zakázány úplně.⁴⁹⁾ Úřad pro cenzuru (*The Office of Censorship*) dohlížel na informace v tisku a rádiu, censuroval také osobní poštu, ať už tu, která do Ameriky přicházela, či tu, co z ní odcházela. Úřad pro válečné informace (*The Office of War Information*) se postaral o pozměnění čehokoliv, co vláda uznala za vhodné sdělit veřejnosti. Armádní velení, někdy pouze z politických důvodů, censurovalo zprávy z bojiště. Vláda vyvlastnila více než 60 průmyslových objektů – někdy celá průmyslová odvětví (například železniční dopravu, černouhelné doly, konzervárny) – většinou proto, aby ustavila pracovní podmínky nakloněné odborům, jež byly v křížku se zaměstnavateli.⁵⁰⁾ Indikátorem rozšíření represivních možností vlády může být také navýšení počtů agentů FBI, který v roce 1939 čítal 785 a roku 1945 již 4 370.⁵¹⁾

Na konci války byla většina regulačních úřadů zrušena – většina, ale ne všechny. Některé z pravomocí zůstaly, ať už ponechány na místní úrovni, jako například regulace nájemného v New Yorku, nebo přesunuty z úřadů zřízených během války na obyčejná ministerstva, jako například převedení regulací mezinárodního obchodu z Federálního úřadu pro zahraniční obchod (*Foreign Economic Administration*) na ministerstvo zahraničí. Vojensko-průmyslový komplex, který za války nabyl gigantických rozměrů, se ztenčil, ovšem díky nejvyšším vojenským představitelům a velkým dodavatelům (zejména pak leteckým společnostem, které vehementně lobovaly pro nové státní dodávky, aby si udržely politický vliv a dobré finanční výsledky) přetrval.⁵²⁾ Výnosy z federální daně zůstaly v porovnání s předválečným stavem na vysoké úrovni. Koncem 40. let byl příjem vlády v konstantních dolarech v průměru čtyřikrát větší než na konci 30. let.

Výdaje federální vlády v roce 1949 dosahovaly 15 % HNP, zatímco v roce 1939 to bylo pouze 10 %. Výše státního dluhu zůstala na úrovni, která by před válkou byla nemyslitelná – 214 miliard dolarů, jinými slovy zhruba stonásobek státního dluhu (v konstantních dolarech) z roku 1916.

Převládající interpretace válečné zkušenosti poskytla bezprecedentní ideologickou podporu těm, již si přáli velkou federální vládu, zasahující do velkého množství jak domácích, tak i mezinárodních záležitostí. Koneckonců, centrální plánovači právě úspěšně dokončili projekt ohromných rozměrů. Vedli světovou válku, a aby porazili dva mocné soupeře, shromažďovali, zajišťovali a alokovali potřebné zdroje a ve stejnou dobu umožnili americkým spotřebitelům, aby zůstali relativně bohatí, alespoň v porovnání s obyvateli Sovětského svazu, Japonska, Německa či Velké Británie. Tento velký úspěch nepochybně ukazoval na jejich znalosti, schopnosti a oddanost veřejnému zájmu. Centrální vláda, která je schopná vyhrát největší válku v historii lidstva, může bezpochyby splňovat i relativně všední úkoly, jako je stabilizace hospodářského cyklu, zaručení kvalitního zaměstnání a vysoké životní úrovně každému a regulování ekonomického života, aby bylo dosaženo větší spravedlnosti než té, kterou poskytuje ničím nespoutaný trh. Bezpochyby. V tomto duchu došlo také k uzákonění Zákona o zaměstnání (*Employment Act*) Kongresem v roce 1946, jenž federální vládě zaručil roli trvalého makroekonomického spasitele amerického hospodářství.⁵³⁾ Díky *GI Bill* (zákon o péči pro vojenské veterány) Správa pro záležitosti vysloužilců (*Veterans Administration*; federální agentura pečující o udělování výhod náležejících právě podle *GI Bill*) dohlížela na projekt, který by se dal přirovnat k rozsáhlému státu blahobytu uvnitř státu blahobytu.

Brzo po ukončení války světové započala válka studená. Roku 1948 byla vláda branná povinnost znovu zavedena a v následujících 25 letech opakovaně rozšiřována. K tomu docházelo až do nástupu vlády prezidenta Nixona, která ji nakonec v roce 1973, kvůli hromadným protestům, zrušila. Branci sloužili hlavně jako kanónenfutři pro americká dobrodružství v Koreji a Vietnamu. Představovali také značnou část stálých vojsk rozmístěných po celém světě, jež měla za úkol vzdorovat Sovětům a jejich přívržencům. Po roce 1950 získal vojensko-průmyslově-kongresový komplex staronovou sílu. Následující čtyři desetiletí odčerpával průměrně 7,7 % HNP, celkem pak více než 10 bilionů dolarů (vyjádřeno v cenách roku 1994).⁵⁴⁾ V průběhu studené války páchali tajní vládní agenti zločiny zaměřené proti americkému obyvatelstvu, kupříkladu špěhování milionů nevinných občanů, hromadné zatýkání demonstrantů, pronásledování či dokonce zavraždění osob, které byly považovány za obzvláště nebezpečné, a další, které zde vzhledem k jejich počtu neuvádíme.⁵⁵⁾ Toto počínání si zaslouží detailní prozkoumání studenty, kteří se zabývají vztahem mezi válkou (či hrozbou války) a růstem vlády, ovšem na tomto místě se jím více zabývat nebudeme. Pokud jde

o souvislost mezi válkou a rozvojem amerického Leviatana, z velké části k němu došlo již před propuknutím Korejské války.

Američtí občané prošli během tří dekád – od vypuknutí první světové války až do konce druhé světové války – třemi mimořádnými událostmi, při nichž federální vláda uvalila do té doby nevídané daně, zavedla regulace hospodářství dopadající na obyvatelstvo a nashromáždila ohromné dluhy. Tyto vládní zásahy již koncem 40. let nikoho nezazrily; samozřejmě se našlo mnoho Američanů (včetně vysoce uznávaných intelektuálů a zákonodárců), kteří je označili za žádoucí. Dokonce i podnikatelé, z nichž se většina v průběhu 30. let vzepřela byrokratům *New Dealu* a jejich zásahům, nyní amerického Leviatana přijímali s obdivem. Jak řekl Calvin Hoover, zkušenosti z války „je přiměly přijmout určité množství vládních zásahů a regulací, které předtím ostře odmítali.“⁵⁶⁾ Herbert Stein si povšimnul, že američtí podnikatelé měli tendenci „vnímat regulace, na které jsou zvyklí, jako svobodu.“⁵⁷⁾ Místo toho, aby se vládním opatřením bránili či usilovali o jejich zrušení, hledali způsoby, jak si je přizpůsobit. Chovali se tak, aby vyhovovali vládní politice, která jim poskytovala daňové zvýhodnění, přidělovala dotace nebo omezovala jejich konkurenty.⁵⁸⁾ Když podnikatelé se svými ohromnými finančními zdroji a značným politickým vlivem neusilovali o svrhnutí Leviatana, který vznikl ke konci 40. let, šance na úspěch někoho jiného byla mizivá.

Ti, kdo se o to pokoušeli, mohli sotva očekávat, že v čemkoli uspějí, neboť ideologické prostředí po druhé světové válce zaplavilo federální vládu důvěrou a souhlasem veřejnosti. Ben Page a Robert Shapiro provedli rozsáhlý průzkum veřejného mínění a zjistili, že druhá světová válka představuje „nejzásadnější vliv na veřejné mínění“ od poloviny 30. let. Proměnila mimo jiné americké veřejné mínění týkající se prakticky všech aspektů zahraničních záležitostí, čímž otevřela cestu imperiálnímu prezidentství a využívání armády Spojených států jako světového četníka.⁵⁹⁾ Oponentům celosvětového intervencionismu se spílalo jako „izolacionistům“ a „mnichovanům“, což zapříčinilo jejich následnou diskreditaci. Roku 1953 zemřel senátor Robert Taft a jeho přívrženci, jejichž počet se už tak zmenšoval, upustili od starých přesvědčení a politických závazků.⁶⁰⁾ Američané se stali zastánci státu blahobytu. Nic nenasvědčovalo tomu, že by jakékoliv množství důkazů otřáslo převládající důvěrou ve schopnost vlády dodat osobní i sociální jistoty a odstranit všechny lidské problémy a neduhy.⁶¹⁾

Ani Ústava už nehrála roli ochránce práv jednotlivců. Edward Corwin zpozoroval, že po skončení druhé světové války se Amerika poprvé ve své historii po skončení války nenavrátila k „mírové Ústavě.“ Namísto toho došlo k podřízení Nejvyššího soudu prezidentu a vydání *carte blanche* vystavené ke konci 30. let federálním regulačním úřadům posílilo vše následující:

1. přisouzení zákonodárné moci neomezeného rozsahu Kongresu; 2. přisouzení neomezených pravomocí prezidentu a jeho povinnost je neustále užívat a rozšiřovat při dosahování nových společenských cílů; 3. právo Kongresu delegovat své pravomoci prezidentu *ad libitum* pro dosažení těchto nových společenských cílů; 4. přisouzení rozsáhlých privilegií prezidentu, týkajících se zvládnutí „mimořádných stavů“, jež byly definovány jím samým, a tvoření výkonných orgánů, jež mu asistovaly; 5. postupně se rozšiřující nahrazování soudní moci a vynucování práva – někdy dokonce i ústavního práva – procesy úředními.⁶²⁾

Za těchto podmínek zůstal jedinou překážkou nezadržitelného růstu centrální vlády nesouhlas stranických a zájmových skupin s konkrétními návrhy. S postupem času se přišlo na to, že takovýto nesouhlas, jenž se s partajnickou politikou a přímými plány zájmových skupin neustále měnil, nemohl udělat nic víc, než pouze zpomalit valícího se Leviatana.

„Není možné,“ řekl William Graham Summer, „experimentovat se společností a poté, kdykoliv se nám to zlíbí, od těchto experimentů upustit. Experimenty se stanou součástí života společnosti a již nikdy nezmizí.“⁶³⁾ První světová válka, *New Deal* a druhá světová válka daly podněty k největším kolektivizačním experimentům, které se kdy v Americe uskutečnily a které zásadně změnily národní hospodářství – jak institucionálně, tak i ideologicky. Národní hospodářství se v roce 1948 jen stěží podobalo tomu z roku 1912 a tyto změny, ke kterým došlo, se jevily jako nezvratné.

Při této radikální změně sehrála klíčovou roli branná povinnost. V letech 1917–1918 umožnila vytvoření obrovské armády, která následně vyžadovala ohromné množství dalších zdrojů, k jejichž získání musela vláda značně navýšit daně, uvalit rozličné regulace na tržní hospodářství a hluboce se zadlužit; jinými slovy musela zrušit tradiční opatření omezující vládní zásahy a pošlapat ekonomické svobody. Na základě zdánlivého úspěchu politik uplatněných v průběhu první světové války se pokoušení zavést podobné politiky během Velké hospodářské krize ukázalo jako neodolatelné. *New Deal* byl z velké části tvořen kvazi-válečnými opatřeními, jež se měly vypořádat s mimořádným kvazi-válečným stavem. Zapojení do druhé světové války, která ovlivnila celý svět a vyžadovala ohromné zdroje, tento vývoj v každém směru značně urychlilo: branná povinnost umožnila vytvoření obrovské armády, která potřebovala spoustu vojenských zdrojů, a aby je získala co nejrychleji, bylo nutné zavést v celé ekonomice příkazový a regulační systém.

Na konci 40. let již bylo jasné, že tyto tři významné experimenty ovlivnily, institucionálně i ideologicky, společenský život. Během mimořádných válečných a kvazi-válečných stavů došlo k překonání všech základních překážek stojících v cestě růstu vlády a nezbyla již žádná významná záruka, která by neúprosnému růstu vlády zabránila.⁶⁴⁾

Poznámky ke kapitole

- ²⁹⁾ Jouvenel 1945, str. 142.
- ³⁰⁾ Podrobněji viz Higgs 1983, str. 101–112.
- ³¹⁾ Chambers 1987, str. 338, č. 68.
- ³²⁾ *ibid.*, str. 125–151. Je vhodné upomenout na postřeh Bertranda de Jouvenela (*On Power*, str. 157), který říká, že „válka je jako ovčácký pes, který získáváním pravomocí v závodě totalitářů usiluje o dostihnutí jeho chytřejších kamarádů.“
- ³³⁾ Linfield 1990, str. 65.
- ³⁴⁾ Schaffer 1991, str. 3–30.
- ³⁵⁾ Citováno v *ibid.*, str. 49–50.
- ³⁶⁾ Citováno v *ibid.*, str. 52.
- ³⁷⁾ Rozmanité odkazy této doby lze nalézt v Higgs 1987, str. 150–156, a ve zde citovaných zdrojích. Baruchovy aktivity spojené s veřejným míněním jsou popsány např. v Schwarz 1981, str. 193–206, 212.
- ³⁸⁾ Abrahamson 2001, str. 103.
- ³⁹⁾ Rothbard 1972, str. 66–110.
- ⁴⁰⁾ Citováno Porterem 1994, str. 277.
- ⁴¹⁾ Leuchtenburg 1964, str. 81–143.
- ⁴²⁾ Higgs 1987, str. 159–195 a zde citované zdroje.
- ⁴³⁾ Abrahamson 2001, str. 131, 142.
- ⁴⁴⁾ Chambers 1987, str. 254–255; Higgs 1987, str. 200–202.
- ⁴⁵⁾ Jones 1989, str. 685–737.
- ⁴⁶⁾ Higgs 1987, str. 196–236 a zde citované zdroje.
- ⁴⁷⁾ *United States of America v. Bethlehem Steel Corporation*, 315 U.S. 289 (1942) at 305, citováno v Higgs 1987, str. 221. Podobné argumenty byly soudem uvedeny i v jiných případech, viz *ibid.*, str. 222–225.
- ⁴⁸⁾ Abrahamson 2001, str. 159.
- ⁴⁹⁾ Linfield 1990, str. 73.
- ⁵⁰⁾ *Ibid.*, str. 102–103.
- ⁵¹⁾ Porter 1994, str. 284.
- ⁵²⁾ Gregory Hooks, 1991, str. 225–266.
- ⁵³⁾ Slovy Abrahamsona 2001, str. 155, „Druhá světová válka ... potvrdila správnost keynesiánské ekonomické teorie, jež sociální vlády následně užily k udržení plné zaměstnanosti a ospravedlnění programů sociálního zabezpečení.“ Argumenty dokazující nesprávnost této „správnosti“ lze nalézt v Higgs 1992, str. 41–60.
- ⁵⁴⁾ *Arms, Politics, and the Economy: Historical and Contemporary Perspectives*, ed. Robert Higgs (New York: Holmes & Meier for The Independent Institute, 1990), a Higgs 1994, str. 9–10.
- ⁵⁵⁾ Linfield 1990, str. 113–167.
- ⁵⁶⁾ Hoover 1959, str. 212.
- ⁵⁷⁾ Stein 1984, str. 84.

- ⁵⁸⁾ Higgs 1987, str. 243-244, a Wall Street Journal vydaný kteréhokoliv dne v kterémkoliv měsíci kteréhokoliv roku po skončení druhé světové války.
- ⁵⁹⁾ Page, Shapiro 1992, str. 332.
- ⁶⁰⁾ Raimondo 1993, str. 149–156.
- ⁶¹⁾ Podrobně zdokumentované průzkumy aktuálního veřejného mínění týkajícího se mnohých politických témat lze nalézt v McClosky, Zaller 1984 a Bennett, Linda and Stephen, 1990.
- ⁶²⁾ Edward Corwin 1947, str. 179.
- ⁶³⁾ Sumer 1934, II, str. 473.
- ⁶⁴⁾ Higgs 1987, str. 20–34, 237–257 a zde citované zdroje.

Stát že nás chrání...?

Když jsem byl mladší a mé znalosti byly ještě menší než dnes, věřil jsem, že vlády států (obvykle definované jako monopol na legitimní využití donucení na daném území) vykonávají jednu základní funkci, totiž že chrání lidi před jednáním agresorů, ať již krajanů či agresorů zahraničních, a že žádná jiná instituce tuto funkci nemůže úspěšně vykonávat. Kdysi jsem dokonce napsal knihu, jejíž úplně první věta praví: „Vládu mít musíme.“ (Higgs 1987, str. 3.) Tímto názorem jsem se stal pouhou součástí onoho velkého stáda nemyslicích lidí, ačkoliv k témuž závěru dospělo, nenechme se mýlit, mnoho filosofů, společenských vědců a jiných myslitelů. S přibývajícím věkem se mi ovšem naskytla příležitost přehodnotit základy své víry v nepostradatelnost státu jako poskytovatele ochrany. Poté, co jsem tak učinil, jsem mnohem skeptičtější a dnes se spíše přikláním k názoru, že tuto myšlenku je třeba odmítnout. Předkládané tvrzení mi stále více připadá zcela absurdní.

Můj skeptický názor vyplývá částečně z dokonalejšího poznání toho, jak děsivé škody vlády páchají a kolik lidí připravují o život, a to nejen tehdy, když vedou války proti vládám jiných států, ale, což je mnohem výmluvnější, při útocích na vlastní obyvatelstvo. Podle statistických údajů, které shromáždil R. J. Rummel, přinesly vlády mezi lety 1900–1987 smrt asi 170 milionům vlastních obyvatel (Rummel 1994, str. 4 – viz Dovětek k této publikaci) a toto číslo během posledních patnácti let ještě narostlo. K tomuto strašlivému součtu musí být ještě připočteno zhruba 40 milionů dalších, kteří zahynuli ve válečných bojích, do kterých ve dvacátém století vlády své obyvatelstvo vrhly (*ibid.*, str. 3).

Ano, ano, namítnete, jisté vlády se k vraždění zcela určitě uchýlovaly, avšak takové jednání nic neříká o vládách jako takových, ale dokazuje darebné chování Číňanů, Rusů, Němců atp. Možná také namítnete, že vina neleží na vládě jako takové a že za oběti je spíše odpovědný komunismus, fašismus nebo nějaká jiná ohavná ideologie, která vedla jisté vlády k tak ostudnému chování. Tyto výtky však nelze zcela přijmout, jelikož ničení a vraždění prováděné vládami provází velkou řadu etnik a ideologií. Vlády pověstné svými aktivitami byly pod kontrolou Číňanů, Rusů, Němců, Japonců, Kambodžanů, Turků, Španělů, Vietnamců,

Poláků, Pákistánců, Jugoslávců, Britů, Korejců, Chorvatů, Mexičanů, Indonésanů, Ugandanů, Rwandanů, Hutů, Nigerijců a mnohých dalších etnických či národních skupin. Jejich společným prvkem se nezdá být etnikum či národ, ale vláda. Vlády při jejich běsnění ovládali nacionalisté, tribalisté, fašisté, komunisté, socialisté a přívrženci nejrůznějších jiných ideologií či vůbec žádných ideologií. Opět lze říci, že se zdá, že společným prvkem je sama vláda.

Asi řeknete, dobrá, svět si zažil více zruďných vládců, než si zaslouží, ale naše vlastní (americká) vláda by se takových zločinů nikdy nedopustila. Naneštěstí se tak již stalo. Útok amerických vojsk na civilisty a jejich živobytí ve státech Konfederace během války mezi státy lze počítat mezi nejohavnější myslitelné akty zruďnosti (DiLorenzo 2002, str. 171–199). Vyhlazení mnoha amerických indiánských kmenů příliš ke cti americké vlády také neslouží. Během mého vlastního života, v průběhu 40. let 20. století, americká vláda s uspokojením shodila tisíce tun vysoce výbušných a zápalných bomb na rezidenční oblasti německých a japonských měst a upálila, zadusila a zpopelnila stovky tisíc nevinných mužů, žen a dětí, kteří v těchto oblastech shodou okolností žili. Generál Curtis LeMay jednou hovořil o Tokiu a prohlásil: „Věděli jsme, že zabijeme mnoho žen a dětí, když město vypálíme. Muselo se to udělat.“ (Lindqvist 2000, str. 109.) Vláda však nakonec překonala i tuto nemravnou ukrutnost a uskutečnila explozi atomových bomb nad nešťastným obyvatelstvem dvou velkých japonských měst. V Hirošimě „bylo asi 100 000 lidí (95 000 z nich civilistů) okamžitě zabito. Další 100 000, většina z nich byli také civilisté, umíralo dlouhou smrtí z ozáření.“ (*ibid.*, str. 112.) Bomba svržená na Nagasaki, která explodovala přímo nad „čtvrtí škol, továren a rodinných domků“, zabila 74 000 lidí a zranila obdobný počet, z nichž byla většina civilistů, „a ti, co přežili, trpěli stejnými dlouhodobými katastrofálními důsledky ozáření a duševním traumatem jako v Hirošimě.“ („Nagasaki“ v *The Oxford Companion to World War II*, Oxford University Press, 1995, str. 773.) Kde je tu nějaký zásadní rozdíl mezi konáním údajně zlých vlád a aktivitami americké vlády? Není to tak, že by sama vláda byla zdrojem tohoto zla?

Bez vlády bychom ale byli vrženi do anarchie, tvrdí tradiční argument, do stavu násilného chaosu a hobbesovské války všech proti všem. Lidé se většinou domnívají, že si lze jen stěží představit něco horšího než situaci, jež by nastala při neexistenci vlády (tak jak ji známe dnes). Povšimněme si však toho, že zde mluvíme o pouhé domněnce. A o pouhou domněnku také jde. Lze se skutečně domnívat, že bez vlád, které lidi organizují a usměrňují, by lidé na celém světě byli tak tupí a nesociální, že by se ve 20. století pustili do vyvraždění více než 210 milionů lidí, aniž by si uvědomili, co napáchali?

Taková představa neorganizovaného násilí se přičií mysli. Ačkoli je mé mínění o lidstvu, příznám, výrazně nižší, než lidé obyejně mají, jen těžko si předsta-

vuji, že by situace bez vlád byla horší, než jaká byla s vládami. Ponecháme-li stranou pochyby, jež se objevují při úvahách o tom, „co by kdyby“, narážíme stále na problematickou otázku ochranné funkce vlády. Člověk se nemůže nedívat, zvažuje-li následující: Proč se stále tolik z nás stává obětmi vražd, znásilnění, přepadení, loupeží, vloupání a mnoha ostatních zločinů? Kde je ona vychvalovaná ochranná funkce vlády? Podle údajů Federálního úřadu vyšetřování o počtu deliktů, které byly nahlášeny policii (jejich skutečný počet bude daleko větší), došlo v roce 1999 ve Spojených státech k zhruba 16 000 vraždám, 89 000 znásilněním, 410 000 loupežím a 916 000 těžkým přepadením, a to ani nemluvíme o 2 100 000 vloupáních, 6 957 000 krádežích a 1 147 000 krádežích automobilů (U.S. Bureau of the Census, Statistical Abstract of the United States 2001, Government Printing Office, 2001, str. 182).

Ve skutečnosti většina Američanů dobře ví, že vláda nemůže, ani nebude chránit je ani jejich majetek, a proto se stále více uchylují k vlastní ochraně. Během několika posledních desetiletí se ve Spojených státech (a také v mnoha jiných zemích) řadí sektor soukromého zabezpečení k nejrychleji rostoucím odvětvím. Podle zprávy *The Economist* z roku 1997 převýšilo množství vládních policistů v roce 1970 počet soukromých policistů o 40 %, ale „nyní je třikrát více soukromých policistů než policistů státních. ...Američané také utrácejí mnohem více za soukromé zajištění bezpečnosti (asi 90 miliard dolarů ročně), než kolik prostřednictvím daní vydávají na státní policii (40 miliard dolarů). Dokonce i sama vláda utrácí za najímání soukromých agentur více, než kolik vydává na ochranu státní policií.“ („Welcome to the New World of Private Security“, *The Economist*, 19. dubna 1997.) Reportér bystře poznamenává: „Soukromý sektor přispěchal, aby zaplnil vakuum, jež při uspokojování potřeby zajištění práva a pořádku zanechal stát.“

Cítíte se bezpečněji v nákupním centru či v chráněné rezidenční čtvrti strážené soukromou bezpečnostní agenturou, nebo na veřejné ulici, kde bezpečí zajišťuje vládní policista? Sama otázka dává odpověď. Kdyby vláda vykonávala svou základní ochrannou funkci, kterou neustále zdůrazňuje, aby ospravedlnila svoji dotěrnost a své daně (a nakonec samotnou svoji existenci), nebylo by zde žádné „vakuum“, do něhož by soukromý sektor mohl vstupovat. Vládní policisté se občas sice ukáží, hodí-li se jim to, a zaznamenají spáchaný zločin. Soukromé agentury se však naproti tomu především snaží, aby zločinu zabránily. Veřejnost, jež spoléhá na vládní policii, musí trpět nejen tím, že platí za státní policii, ale také trpí škodami a ztrátami způsobenými zločinci, jelikož vláda brání tomu, aby zločinci své oběti odškodňovali. Namísto toho musí poškozená veřejnost znovu platit a financovat vládní systém věznic, kde si jejich obyvatelé krátí čas konzumací drog a sněním o nových zločinech, které spáchají po propuštění.

Nejhorší však je, že vládní policie a prokurátoři na rozdíl od soukromých bezpečnostních agentur sami zločiny páchají, namísto toho aby jim předcházeli. Když zaměstnanci státu zatýkají a odsuzují lidi za činnosti, které tito lidé mají plné právo dělat (od kouření marihuany po hraní hazardních her či provozování sexuálních služeb nebo prodej nelicencovaných služeb či „neschválených“ léků), pak tito zaměstnanci státu nejednají jako ochránci veřejnosti, ale jako představitelé holé tyranie: slovy Gora Vidala, „tolik Jakobínů ve válce proti životům, svobodám a majetku našich občanů!“ (Vidal 2002, str. 115.) Není proto divu, že velká část obyvatelstva pohlíží na takové ochránce s opovržením či dokonce s nenávisí. Vláda, která se opovažuje tvrdit, že chrání své občany před nimi samými, zavírá do žalářů a vězení miliony takových viníků, kteří se ničím násilným neprovinili, zahájila zjevně válku proti vlastním lidem. Kde je John Locke, když je ho třeba?

Téměř před osmdesáti lety sepsal H. L. Mencken text, který nejlépe zachytil povahu vlády. V něm příkladně objasnil ochrannou funkci vlády. Napsal: „Dnešní občan, a to i v nejcivilizovanějších státech, není jen neúčinně chráněn proti ostatním občanům, kteří jej chtějí zneužít a zranit, ...ale je také téměř bezmezně zneužíván a zraňován samotnou vládou, tedy právě tou institucí, která se jej jala chránit. ...Před ní je proto mnohem obtížnější a nákladnější se uchránit než před jakýmkoli jiným nepřítelem. ...Občan již totiž nemůže uniknout výběřcímu daní a policistovi, v jejich proměnlivých a rozmanitých podobách, stejně jako nemůže uniknout smrti. Je neustále, ve dne v noci, v jejich obklíčení, jejich počet se neustále zvyšuje a jejich chování a masky jsou stále více odzbrojující. Útočí na jeho svobodu, napadají jeho důstojnost a stojí stále více v cestě hledání jeho štěstí. Každým rokem si vynucují větší a větší podíl na jeho majetku.“ (Mencken 1958, str. 178-179.)

Od doby, kdy Mencken v roce 1924 toto pozorování učinil, se situace pouze zhoršila. Mocné elity, obzvláště pak ti z Nové třídy, kteří ovládají toky informací, neustále bijí na své tamtamy a varují nás před stále novými nebezpečími – stačí se kterýkoli den podívat na hlavní body večerních zpráv – a ustavičně volají po nové vládní ochraně, již vláda nikdy nemůže zajistit a také nezajistí. Vláda však nikdy nepřestane tvrdit, že lidi chrání, a nezastaví tok ohromných zdrojů věnovaných na propagandu a balamucení lidí ohledně správnosti svých tvrzení. Vidal správně poznamenal, že „lidem, kteří se nechají tak systematicky – a do takové míry – uvádět v omyl, není pomoci.“ (Vidal 2002, str. 115.) Prohlédnou lidé někdy tuto habaděu? Sám Mencken mnoho optimismu nenašel. „Vydírání a útlak vlády bude pokračovat,“ prohlásil, „tak dlouho, dokud tento čirý podvod k oklamávání a odzbrojování veřejnosti bude fungovat“ (Menckem 1958, str. 188.) Žádný důvod pro změnu nenalézal. Je to smutné, ale Mencken měl asi pravdu.

Systémová (politická) nejistota Proč Velká krize trvala tak dlouho a proč prosperita přišla až po válce

Donekonečna hovoříme o jednotlivých hospodářsko-politických opatřeních; málo pozornosti však věnujeme systémovým změnám hospodářské politiky.

Peter Temin (1989, 134)

„Velká krize“ (*Great Depression, GD*) patří k nejdiskutovanějším tématům americké hospodářské historiografie a zůstává místem ostrých střetů mezi stoupeni rozdílných názorů. Ty pramení z přílišné rozsáhlosti vlastního tématu, a nebylo by tudíž od věci výzkum rozdělit do několika oblastí. První by se odděleně věnovala příčinám „(Velkého) Propadu“ (*Great Contraction, GC*), bezprecedentního makroekonomického kolapsu z let 1929–1933; další by se týkala „(Velké) Stagnace“ (*Great Duration, GDU*), dvanácti let, během nichž se ekonomika stále nacházela hluboko pod vlastní produkční kapacitou; a poslední, „(Velké) Oživení“ (*Great Escape, GE*), které, jak se všeobecně tvrdí, přímo či nepřímo přišlo s americkou účastí ve 2. světové válce. Doposud se největší pozornost věnovala *GC* a ani zde nedosáhli badatelé shody. O něco menší zájem přitahuje *GDU*, v jejímž zkoumání je přece jen názorové spektrum méně pestré. Co se pak týče *GE*, vypadá to, že v této oblasti neexistují doposud žádné spory.

V textu z roku 1992 jsem si položil otázku, zda převládající vnímání *GE* není v rozporu s realitou tzv. „válečné prosperity“. Nyní se pokusím tuto argumentaci rozvést a přinést tak nový pohled právě na *GDU* a *GE*. Nebudu se vůbec věnovat *GC* – prostě ve svém textu beru jako fakt, že k ní došlo a že ji provázely jisté jevy, zejména kolaps soukromých investic.

Ve zmíněném textu z roku 1992 jsem argumentoval, že k návratu skutečné prosperity (ke skutečnému *GE*) došlo až po skončení války, nikoli během ní, jak tvrdí stoupeni tzv. válečné prosperity. Během válečných let fungovala příkazová ekonomika, a standardní ukazatele makroekonomické výkonnosti (HDP,

cenová hladina, míra nezaměstnanosti) jsou tudíž principiálně či statisticky nesrovnatelné s těmi, které známe z doby před a po válečné deformaci ekonomiky.

Zastávám názor, že prostě nelze důvěryhodně pracovat s údaji, jako jsou např. míra růstu, reálný produkt či meziroční míra inflace v období let 1941–1947. V letech 1941 až 1945 ekonomika produkovala obrovské množství válečného materiálu za současné restriktce výroby a regulace cen spotřebního zboží, v některých případech dokonce se zavedeným přidělovým systémem (Krug 1945; Harris 1945). Všeobecná regulace cen, postupně zaváděná v letech 1941 a 1942, nebyla opuštěna před koncem roku 1946 (U.S. Bureau of the Budget 1946, str. 235–273; Rockoff 1984, str. 85–176). Protože válečné ceny se odchylovaly od těch, jež by generovala plnohodnotná konkurence, nemohou vést k smysluplnému výpočtu agregovaného národního produktu. Nezaměstnanost zmizela se zavedením branné povinnosti, která se (přímo či nepřímo) týkala 12 milionů potenciálních pracujících povolanych do armády a milionů dalších podléhajících branné povinnosti. Fakt, že prakticky zmizela nezaměstnanost, tak může být těžko interpretován jako věrohodný ukazatel ekonomické prosperity (Higgs 1992, str. 42–44).

Uvědomíme-li si institucionální skok směrem k válečné příkazové ekonomice, naše porozumění období od konce třicátých do konce čtyřicátých let, pokud tedy uvažujeme v běžných makroekonomických veličinách, musí nutně narážet na obrovské překážky. Kdybychom trvali na používání standardních ukazatelů a neuvědomili si přitom totální proměnu jejich institucionálního zázemí, dovedlo by nás to ke zmatení mnohem většímu, než kdybychom otevřeně a přímo konstatovali, že ve válečných letech běžné ukazatele nemají skutečný obsah. Takové ukazatele můžeme samozřejmě (za přijetí mnoha předpokladů a s přivřenýma očima) propočítat. Výsledná čísla jsou však nutně naprosto nespolehlivá, ač se (umístěna v dlouhých časových řadách) jeví na první pohled věrohodně a konzistentně.

Naopak s jistotou lze konstatovat, že ještě v roce 1940 hospodářství *GD* nepřekonal; když v druhé polovině roku 1940 přestávají mít makroekonomické údaje reálný význam, *GE* ještě nebylo dosaženo. Na dalších pět let pak jsou standardní měřítka makroekonomické výkonnosti zastíněna válečnou řízenou ekonomikou. I poté, zhruba od poloviny roku 1945 až do prvního čtvrtletí roku 1947, kalí vody makroekonomického srovnávání procesy demobilizace, rekonverze a omezení kontroly hospodářství. A tak až v roce 1948, možná již o rok dříve, po překonání válečných vychýlení a jejich poválečných důsledků umožnily ekonomické podmínky věrohodné srovnání s rokem 1940 a léty předchozími. Samozřejmě se v té době ekonomika těšila vysoké úrovni prosperity, ať už charakterizované nízkou mírou nezaměstnanosti či vysokou úrovní reálného HDP poměřovaného s kterýmkoli předválečným rokem.

Víme tedy, že někdy v letech 1941–1947 zaznamenalo hospodářství své *GE*. Ve svém textu z roku 1992 uvádím, že válečná léta jako taková představovala pokles hospodářského blahobytu ve smyslu uspokojování civilní spotřeby, ať už v přítomném (osobní spotřeba) či v budoucím období (prostřednictvím akumulace kapitálu s následným budoucím zvýšením civilní spotřeby). To znamená, že *GE* se uskutečnilo až ve fázi demobilizace, zejména pak v jejím prvním roce, kdy zmizela větší na válečné regulace a kdy zdroje začaly být opět používány pro civilní výrobu namísto produkce válečného materiálu a financování ostatních vojenských aktivit.

Ve světle předchozích pozorování můžeme přijmout následné časové vymezení událostí: *GD*, 1930–1940; přechod k válečné ekonomice, 1940–1941; válečná ekonomika, 1942–1945; demobilizace, rekonverze a deregulace (skutečné *GE*), 1945–1945; poválečná prosperita, rok 1946 a dále.

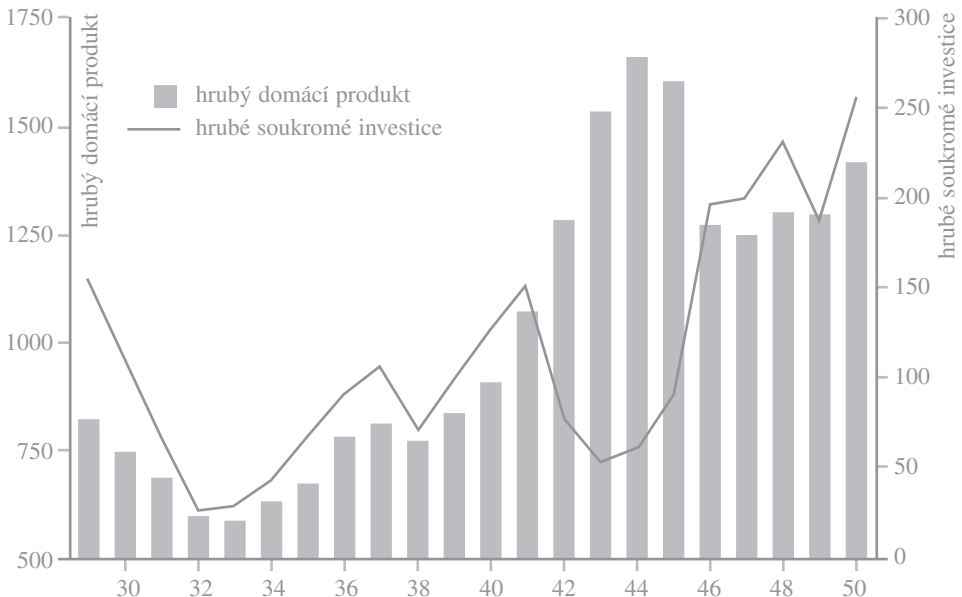
Budu dále argumentovat v tom smyslu, že hospodářství zůstalo v krizi až do roku 1940 vzhledem k faktu, že soukromé investice se v této době nevzpamatovaly z kolapsu let *GC*. Během války klesly soukromé investiční výdaje na ještě mnohem nižší úroveň a federální vláda, směřující prostředky do výstavby válečných kapacit, se stala nejvýznamnějším investorem v zemi. Až po skončení války (a poprvé od dvacátých let) soukromé investice vzrostly a zůstaly na úrovni postačující k fungování normální, prosperující ekonomiky.

Budu dále argumentovat, že nedostatečná výše soukromých investic od roku 1935 do roku 1940 byla důkazem přetrvávající nejistoty investorů ohledně současné a budoucí stability jejich majetkových práv. Tato nejistota narůstala, zejména, i když to nebyl jediný důvod, v reakci na charakter zásahů federální vlády a vzhledem k samotné podstatě Rooseveltova Druhého *New Dealu* z let 1935–1940. Počínaje rokem 1940 se však začala tvář administrativy podstatně měnit s tím, jak na mnoha důležitých pozicích stoupenci velkého podnikání vystřídali oddané zastánce *New Dealu*. Odklon od *New Dealu* uspíšily změny ve složení Kongresu po volbách v roce 1938, v nichž významně posílila tzv. konzervativní koalice. V letech 1941–1945 se tyto změny ve vládní politice projevovaly v povaze rozhodnutí ovlivňujících charakter řízení válečné ekonomiky; přesto se v situaci válečné ekonomiky, kdy přímé vládní investice nahradily soukromé, nemohlo omezení obav na straně investorů stát impulsem k oživení soukromých investic. K tomu došlo až s úmrtím Roosevelta a s nástupem Harry S. Trumana a jeho vlády; ta dokončila proces změny politických poměrů od stavu trvalé nejistoty k situaci, kdy investoři pociťovali dostatečnou jistotu, že budou zajištěna jejich soukromovlastnická práva. Soukromí investoři, poprvé od roku 1929 plní optimismu a konečně bez vládních restrikcí civilních investic, nastartovali boom, který ekonomiku navrátil k trvalé prosperitě, a to bez ohledu na drastickou redukci extrémně vysokých vládních výdajů z válečných let.

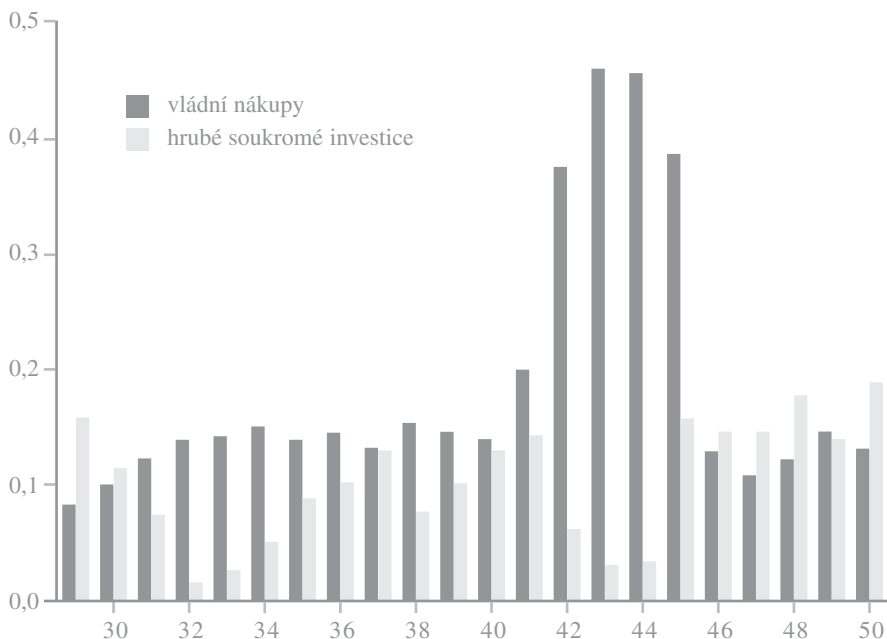
Co se stalo s investicemi?

Jak poznamenal hospodářský historik Alexander Field (1992), „žádný popis hloubky a délky trvání krize nemůže ignorovat příčiny fluktuací investiční poptávky“ (str. 786). Tabulka ukazuje reálný hrubý domácí produkt (HDP) a reálné agregované soukromé investice (GPI) v letech 1929–1950.⁶⁵ Čísla ukazují, že reálný HDP i reálné GPI propadly v letech 1929–1932 (resp. 1933) o 29, resp. 84 %. Oba ukazatele prudce stouply po roce 1933: do roku 1937 reálný národní produkt vyrovnal 96 % propadu z doby *GC*, u investic to bylo 64 %. „Rooseveltova recese“ z let 1937–1938 oživení přerušila: reálný HDP klesl meziročně o 4 %, investice o 34 %. Reálný národní produkt se po roce 1938 rychle vzpamatoval a v roce 1939 konečně překonal čísla z roku 1929. (Samozřejmě že nešlo o úroveň dosahovanou při „plné zaměstnanosti“; míra nezaměstnanosti – měřeno podle Darbyho – dosahovala 11,3 %).⁶⁶ Investice rostly pomaleji. Ještě v roce 1941, kdy už ekonomiku podstatně stimulovala obranná mobilizace, bylo reálné GPI pod úrovní z roku 1929. Jak vyplývá z uvedených údajů, soukromé investice se hluboce propadaly v letech, kdy se Spojené státy účastnily války. Poté co válka skončila, reálné GPI výrazně překonaly předcházející maximum z roku 1929; byly dokonce o 23 % nad úrovní z recese roku 1929. Údaje o HDP i GPI potvrzují, že v období 1946–1950 skutečně došlo ke *GE*.

Graf č. 1: Hrubý domácí produkt a hrubé soukromé investice (v miliardách dolarů roku 1987), 1929–1950

Graf č. 2: Vládní nákupy a hrubé soukromé investice (v běžných dolarech) v poměru k hrubému domácímu produktu (v běžných dolarech), 1929–1950

Graf č. 2 nabízí alternativní pohled na vývoj soukromých investičních výdajů (pro srovnání i s výdaji vlády).⁶⁷⁾ Graf používá investice v běžných dolarech jako podíl na HDP vyjádřeném rovněž v běžných dolarech a vyhýbá se tak možným zkreslením z tabulky způsobeným indexací a případnými chybami při přepočítávání pomocí deflátoru. Z grafu vyplývá, že GPI se propadly z téměř 16 % podílu na HDP v roce 1929 na méně než 2 % v roce 1932; v roce 1937 pak tvořily 13 %, aby v recesi roku 1938 opět poklesly a ještě v roce 1941 byly na pouhých 14 %. Ve válečných letech kolísal podíl soukromých investic na HDP mezi 3–6 %. V letech 1946–1950 se pohyboval mezi 14 a 19 %, průměrně pak byl 16 % – tedy stejně jako v roce 1929.

Nedostatek investičních výdajů ve třicátých letech je ještě zřetelnější při pohledu na údaje o čistých investicích. V letech 1929–1941 byla tvorba kapitálu na úrovni 8–10 % GNP (U.S. Bureau of the Census 1975, str. 234, série F144–145). V roce 1929, kdy GPI dosahovaly 16,2 miliard USD, byly čisté investice 8,3 miliard USD. V roce 1930 čisté investice prudce klesly na 2,3 miliard USD a v následujících pěti letech vždy dosahovaly záporných hodnot. Za celé období 1931–1935 čisté investice dosáhly minus 18,3 miliard USD. Po oživení v letech 1936 a 1937 se v roce 1938 znovu propadly do záporných čísel (0,8 miliard USD). Během jedenácti let v období 1930–1940 činila celková suma

čistých investic minus 3,1 miliard USD. Pouze v roce 1941 překonaly čisté soukromé investice (9,7 miliard USD) úroveň z roku 1929.⁶⁸⁾

Tato čísla hovoří jasnou řečí: ve třicátých letech se soukromé investice nacházely na úrovni nižší než v kterémkoliv jiném desetiletí, za něž existují statistické údaje. Investice do obrany v letech 1940 a 1941 byly stimulem pro jejich růst; válečná regulace je pak opět stlačila a až v roce 1946 a v letech následujících dosahovaly soukromé investice hodnot odpovídajících prosperující a rostoucí ekonomice.⁶³⁾

Hypotéza o příčinách dlouhodobého poklesu investic

Jedenáct let drastického poklesu investic je výjimečně dlouhá doba a je zřejmé, že stagnace takového rozsahu musí mít také nějakou výjimečnou příčinu – to je hlavní myšlenka tohoto textu. Nemíním potvrzovat, vyvracet či vnášet nový pohled do jakéhokoliv z mnoha makroekonomických modelů vyvinutých během dlouhých let ve snaze vysvětlit cyklické fluktuace, ať už na obecné rovině či přímo v případě *GD*. Snažím se spíše doplnit analýzy, které považují propad soukromých investic minimálně za jednu z příčin *GDU*.

Podobných analýz je velké množství. Např. ekonom Lester Chandler (1970) v hojně citované práci uvádí: „Neschopnost *New Dealu* přinést oživení soukromých investic je klíčem k jeho neúspěchu dosáhnout trvalého oživení produktu a zaměstnanosti“ (str. 132). Podobnou řečí mluví i hospodářský historik Peter Fearon (1987): „Pravděpodobně největším neúspěchem *New Dealu* byla jeho neschopnost iniciovat dlouhodobé oživení soukromých investic, které by generovaly vyšší růst a rychlejší přírůstek pracovních míst“ (str. 208). Každopádně, nehladě na vše ostatní, nikdo nemůže očekávat návrat prosperity, když ekonomika – se stále rostoucím počtem pracovních sil – zažívá více než desetiletí stagnace kapitálové vybavenosti.

Ve své hypotéze podporuji již dříve uvedené tvrzení, že *GE* nebylo dosaženo před koncem války. Moje argumentace propojuje druhou polovinu krizového období s válečnými lety a ústí ve vysvětlení skutečnosti, že k oživení investiční aktivity a tím pádem i k návratu prosperity a ekonomického růstu došlo až s vítězstvím ve válce s Japonskem.

Má hypotéza nepřináší nic, co by nebylo všeobecně známé: podnikatelé jsou ochotní investovat pouze v podmínkách dostatečné důvěry ve zdraví ekonomiky a Druhý *New Deal* takovou důvěru zcela pošlapal (Krooss 1970, str. 199–201; Collins 1981, str. 23–52; Fearon 1987, str. 209–211; Brinkley 1995, str. 31–34).

Problémem je samozřejmě i fakt, že podnikatelská důvěra je termín se značně vágním obsahem a neexistuje přijatelný způsob její kvantifikace. Pokusím se detailněji odhalit koncept podnikatelské důvěry a poukázat na to, že pomocí údajů z dlouhodobých průzkumů veřejného mínění a z chování investorů na finančních trzích lze vnést i do této oblasti empirický pohled.

Za tímto účelem příjmu výklad, že podnikatelé mohou cítit větší či menší „systémovou nejistotu“, čímž mám na mysli obavy investorů z ohrožení jejich vlastnických práv budoucími kroky vlády. Takové ohrožení může mít mnoho podob, od prostého zvýšení daní, přes zavedení daní nových, až k otevřené konfiskaci majetku. Nebezpečím může být také např. regulace akciových či pracovních trhů a trhů výrobků. Jistota ohledně soukromovlastnických práv nespočívá ani tak v literě přijímaných zákonů, jako spíš v celkovém charakteru vládních zásahů, kterými jsou dotčena vlastnická práva v budoucnosti. „Jistý stupeň ochrany“, jak upozorňuje Andrzej Rapaczynski (1996), „zabezpečuje politický systém, který spolu s ekonomickým tlakem zájmových skupin zajišťuje, že stát nezajde „příliš daleko“ v zásazích do výkonu vlastnických práv. Takto politicky determinovanou dělicí čáru můžeme vnímat jako reálné vymezení majetkových práv garantovaných státem, narozdíl od imaginární řeči legislativních norem. Jak široce jsou skutečná vlastnická práva definována a jak efektivně je stát sto je ochránit, má mnohem větší význam než otázky týkající se legislativní úpravy před tradičními hrozbami těmto právům.“ (str. 93)

Jak již dříve uvedli Lee J. Alston, Thráinn Eggertsson či Douglass C. North (1996), „v ekonomice s decentralizovaným soukromým podnikáním budou ekonomičtí aktéři zdrženliví v investování do té doby, dokud stát věrohodně nezajistí jejich budoucí kontrakty, stejně jako jejich individuální vlastnická práva“ (str. 4).

Jako zbytečnou ztrátu času triviálními pravdami můžeme zavrhnout úvahy o tom, že 1) rostoucí „systémová nejistota“ byla příčinou kolapsu investic, který vyústil v *GDU* a 2) snížená „nejistota“ vedla k investiční vlně vedoucí k *GE*. Ve zpětném pohledu vypadají nadsazeně obavy investorů z druhé poloviny třicátých let, že změny politického režimu mohou vést až k vážnému ohrožení soukromovlastnických práv – nakonec všichni dobře víme, že americká ekonomika se nestala otevřeně fašistickou, socialistickou či že nedošlo k jiné podobě postátnění. Víme, že Roosevelt nebyl diktátorem ve stylu svých současníků – Stalina, Mussoliniho a Hitlera; stoupenci *New Dealu* nepochodovali v hnědých košilích ulicemi. Ale to, co nám nyní připadá zcela zřejmé, zdaleka tehdy tak jasné nebylo (Flynn 1944, str. 166–258; Roose 1954, str. 209–231, 250; Krooss 1970, str. 159–209; Garraty 1973). Nikdo si nemohl být naprosto jistý tím, co budoucnost přinese. Slovy ekonomického historika Hermana Kroosse (1970), „největší podnikatelé upřímně věřili, že vláda je v rukou ďáblůvých... a ten že dláždí cestu pro

příchod socialismu, komunismu či jiné podoby anti-amerikanismu“ (str. 197). Jak brzy ukážu, varianta, že ve Spojených státech dojde k extrémní změně politických poměrů, připadala mnohým investorům na konci třicátých a počátkem čtyřicátých let jako nikoli pouze možná, ale dokonce jako pravděpodobná.

Ekonomové vyvinuli v posledních letech bezpočet modelů analyzujících investiční chování se zapracovaným prvkem nejistoty. Potvrdilo se, že mnohé investice tak nejenže vedou k nevratné čisté ztrátě, ale že dokonce vůbec nemusí dojít k jejich realizaci. Robert Pindyck na základě toho uvádí (1991), že „investiční výdaje na agregátní úrovni mohou být citlivé na riziko v jeho různých podobách... (včetně) nejistoty ohledně budoucího vývoje daní a státní regulace.“ Jeden ze závěrů zní, že „významným nákladem politické a ekonomické nestability může být jejich kontrakční efekt na investiční výdaje“ (str. 1141; viz též str. 1110–1112). Pindyck dodává: „Většina ekonometrických modelů hospodářské výkonnosti ignoruje význam rizika nebo s ním pracuje pouze implicitně. Přímé zapracování rizika přitom může pomoci k lepšímu pochopení ekonomických fluktuací, zejména pokud jde o investiční výdaje“ (str. 1142). Přestože se nepokouším vytvořit ekonometrický model zahrnující prvek nejistoty, vychází můj přístup ve své podstatě ze stejné premisy jako zmíněné nové investiční modely.

Zároveň je také plně kompatibilní s názory mnoha ekonomů předchozí generace, včetně např. Josepha A. Schumpetera (1939), který označil za nerealistické ty „teorie investičních příležitostí, jež neberou v úvahu politické faktory“ (str. 1043), či Kennetha D. Roose (1954), jenž poznamenal, že vztah podnikatelských kruhů a vlád ve druhé polovině třicátých let byl „zasazen nenávisí a nedůvěrou“ a že „míra rizika a nejistoty v investičním rozhodování podstatně vzrostla“ (str. 224). Roose z toho vyvozuje, že „nejistota vycházející z vládní politiky zasahuje samé jádro systému a nezvratně vede ke snížení počtu dlouhodobých investičních závazků“ (str. 232). Rooseovy závěry potvrzují ve své monumentální historické práci i Milton Friedman a Anna Schwartzová (1963).

Příčiny „systémové nejistoty“

Přes minimálně půlstoletou realitu vládních intervencí prostřednictvím zdanění, regulací a ostatních aktivit na všech úrovních (Hughes 1991, str. 92–135; Higgs 1987, str. 77–167; Keller 1990), byli až do roku 1932 podnikatelé (a tedy i investoři) relativně klidní, pokud šlo o stabilitu vlastnických práv.

Pak během dvou funkčních období Rooseveltova administrativa navrhla a Kongres schválil bezprecedentní množství zákonů narušujících zásadním způsobem tato práva (Leuchtenburg 1963; Badger 1989). Jednotlivé státy se připojily

se svými „malými *New Deal*“ (Leuchtenburg 1963, str. 198–288; Badger 1989, str. 283–284) a neustálým zvyšováním daní (Brownlee 1996, str. 83, str. 85). Tabulka zahrnuje pouze několik z těch nejvýznamnějších federálních ustanovení ohrožujících soukromé vlastnictví. Jak vtipně poznamenal tehdejší pozorovatel, finančník Benjamin Anderson ([1949] 1979), „dopad těchto nesčetných opatření – průmyslových, agrárních, finančních, monetárních a dalších – na zmatené průmyslníky a finančníky je mimořádně tvrdý“ (str. 357).

Anderson určitě nebyl jediným tehdejším ekonomem přesvědčeným o tom, že opatření *New Deal* zapříčinila *GDU*. Schumpeter, jeden z nevlivnějších odborníků na oblast hospodářského cyklu, napsal v prvním vydání svého díla „Kapitalismus, socialismus a demokracie“ publikovaném v roce 1942: „nedostatečné oživení do roku 1935, nedostatečná prosperita do roku 1937 a pokles krátce poté zřetelně ukazují na obtíže při adaptaci ekonomiky na novou fiskální politiku, novou pracovní právní legislativu a na celkovou změnu v přístupu vlády k soukromému podnikání jako takovému... Rozsáhlá a rychlá změna sociálního prostředí přirozeně na čas ovlivní produkční výkonnost ekonomiky, což musí – a snad také mohou – přiznat i ti nejvášnivější zastánci *New Deal*. Jinak si totiž sám nedovedu vysvětlit, jak je možné, že země s nejlepšími šancemi na rychlé ekonomické zotavení vykazuje tak neuspokojivé výsledky.“ ([1942] 1962, str. 64–65; kurz. orig.)

Tabulka č. 1: Vybrané zákony podstatně omezující majetková a vlastnická práva schválené Kongresem v letech 1933–1940

1933	Agricultural Adjustment Act
	National Industrial Recovery Act
	Emergency Banking Relief Act
	Banking Act of 1933
	Federal Securities Act
	Tennessee Valley Authority Act
	Gold Repeal Joint Resolution
	Farm Credit Act
	Emergency Railroad Transport Act
	Emergency Farm Mortgage Act
	Home Owners Loan Corporation Act
1934	Securities Exchange Act
	Gold Reserve Act
	Communications Act
	Railway Labor act

1935	Bituminous Coal Stabilization Act
	Connaly („hot oil“) Act
	Revenue Act of 1935
	National Labor Relations Act
	Social Security Act
	Public Utilities Holding Company Act
	Banking Act of 1935
	Emergency Relief Appropriations Act
	Farm Mortgage Moratorium Act
1936	Soil Conservation & Domestic Allotment Act
	Federal Anti-Price Discrimination Act
	Revenue Act of 1936
1937	Bituminous Coal Act
	Revenue Act of 1937
	National Housing Act
	Enabling (Liller-Tydings) Act
1938	Agricultural Adjustment Act
	Fair Labor Standards Act
	Civil Aeronautics Act
	Food, Drug & Cosmetic Act
1939	Administrative Reorganization Act
1940	Investment Company Act
	Revenue Act of 1940
	Second Revenue Act of 1940

Schumpeter propracoval tuto interpretaci již o tři roky dříve ve svém pojednání *Hospodářské cykly* (1939, str. 1037–1050), kde zdůraznil, že „jednotlivá opatření mají tendenci se navzájem posilovat“ (str. 1045) v efektu odrazování investorů.

Celkově lze říct, že mnohá hrozivá opatření *New Dealu*, zejména ta přijatá po roce 1935, poskytla investorům a podnikatelům důvody k obavám, že tržní ekonomika ve své tradiční podobě nemusí takové kroky vůbec přežít a že nelze do budoucna vyloučit i mnohem drastičtější opatření, dokonce snad i nějakou podobu kolektivistické diktatury (Roose 1954, str. 65–69). Jak si všiml koncem třicátých let Schumpeter (1939), obchodní kruhy „se neobávají nějaké budoucí hrozby, ale již nyní se cítí ohroženy. Vidí, že sedí na trestné lavici a že soudci jsou předem rozhodnutí, že rostoucí část společnosti je hluchá k jejich varováním

a obavám; cítí, že budou-li nyní shledáni vinnými, brzy přijdou další a další obvinění“ (str. 1046).

Velkou ironií politiky Rooseveltovy administrativy byl fakt, že ačkoli „sám *New Deal* spočíval z velké části na stimulaci ekonomiky soukromým kapitálem, jeho rétorika srážela investorskou důvěru k zemi“ (Badger 1989, str. 116). Na počátku svého prezidentství Roosevelt varoval před „prohloubením krize díky podlomení podnikatelské důvěry a ochoty investovat“. V roce 1935 však „nabyl důvěry v budoucnost ekonomického oživení a odporu obchodních kruhů už se tolik neobával“ (Brownlee 1996, str. 71–72). Již v roce 1934 pod tlakem levicové opozice představované např. Huey Longem, Francisem Townsendem, knězem Charlesem Coughlinem a dalšími začal akcentovat ostře protiinvestorsky zaměřenou rétoriku (Leuchtenburg 1963, str. 95–111). V roce 1935 pak Roosevelt „ztratil trpělivost s podnikatelskými špičkami a do popředí se dostali mladí stoupenci *New Dealu*, kteří sdíleli jeho nechuť k dalším ústupkům konzervativním podnikatelským kruhům... Lidé kolem Roosevelta byli nyní vrcholně skeptičtí ohledně schopnosti těchto kruhů jednat v národním zájmu“ (Badger 1989, str. 96). Roosevelt zcela ignoroval opozici podnikatelských skupin (např. Americká obchodní komora [*U.S. Chamber of Commerce*], Národní průmyslová asociace [*The National Association of Manufacturers*]) a v roce 1935 prosadil Zákon o sociálním zabezpečení (*Social Security Act, SSA*), Zákon o pracovněprávních vztazích (*National Labor Relations Act, NLRA*), *Banking Act*, Zákon o holdingových společnostech ve veřejných službách (*Public Utilities Holding Company Act*) a spoustu dalších zákonů, včetně daňových (tzv. „soak-the-rich-taxes“).

Když Roosevelt přijímal stranickou nominaci před prezidentskými volbami v roce 1936, ostře vystoupil proti „podnikatelské šlechtě“ („economic royalists“) údajně usilující o „novou průmyslovou diktaturu“ (cituje Leuchtenburg 1963, str. 183–184). Soukromě označil „podnikatele jako třídu za stupidní, stejně tak novináře; nic nemůže přinést ve volbách víc hlasů než mít proti sobě sešikovaný tisk a podnikatelskou komunitu“ (Leuchtenburg 1963, str. 183). Krátce před volbami v roce 1936 hřimal v projevu v Madison Square Garden proti magnátům „organizovaných peněz... sjednoceným ve své nenávisti vůči mně“; reagoval slovy: „Já jejich nenávist vítám.“ Před aplaudujícím sálem pak zahrozil: „Rád bych těmto silám vzkázal, že v mé druhé administrativě najdou skutečného protivníka“ (citováno v Leuchtenburg 1963, str. 184).

V letech 1935, 1936 a 1937 předložila Rooseveltova administrativa zákony směřující k potrestání bohatých. Tzv. Daň z bohatství (*Wealth Tax*) z roku 1935 (jedna z částí Daňového zákona) zahrnovala progresivní daň z příjmu korporací, daň z dividend, zvýšené daně z majetku a darovací daně, stejně jako daňovou přírážku na příjmy přesahující 50 000 USD, která vyskočila až na 75 %. V roce

1936 se Roosevelt pokusil nahradit všechny daně z příjmů korporací zavedením zdanění nerozděleného zisku. Kongres schválil progresivní daňovou přírážku, založenou na procentuálním podílu nerozděleného zisku, a zvýšil sazbu zdanění u mezipodnikových dividend. Celkově tak došlo ke zvýšení daní z příjmů korporací. Zákon z roku 1937 měl zacelit množství „skulin“, včetně těch, týkajících se holdingových společností, jichž bylo možno využít k vyhnutí se daňové povinnosti. Tato opatření ve stylu „vysajte bohaté“⁶⁹⁾ („soak-the-rich“) nechala málokoho na pochybách, že se prezident a jeho vláda snaží protlačit Kongresem všemožné zákony, jimiž lze získat maximum z majetku vysokopříjmových vrstev; tedy právě těch, kteří realizují velkou většinu soukromých investic. Podle hospodářského historika Elliota Brownleeho (1985, str. 417) „daňová reforma z let 1935–1937, více než cokoli jiného v době *New Dealu*, ... vyvolala odpor obchodních kruhů vůči Rooseveltovi... Oponenti daňové politiky *New Dealu* z řad podnikatelů viní právě tuto Rooseveltovu reformu, zejména daň z nerozděleného zisku, z toho, že svým odrazujícím efektem na soukromé investice zapříčinila recesi (z let 1937–1938)“ (str. 417).⁷⁰⁾

Přestože Kongres v letech 1938 a 1939 daňová opatření nejvíce poškozující investory zrušil, Roosevelt pokračoval ve svých útocích na podnikatelskou sféru. V projevu z roku 1938 prohlásil, že bude „do posledního dechu bojovat proti existující autokratické kontrole průmyslu a financí“ (citováno v Brownlee 1996, str. 81). Ačkoli historici zdůrazňují prezidentovu porážku v daňové oblasti, museli podnikatelé koncem třicátých let čelit realitě rostoucí daňové zátěže: ve fiskálním roce 1940, v době stále trvající deprese, vybrala federální vláda na daních o 57 % víc než tomu bylo v roce 1927, v době vrcholící konjunktury (*U.S. Bureau of the Census* 1975, str. 1122, série Y568).

V téže době vláda stupňovala opatření zvyšující hrozbu stávajícím majetkovým poměrům. Počátkem roku 1937 přišel Roosevelt se svým plánem „napěchování Nejvyššího soudu“. Přesto neuspěl ve snaze získat pro tento záměr kongresovou podporu – mnozí jej považovali za „nezakrytý krok k diktatuře“ (Anderson [1949] 1979, str. 430) –, vylekaní soudci v obavách z veřejného mínění a ze strachu o své ústavní pravomoci nakonec kapitulovali. V roce 1937 tak Nejvyšší soud opustil zákonný postup, který od devadesátých let 19. století omezoval zásahy federálních a státních orgánů do soukromých kontraktů. Následně Soud tvořený stále z větší části členy jmenovanými prezidentem posvětil zavedení minimální mzdy, *SSA*, *NLRA* – tedy de facto celou paletu regulačních opatření *New Dealu*, která byla Komisí pro mezistátní obchod označena za natolik dalekosáhlá, že zasáhla prakticky do veškeré ekonomické aktivity (Siegan 1980, str. 184–204, Ely 1992, str. 119–134). Tváří v tvář tomuto „monumentálnímu zásahu do postojů Soudu k vlastnickým právům a svobodě podnikání“ (Ely 1992, str. 132) se investoři oprávněně obávali, že takto mizí nejdůležitější hráz rozšiřování moci

molochu federální vlády a že nadále budou vystaveni neomezeným politickým intervencím ze strany legislativních či exekutivních orgánů.

Současně s tím vůbec nejrychleji v historii rostla organizovanost v odborech těžících z nových pravomocí poskytnutých jim zákonem *NLRA*. Členská základna vzrostla ze 3,8 milionů v roce 1935 na něco mezi 8,7–10,2 miliony (údaje se liší) v roce 1941 – v roce 1941 to znamenalo 28 % zaměstnanců v nezemědělských sektorech (U.S. Bureau of the Census 1975, str. 177–178). Jak stoupala moc odborů, stávaly se tyto hlavní součásti koalice stoupců *New Dealu* se stále větším vlivem na Demokratickou stranu a výkonnou moc na celonárodní úrovni. Nejviditelnějším projevem vzestupu moci odborů byly tzv. stávky v sedě („sit-down strikes“), při nichž odboráři okupovali majetek zaměstnavatelů a odmítali pracovat či opustit pracoviště do té doby, dokud nebudou splněny jejich požadavky. Prezident Roosevelt odmítl proti demonstrujícím použít sílu a stejně tak mnohé státní a lokální úřady neučinily nic, aby zasáhly proti takovému svévolnému pošlapávání vlastnických práv. Jak konstatoval hospodářský historik William E. Leuchtenburg (1963), „uvědoměli občané byli takovým zmocněním se továren zděšení; byli rozzuřeni, když je stávkující obtěžovali propagandistickými letáky, rozčilovalo je zastrašování těch, kteří nebyli členy odborů, dělaly je bandy dělníků pochodujících od města k městu nebo takovými pochody aspoň vyhrožujících“ (str. 242).

Rooseveltovu snahu reorganizovat výkonnou složku moci z let 1937 a 1938 viděli jeho oponenti jako další krok na cestě k diktatuře „podkopávající demokratické instituce“ a „zanášející do Spojených států evropský totalitarismus“ (Leuchtenburg 1963, str. 277, 279). Historik Charles Schilke (1985) viděl „cíl této reorganizace v transformaci zatím jen poradního Výboru pro národní zdroje (*National Resources Board*) do vlivného a aktivního Výboru pro plánování národních zdrojů (*National Resources Planning Board*) realizujícího koordinovaný program centrálního plánování“ (str. 356). Nikoliv překvapivě proto obchodní kruhy „argumentovaly tím, že program reorganizace ohrozí podnikatelskou důvěru a zpomalí oživení.“ Poté, co Sněmovna reprezentantů prezidentův návrh v roce 1938 zamítla, přišel Roosevelt v roce 1939 s mírnější verzí zákona, která byla rychle schválena (Brinkley 1995, str. 21–23). Tento zákon, „poslední důležité opatření *New Dealu* před začátkem 2. světové války,“ přesto „znamenal zřetelný přesun pravomocí od Kongresu k prezidentovi“. Prezident jej umně využil k vytvoření Prezidentské kanceláře (*Executive Office of the President*) a Úřadu pro krizové řízení (*Office of Emergency Management*) (Schilke 1985, str. 355), tedy institucí, které poté použil jako nástroje při manévrování na cestě k zatažení Spojených států do světové války (U. S. Bureau of the Budget 1946, str. 14–16, str. 22).

Dalším krokem, který narušil podnikatelskou důvěru, bylo zřízení Prozatímního národního ekonomického výboru (*Temporary National Economic Committee, TNEC*) v červnu 1938. Ten vycházel ze zcestné úvahy, že „monopoly“ zapříčinily či aspoň prodloužily hospodářskou krizi (Roose 1954, str. 142–143); *TNEC* mezi 1. prosincem 1938 a 11. březnem 1941 vyslechl 552 svědků a na závěr publikoval třiáctýřicetidílnou zprávu. Hlavním výsledkem činnosti výboru tak bylo veřejné demaskování keynesiánských základů myšlenek ekonomů, jakými byli např. Alvin Hansen či Lauchlin Currie, a posílení podezření ze strany obchodních kruhů, že vláda chystá zahájení protitrustového džihádu (May 1985, str. 419–420). Současně kritici viděli ve vyšetřování *TNEC* „významnou, hroživou skutečnost“ (Brinkley 1995, str. 123). Raymond Moley, původně člen mozkového trustu F. D. Roosevelta, který se poté *New Dealu* odcizil, popsal *TNEC* v roce 1940 jako „časovanou bombu“ – slovy historika Alana Brinkleye „zmateně se potácející, ale přesto bezpečně směřující k nepříjemným, dramatickým koncům“ (Brinkley 1995, str. 123).

Obavy se zdály odůvodněnými, zejména díky horečné aktivitě Thurmana Arnolda, od roku 1938 nového šéfa Protitrustového oddělení ministerstva spravedlnosti. Přestože byl sám autorem knihy zesměšňující protitrustovou legislativu, vedl Arnold ve funkci bezprecedentní útok na monopolní praktiky, zejména co do počtu zahájených soudních žalob (Brinkley 1995, str. 111). Ve zpětném pohledu lze tyto útoky vnímat jen jako důkaz o schizofrenním hledání oběti, na níž by zmatená administrativa svedla vinu za recesi z let 1937 a 1938. Ovšem současníci mohli těžko vědět to, co víme my nyní, že totiž tato křížová výprava v letech 1941 a 1942 odezní a že manažeři rychle vyvedou své podniky z dosahu platnosti protitrustových zákonů na základě jejich významu pro budování ozbrojených sil (Brinkley 1995, str. 120–121).

Když sledujeme názory investorů z let 1935–1940, uvědomíme si, jak dramatický posun zaznamenala v těchto letech vládní politika směrem k průmyslovému sektoru a k obchodním praktikám. Do roku 1935 Úřad pro národní obnovu (*National Recovery Administration*) uplatňoval politiku všeobecné kartelizace amerického průmyslu. O tři roky později dorazil k pobřeží amerického podnikání nevidaný uragán antitrustových opatření.

V nedávném hodnocení vlivu *New Dealu* na ekonomické oživení poznamenal hospodářský historik Gene Smiley (1994), že podnikatelské kruhy „byly opakovaně odrazovány od investování novými regulacemi kapitálového trhu praktikovanými na základě Zákona o cenných papírech (*Securities and Exchange Act*), vládním vstupem na pole poskytování služeb (Správa pro údolí řeky Tennessee [*Tennessee Valley Authority*]), rostoucími daněmi (zejména z nerozděleného zisku korporací) a neustávající rétorikou požadující rovnoměrnější

rozdělení příjmů.“ Těmito a mnoha dalšími posuny ve své vlastní politice Rooseveltova administrativa „nečekaně a významně změnila institucionální rámec, v němž podnikatelé činili svá rozhodnutí, a to nikoli jednou, ale několikrát“ (str. 136). Výsledkem tedy byla rostoucí „systémová nejistota“ a podstatně zbržděný proces hospodářského oživení. Fearon (1987) tvrdí v podobném duchu, že „posuny ve vládní politice a hořkost ve vzájemném vztahu mezi podnikatelskými kruhy a prezidentem pravděpodobně nepřispějí k vytvoření prostředí příhodného pro investiční aktivitu“ (str. 210).

Tyto názory hospodářských historiků pouze opakuji závěry jednoho z nejvýznamnějších amerických investorů Lammota du Pont, který v roce 1937 prohlásil:

„Nejistota panuje v daňové oblasti, na pracovním trhu, v monetární sféře a prakticky ve všem, co se týká průmyslového podnikání. Budou daně vyšší, nižší nebo zůstanou stejné? Nevíme. Bude povinné členství v odborech nebo nebude? ... Čeká nás deflace či inflace, budou vládní výdaje stoupat či klesat? Bude dále regulován kapitálový trh a nakládání firem s jejich ziskem? Odpovědi na takové otázky se nedají ani odhadovat.“ (citováno v Krooss 1970, str. 200)

Průzkumy veřejného mínění, 1939–1941

Fakta uvedená v předchozích kapitolách dokazují přinejmenším to, že velké množství politických a legislativních kroků druhé poloviny třicátých let vedlo investory k obavám z dalšího omezování či dokonce popření jejich vlastnických práv. Tyto důkazy jsou však už ze své podstaty pouze výběrové a zkoumaného problému se dotýkají nepřímo (tj. zda systémová nejistota skutečně investory znepokojuje). Můžeme se vůbec nějak přímo dopátrat relevantních údajů a ne jen očekávání hrstky vybraných nebo náhodně testovaných jednotlivců?

Za předpokladu, že průzkumy veřejného mínění plní své cíle, jistě můžeme. Moderní průzkumy založené na systematických výběrových šetřeních se datují právě od poloviny třicátých let. Od roku 1939 začaly společnosti provádějící průzkumy pokládat dotazy s cílem přímo či nepřímo zjistit míru podnikatelské důvěry a očekávání podnikatelských kruhů v oblasti vlastnických práv. Výběrová šetření pochopitelně skýtají mnoho dobře známých nedostatků (Bennett 1980, str. 64–93); nikdy není například možné interpretovat otázku jednoznačně. I tak ovšem nabízejí velké možnosti jako alternativní způsob dokazování. Jejich kategorické odmítání (což běžně dělají ekonomové) vypovídá o značné aroganci.

V některých případech totiž výběrová šetření objasňují realitu s pozoruhodnou přesností (Higgs a Kilduff 1993). A právě jim se nyní budeme blíže věnovat.

Ačkoliv se většina zde citovaných výsledků šetření bude opírat o názory podnikatelských vrstev, za povšimnutí stojí některé výzkumy mínění široké veřejnosti. Když už pro nic jiného, tak alespoň jako důkaz, že názory podnikatelů nebyly nijak výjimečné. Na jaře roku 1939 položil Americký úřad pro výzkumy veřejného mínění (American Institute of Public Opinion, AIPO) v celonárodním průzkumu otázku: „Myslíte si, že přístup Rooseveltovy administrativy k podnikatelům zpomaluje oživení?“ V březnu 1939 odpovědělo 54 % dotazovaných ANO; 26 % NE a zbytek neměl žádný názor. O dva měsíce později pak na stejnou otázku odpovědělo 53 %, že ANO; 31 %, že NE a zbytek neměl názor (Cantril 1951, str. 64).

V jiném celonárodním průzkumu z května roku 1939 položila agentura AIPO otázku: „Myslíte si, že za 10 let bude podnikání kontrolováno vládou více nebo méně než dnes?“ Ze všech respondentů očekávalo více vládní kontroly 56 %; 22 % méně; 8 % ani více ani méně a 14 % si netroufalo budoucnost odhadnout (Cantril 1951, str. 345).

Z toho jasně vyplývá většinové přesvědčení, že postup Rooseveltovy administrativy vůči podnikání zpomaluje obnovu a že v následující dekádě je očekáván další nárůst vládní regulace podnikání. A to bude podle všeho bránit obnově ještě více.

V květnu 1939 se agentura Fortune zeptala vedoucích pracovníků: „Které z následujících tvrzení se nejvíce blíží vašemu názoru? (1) Politika vlády ovlivnila důvěru podnikatelů takovým způsobem, že se ekonomická obnova vážně zpomalila, nebo (2) podnikatelé obecně neoprávněně viní vládu ze svých problémů.“ Ze všech respondentů se jich 64,8 % přiklonilo k prvnímu tvrzení, 25,6 % k druhému a 9,6 % odpovědělo, že neví (Cantril 1951, str. 64).

Když začala vláda v druhé polovině roku 1940 připravovat ekonomiku na válku, mnoho manažerů váhalo, zda se vůbec stát dodavatelem válečných ministerstev. V říjnu 1940 provedla agentura Fortune výzkum, v němž 58,8 % dotazovaných řídicích pracovníků přiznalo, že znají někoho, kdo „má určité výhrady k dalšímu zbrojení“. Následně pak ze sedmi alternativ vybírali důvod takového postoje. Nejvíce respondentů (77,3 %) vybralo jako důvod „přesvědčení, že současná administrativa ve Washingtonu je silně protipodnikatelská, a z toho vyplývající neochotu s takovou vládou na zbrojení spolupracovat“ (Cantril 1951, str. 346). Mnoho řídicích pracovníků očividně Rooseveltově administrativě natolik nedůvěřovalo, že byli raději ochotní vzdát se potenciálně lukrativních zakázek, než aby si s takovou vládou zadali.

V prosinci roku 1940 položil Fortune související otázku: „Myslíte si, že současné podmínky jsou pro podnikatele natolik příznivé, aby mohla celá odvětví expandovat?“ Ze všech respondentů odpovědělo kladně pouze 13 %; nesouhlasilo 26 % a 61 % prohlásilo, že „to platí pouze pro zbrojařská odvětví“ (Cantril 1951, str. 337). Znamená to tedy, že i v pokročilém stadiu hospodářského oživení převažovali ti podnikatelé, kteří považovali civilní investice za nedostatečné, až dvojnásobně nad těmi, kteří je považovali za dostatečné.

V květnu 1941 se agentura Fortune zeptala řídicích pracovníků podniků: „Pokud budete považovat nedostatek důvěry mezi vládou a podnikatelským sektorem za hlavní či vedlejší důvod (pomalu postupujícího vyzbrojování), myslíte si, že je na vině spíše vláda, spíše podnikatelé nebo jsou na vině oba stejně?“ 77,8 % respondentů přisoudilo větší odpovědnost za daný stav vládě, 1,9 % podnikatelům, 14,3 % obviňovalo oba stejně a 6 % uvedlo jinou odpověď nebo neodpovědělo vůbec (Cantril 1951, str. 347).

Ze stejného vzorku respondentů měli ti, kteří kritizovali nárůst zbrojení, ohodnotit jedenáct předložených „problémových ... faktorů“. „Dlouhotrvající nedostatek vzájemné důvěry mezi vládou a podnikateli“ uvedlo jako „hlavní příčinu“ 41,8 % všech respondentů; jako „druhotnou příčinu“ ho uvedlo 21,1 % a jako „nevýznamnou příčinu“ pouze 7,7 % dotazovaných (0,9 % odpovědělo „nevím“ a 28,5 % neodpovědělo vůbec). Jediným faktorem, který vybralo jako „hlavní problém“ ještě více respondentů (43,5 %) než „nedostatek důvěry“, byly „metody zadávání vládních zakázek, byrokracie a průtahy“. To je však pouze jiná forma obviňování vlády (Cantril 1951, str. 347).

V listopadu 1941, těsně před tím, než Japonci zaútočili na Pearl Harbor a zatahli tak USA do 2. světové války, položil Fortune vzorku řídicích pracovníků otázku, která směřovala přímo ke zjištění míry „systémové nejistoty“ ve smyslu námi zkoumaném. Otázka zněla: „Která z následujících možností se nejvíce blíží vašemu očekávání vývoje ekonomického systému USA po skončení války?“ Respondentům byly předloženy čtyři možnosti (v závorkách jsou uvedena procenta respondentů, kteří danou možnost vybrali jako nejbližší jejich představě):

1. Svoboda podnikání bude obnovena na předválečné úrovni, s možným přízpůsobením novým okolnostem. [7,2 %]
2. Ekonomický systém, ve kterém na sebe vláda převezme významnou roli v oblasti mnoha veřejných služeb dříve poskytovaných soukromou sférou. Zbude však ještě mnoho možností pro soukromý sektor. [52,4 %]
3. Částečně socializovaná společnost, ve které zbude jen velmi málo prostoru pro tržní sektor. [36,7 %]

4. Ekonomická diktatura podobná fašismu nebo komunismu. [3,7 %] (Cantril 1951, str. 175)

Tyto odpovědi vypovídají o obavách pocítovaných řídicími pracovníky v předvečer války. Téměř 93 % z nich očekávalo, že v poválečném ekonomickém systému budou vlastnická práva dále omezována. Více než 40 % očekává systém, ve kterém bude vláda dominovat – možnosti 3. a 4. I kdyby výsledky tohoto průzkumu byly jen zčásti zachycovány skutečná očekávání amerických investorů, je udivující, že obnova investiční aktivity vůbec postupovala tak rychle, jak postupovala.

Výměna stráží, 1940–1945

Poté, co v Evropě vypukla válka (pokud ne dokonce dříve), zaměřil se prezident Roosevelt plně na zahraniční politiku a vojenské záležitosti. Vyzbrojení Spojených států, i kdyby pouze jako tzv. „arzenálu demokracie“, vyžadovalo skutečně aktivní spolupráci podnikatelů, zejména těch, kteří řídili největší společnosti. Jak poznamenal v roce 1940 Henry Stimson, klíčový představitel východních republikánů: „Pokud chcete jít do války nebo se na válku připravujete, musíte v kapitalistickém systému dovolit podnikatelům, aby na daném procesu vydělali. Jinak to nebude fungovat“ (Stimson a Bundy 1947, str. 166).

Aby Roosevelt získal na svou stranu velkopodnikatele, povolal jejich vedoucí představitele do mobilizačních výborů, komisí a agentur (Higgs 1993; Hooks 1991, str. 165–177; Riddell 1990; Brinkley 1995, str. 175–200). V červnu roku 1940 položil základy pevné spolupráce s „velkým byznysem“ právě tím, že jmenoval Stimonse ministrem války a Franka Knoxe, nakladatele a republikánského viceprezidentského kandidáta z roku 1936, ministrem válečného námořnictva. Jejich výkonnými zástupci byli bývalý podnikový právník a federální soudce Robert P. Patterson ve funkci tajemníka ministra války a jako tajemník ministra válečného námořnictva James V. Forrestal, investiční bankéř z Wall Street. Bylo nepravděpodobné, a také k tomu nedošlo, že by ozbrojené síly, které se rychle staly největším odběratelem v americké historii, zaujaly pod takovým vedením negativní postoj vůči podnikatelské sféře (Smith 1959, Higgs 1993). V polovině roku 1942 bylo více než deset tisíc řídicích pracovníků z podnikatelské sféry jmenováno do federálních válečných agentur. Roosevelt, který mnoho takových agentur zřídil, „věřil, že podnikatelé budou mnohem raději přijímat instrukce od jiných podnikatelů než příkazy od těch, které považují za nepřátelskou federální vládu“ (Brinkley 1995, str. 190). Kromě toho, pouze manažeři měli praktické zkušenosti nutné k řízení válečné ekonomiky – politici, právníci a ekonomové postrádají schopnosti řídit organizaci výroby bitevních lodí, bombardérů a tanků.

Přední zastánci *New Dealu* správně vytušili, že tak jak se Roosevelt proměnil z „pana *New Deal*“ na „pana Vyhrát válku“, nejen že „přesunul pravomoci směrem k zástupcům podnikatelských kruhů“, ale dokonce „vyšachoval ze hry každého, kdo ve vládě toužil po větším vlivu státu na ekonomiku“ (Brinkley 1995, str. 180). Od roku 1940 se řady nejzarytějších příznivců *New Dealu* stále ztenčovaly. Jak napsal historik Alan Brinkley (1995) „nikdo z nich ve skutečnosti nezastával žádnou důležitou pozici ve válečné administrativě a mnoho jich dokonce ztratilo své pozice, jež dosud zastávali v civilních agenturách. Ke konci roku 1943 byla liberální diaspora takřka úplná. Téměř žádný oddaný stoupenec *New Dealu* ve funkci nezůstal“ (str. 145). Na tomto místě sice Brinkley trochu přeháněl – zástupci extrémní levice z vlády nevymizeli – ale jeho popis změny trendu je celkově správný. Jestliže platí, že „politiku dělají lidé“, pak tak, jak válka plynula, byla vláda pro investory stále menším nebezpečím.

Současně s tím se v Kongresu neustále zmenšovala podpora politiky nepřátelské k soukromému podnikání. Po volbách v roce 1936 měli demokraté v Senátu 76 křesel. V následujících čtyřech volbách ale toto číslo neustále klesalo a v roce 1944 už bylo v Senátu pouze 54 demokratických senátorů. S drobnými výjimkami bylo možné sledovat podobný trend i ve Sněmovně reprezentantů. Po volbách v roce 1936 získali demokraté 331 křesel, ale v roce 1944 už jen 242. Nejtěšnějším výsledkem skončily volby v roce 1942, kdy republikánům k většině scházelo vítězství v šesti volebních obvodech. Po roce 1938 už měla konzervativní koalice složená z republikánů a jižanských demokratů dostatečnou sílu na to, aby zmařila většinu pokusů o další rozšíření *New Dealu* na domácí půdě (Porter 1985, str. 73). A nakonec po volbách v roce 1946 republikáni získali většinu v obou komorách.

Rooseveltova smrt 12. dubna 1945 znamenala konec vlády nesmírně mazaného a důvtipného vůdce, který se po celé jedno desetiletí vymezoval značně nepřátelsky vůči investorům jako sociální skupině. Mnoho podnikatelů se obávalo, že se v Rooseveltovi skrývá osobnost s diktátorskými ambicemi. Mnozí věřili, že už je dokonce v některých oblastech (pokud ne dokonce ve všech) svěřených pravomocí svévolně použil – například jeho protiústavní „torpédoborecká dohoda“ z roku 1940, kdy bez souhlasu Kongresu daroval zahraničním silám 50 válečných lodí amerického námořnictva. Jeho odchod musel tedy již sám o sobě zvýšit důvěru investorů v budoucí upevnění jejich vlastnických práv.

Harry S. Truman, který se stal prezidentem po Rooseveltově smrti, byl sice sám také zastáncem *New Dealu*, ale zdaleka nedosahoval Rooseveltova formátu. Z toho vyplýval i jeho mnohem mírnější postoj k investorům. Truman byl podezřívavý vůči těm stoupencům *New Dealu*, kteří stáli za vládním programem v době vrcholného rozkvětu druhého *New Dealu* v polovině třicátých let – šlo

o intelektuální skupinky označované jako „liberální klika“, „dlouhovlasí hoši“ nebo „Harvardská klika“. Patřili mezi ně například Tom Corcoran, Ben Cohen, William O. Douglas, Thurman Arnold, Jerome Frank, James Landis, Leon Henderson, Mordecai Ezekiel, Alvin Hansen a zejména Felix Frankfurter. Herry Truman jako prezident „sice některé reformy podporoval, ale nikdy ne ty směřující k centralizaci nebo ‘profesionalizaci’ vlády ve smyslu *New Dealu*“. V letech 1945 a 1946 „propustil nebo přijal demise od mnoha zastánců *New Dealu*, včetně Henryho Wallace a Harolda Ickese“ a „prázdná místa po nich zaplnil starými přáteli z Missouri, centristy a podnikateli“ (Hooks 1991, str. 200–201). V diskusích o *New Dealu* těsně před válkou upozornil Schumpeter na to, že „konkrétní osobnosti, metody a myšlenky, jejichž prostřednictvím jsou opatření realizována, znamenají mnohem víc než jakýkoliv právní předpis“ (1939, str. 1045). Mnoho zákonů z doby *New Dealu* sice zůstalo i nadále ve sbírkách zákonů, ale v době Trumanova prezidentství představovali vrcholní představitelé federální vlády mnohem menší hrozbu pro investory než v letech 1935 až 1940. Investoři nemuseli mít rádi Trumanovu vládu, ale mohli s ní žít. Přesně jak poznamenal Roose (1954), nejistoty existovaly i v poválečném období, „ale žádná z nich neměla takovou ekonomickou povahu, že by přinutila podnikatele k zásadní změně chování“ (str. 256).

Průzkumy veřejného mínění, 1944–1945

Bohužel na rozdíl od období těsně před válkou je průzkumů veřejného mínění týkajících se problému nejistoty z poválečných let mnohem méně. To samo o sobě může být důkazem, že se problém stal po válce méně významným. Agentury, které provádějí průzkumy veřejného mínění, budou sotva pokládat otázky týkající se očekávaných změn v budoucnosti, když nikdo žádné změny neočekává. Nicméně i tak lze vystopovat několik otázek směřujících k našemu problému.

Jednu takovou otázku, i když poněkud mnohoznačnou, položil Fortune vzorku vedoucích pracovníků v květnu 1944, tj. v době, kdy řízená válečná ekonomika fungovala naplno už přes dva roky. Otázka zněla: „Domníváte se, že šance vaší firmy budou po skončení války celkově lepší, horší nebo stejné ve srovnání s obdobím před válkou?“ Ze všech zúčastněných odpovědělo 51,2 %, že lepší, za horší je považovalo 8,5 %, stejné šance očekávalo 36,5 % a 3,5 % neodpovědělo (Cantril 1951, str. 1121). Každý respondent si mohl samozřejmě vyložit větu „šance vaší firmy“ úplně jinak. I kdyby si ji ale všichni vyložili stejně, dejme tomu jako „ziskovost“, nemusí být nutně jejich odpovědi úzce spjaty s jejich očekáváním. Přesto je ale těžké uvěřit tomu, že by průzkum dopadl stejně, kdyby se respondenti nacházeli v rozpoložení plném ponurých očekávání, jako to vyjadřovali v průzkumech před vstupem USA do války.

Jiné dvě otázky, položené krátce po Rooseveltově smrti, směřovaly mnohem zřetelněji ke zjištění stavu očekávání. V květnu 1945 položila agentura AIPO podnikatelům a odborníkům otázku: „Myslíte si, že bude Truman více nebo méně nakloněn podnikatelské sféře, než byl Roosevelt?“ 60 % respondentů očekávalo, že bude Trumanův postoj přívětivější, 7 % že méně a 15 % nemělo vyhraněný názor (Cantril 1951, str. 887).

Ve stejném průzkumu zazněla i otázka: „Myslíte si, že bude Truman více nakloněn nebo méně nakloněn odborům, než byl Roosevelt?“ Ze stejného vzorku respondentů jich 5 % očekávalo od Trumana náklonnost větší, 55 % menší, 20 % stejnou a 20 % nemělo názor (Cantril 1951, str. 887–888). Není překvapením, že odpovědi na tuto otázku jsou zrcadlově obrácené k odpovědím na otázku předchozí. Celkově tedy tyto výsledky naznačují, že se podnikatelé i odborníci cítili Trumanem méně ohrožení než Rooseveltem.

Závěry vyplývající z těchto průzkumů korespondují s těmi, ke kterým došel Herman Kroosse (1970) na základě svého (méně systematického) zkoumání názorů podnikatelských špiček: „V prvních letech následujících po vítězství nad Japonskem by se dala nálada vůdčích představitelů byznysu nazvat jako opatrný optimismus a důvěra“ (str. 219), tedy nálada na hony vzdálená té z let 1935 až 1941.

Finanční trhy jako důkaz

Pokud se investoři skutečně obávali o bezpečnost svých vlastnických práv v budoucnosti, měli by se zachovat podle známého amerického rčení: „Postav se za svá slova svými penězi!“ Co tedy ukazuje realita tehdejších finančních trhů?

Akciový trh nám některé důkazy v tomto smyslu poskytnout může. Po hlubokém výkyvu mezi lety 1929 a 1932 se ceny akcií postupně zvyšovaly, a to v průběhu celého prvního volebního období Roosevelta. Měřeno ročním průměrem vzrostla reálná hodnota S&P cenového indexu kmenových akcií na 110 % v letech 1932 až 1936. I tak byla ale reálná hodnota S&P indexu v roce 1936 značně pod úrovní z let 1928 a 1930 (pomiňme zcela vrchol v roce 1929). Na počátku krize v roce 1937 ceny akcií opět klesly a s výjimkou roku 1939 klesaly po celých následujících pět let. Reálně byl S&P index v roce 1941 na pouhých 57 % úrovně roku 1936.⁷¹⁾ Tyto cenové pohyby plně korespondují s tehdejšími politickými událostmi, které jsme popsali výše, pouze přelom let 1936–1937 se zdá být z tohoto trendu mírně vybočující. Je pozoruhodné, že i po hospodářském oživení po krizi 1937/38 klesal akciový trh dále. To naznačuje, že pesimismus v dlouhém období převážil nad světlejšími vyhlídkami na krátkodobý zisk.

Změny cen akcií nám ale bohužel nic neříkají o tom, zda je takový vývoj způsoben posuny v ziskových očekáváních či jinými faktory. Pokud je v blízké budoucnosti očekáván dostatečný nárůst ziskovosti, pak investoři pochopitelně vyženou ceny akcií nahoru, a to i za tu cenu, že současně s tím přehodnotí svá očekávání zisků pozdějších. Taková očekávání evidentně motivovala investory mezi lety 1935 a 1937, kdy – slovy ekonoma Alvina Hansena – „se podnikatelé vyhýbali dlouhodobým kapitálovým závazkům, jak jen to šlo“ (citováno v Roose 1954, str. 174; viz také Friedman, Schwartzová 1963, str. 495).

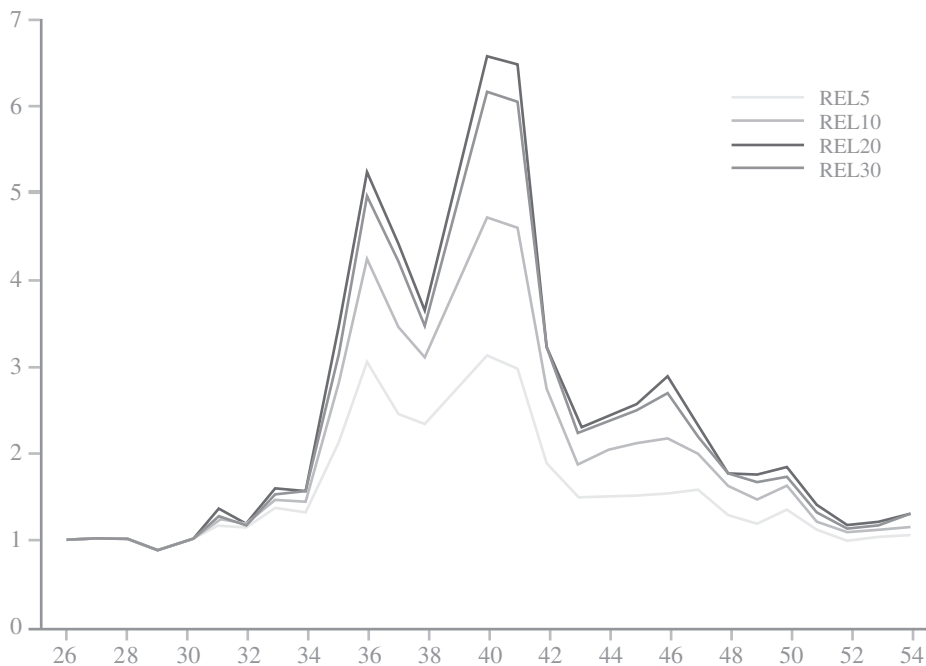
Statistické údaje o investičních výdajích potvrzují Hansenův odhad. Hrubé soukromé investice můžeme podle jejich očekávané doby realizace rozdělit na tři druhy: (1) nová investiční výstavba (s dlouhou životností); (2) prostředky dlouhodobé spotřeby (se střednědobou životností) a (3) zásoby (s krátkou životností). V průběhu druhé poloviny dvacátých let se struktura investic pohybovala (v uvedeném pořadí) zhruba v poměru 65 % ku 32 % a 6 %.⁷²⁾ V době hospodářského oživení, v prvních třech letech druhého *New Dealu* (1935–1937), se už tyto složky pohybovaly v poměru 38 : 45 : 15. Investoři se tedy poměrně výrazně odklonili od dlouhodobých investičních výdajů. Tento poměr byl zhruba stejný i v době druhého hospodářského oživení v průběhu druhého *New Dealu* (1939–1941). Poměr mezi těmito složkami byl v té době 45 : 40 : 15. Je zřejmé, že v prvním i druhém volebním období Roosevelta se investoři soustředili mnohem více na krátkodobá aktiva než v posledních pěti letech dvacátých let.

Lepší odhady změn očekávání investorů na rozdíl od akciových trhů dovolují údaje z trhů dluhopisových. Z vývoje výnosů dluhopisů s různou délkou splatnosti lze vysledovat, jak investoři mění úrokovou míru, kterou při uzavírání obchodů požadují s ohledem na platby úroků v různém časovém horizontu.

Na přelomu dvacátých a třicátých let se nominální výnosy nejkvalitnějších dluhopisů s různou dobou splatnosti pohybovaly zhruba na stejné úrovni a ani vůči sobě příliš nekolísaly (podle údajů prvních čtvrtletí). Po roce 1932 ale začaly nominální výnosy klesat a – což je pro naše potřeby ještě důležitější – začaly se rozevírat nůžky mezi výnosy podle doby splatnosti. V roce 1935 byl výnos jednorozhodných dluhopisů pouze 1,05 %; v letech 1936 a 1942 se pohyboval pod jedním procentem (*U.S. Bureau of the Census* 1975, 1004). Výnosy dluhopisů s delší dobou splatnosti tak nízko neklesly.

Z obrázku č. 3 lze odhadnout rizikové prémie, které přinášely dluhopisy s velmi dlouhou dobou splatnosti. Je zřejmé, že tato prémie mezi lety 1926 a 1934 prakticky neexistovala. (Všechna pozorování jsou provedena v prvním čtvrtletí příslušného roku.)⁷³⁾ Ve srovnání s výnosy dluhopisů s dobou splatnosti do jednoho roku vzrostly mezi lety 1934 a 1936 výnosy dlouhodobých dluhopisů velmi

prudce. V roce 1936 byl výnos pětiletých dluhopisů třikrát vyšší než výnos dluhopisů se splatností jeden rok. Výnos desetiletých dluhopisů byl více než čtyřnásobný, dvacetiletých pak až pětinašobný. Dluhopisy s třicetiletou splatností měly výnosnost dokonce více než pětkrát vyšší než dluhopisy s roční splatností.

Graf č. 3: Relativní výnosy nejkvalitnějších dluhopisů – podle doby splatnosti 1926–1954 (první čtvrtletí)

Ačkoliv se relativní výnosy dlouhodobých dluhopisů měnily rok od roku, zůstávaly v období mezi rokem 1936 a prvním čtvrtletím roku 1941 na mimořádně vysoké úrovni. Se začátkem následujícího roku však začaly strmě klesat a už v roce 1943 se dostaly na úroveň roku 1934. Až na mírné zvýšení mezi lety 1943 a 1946 klesaly relativní výnosy stále dál a na počátku padesátých let se dostaly na zhruba stejnou úroveň, na jaké byly na počátku let třicátých.

Údaje o výnosech dluhopisů z obrázku č. 3 vyprávějí dramatický příběh. Důvěra investorů v to, že jim i ty nejjistější americké tituly splatí v dlouhém období jak úroky, tak jistinu, mezi lety 1934 a 1936 dramaticky klesla. Na takto nízké úrovni zůstala důvěra investorů až do prvního čtvrtletí roku 1941. Poté se situace začala rychle zlepšovat, přestože země stála na pokraji největšího válečného konfliktu v historii. Souvislost mezi údaji z finančních trhů, politickými událostmi a výsledky výzkumů veřejného mínění je do očí bijící.⁷⁴⁾

Závěr

Pro ekonomy i historiky dozrál čas k tomu, aby se začali vážně zabývat hypotézou, že *New Deal* prodloužil Velkou hospodářskou krizi tím, že vyvolal mezi investory neuvěřitelně vysokou míru nejistoty.

Badatelé mají pochopitelně své důvody, proč brát tuto možnost na lehkou váhu. Historici velice dlouho přecházeli výroky tehdejších podnikatelů o „nedostatku podnikatelské jistoty“ pouze rutinním zabručením – no jistě ... co jiného by také člověk od republikánských magnátů čekal? Historici taková prohlášení obyčejně prezentovali buď jako snahu o ovlivňování veřejného mínění, nebo jako bezdůvodné kňourání.

Ekonomové, až na několik málo výjimek, přehlížejí systémovou nejistotu coby faktor vedoucí k *GDU* také z řady dalších důvodů. Jedním z nich je například dostupnost standardních makroekonomických modelů, které jako proměnnou neobsahují stupeň nejistoty; pokud se ji někdo pokusí do takového modelu vložit, narazí na problém neexistence obecného kvantitativního indexu nejistoty. Z nějakých nevysvětlitelných důvodů považuje většina ekonomů údaje poskytované průzkumy veřejného mínění za nevědecké. Navíc ekonomové dychtí po všeobecném modelu, který lze aplikovat v jakémkoliv místě a čase; a proto odmítají veškeré výklady, které zdůrazňují unikátní aspekty specifických období, jako byla například Velká deprese.

V rozporu s těmito postoji odborníků se nabízí několik dobrých důvodů, proč by měl člověk brát velmi vážně myšlenku, že nejistota způsobená druhým *New Dealem* přispěla velmi významně k *GDU*. Za prvé, *GD* nebyla jen dalším z normálních hospodářských poklesů. Její hloubku a délku nelze srovnat ani s krizí v osmdesátých letech 19. století, s druhou nejhorší hospodářskou krizí v americké historii. Mluvíme zde o historii, ne o fyzice, takže unikátní události mohou mít unikátní příčiny. Za druhé, hypotézy týkající se stavu nejistoty mají z ekonomického hlediska zřetelný smysl a nic vycházející z jejich logiky by nemělo být apriori zlehčováno a znevažováno. Za třetí, vzhledem k bezprecedentní lavině zákonů ohrožujících podnikání, regulací a soudních rozhodnutí, vzhledem k často se projevujícím nepřátelství prezidenta Roosevelta a jeho náměstků vůči investorům jako takovým a také vzhledem k vlastnostem antipodnikatelských fanatiků z řad stratégů a zastánců *New Dealu* mezi lety 1935 a 1941 se politické klima mohlo sotva nepodepsat na ochotě investorů přijímat dlouhodobé závazky. Za čtvrté, existuje opravdu velké množství přímých důkazů, že investoři pocítovali mimořádnou nejistotu mezi lety 1935 a 1941 ohledně svých vlastnických práv v budoucnosti. Historici v tomto smyslu zaznamenali bezpočet prohlášení

současníků a také výsledky výše prezentovaných průzkumů potvrzují, že většina vrcholných představitelů byznysu očekávala v letech těsně před válkou závažné oslabení vlastnických práv směřující až k „úplnému ekonomickému diktátu“. Za páté, chování investorů na trhu dluhopisů dokazuje až překvapivě jasně, že ztráta důvěry investorů v dlouhém období přesně koresponduje s druhým *New Dealem*.

A nakonec, tento způsob chápání *GDU* koresponduje s příchodem *GE* po druhé světové válce. Všichni keynesiánci očekávali, že se po válce znovu ekonomika propadne do krize. Podnikatelé se v přesném protikladu „domnívali, že po válce není k obavám z krize žádný důvod“ (Krooss 1970, str. 217). Podnikatelé dokázali předpovídat mnohem přesněji než keynesiánští ekonomové: soukromé podnikání zažívalo největší rozkvět v dějinách. Oficiální údaje, které skutečný růst kvůli nevhodnému měření cenové hladiny ještě zmírňují, ukazují, že reálný produkt realizovaný nevládním sektorem vzrostl mezi lety 1945 a 1946 o 29,5 % (U.S. Council of Economic Advisers 1995, str. 406). V téže době soukromé investiční výdaje prudce vzrostly stejně jako ceny akcií (Higgs 1992, str. 57–58). Žádný standardní výklad nemůže vysvětlit tak úžasný výsledek, aniž by do svého výkladu zakomponoval zlepšení vyhlídek v oblasti vlastnických práv.

V letech 1935 a 1941 za vlády prezidenta Roosevelta obklopeného horlivými zastánci *New Dealu* si soukromí investoři nedovolili riskovat své prostředky v takovém objemu jako ve dvacátých letech. V letech 1945 a 1946 se pozice investorů s Rooseveltovou smrtí, *New Dealem* na ústupu a postupným rušením válečných regulací opět zlepšila. Přesto však bylo nutné počítat s tím, že vláda má mnohem silnější pozici než dříve a bude ji mít i nadále (Higgs, 1987; Hughes 1991). Po skončení války však již vláda nebyla tak hrozivou silou, jaké se podnikatelé před válkou obávali. Pro investory to znamenalo konec noční můry. A pro ekonomiku možnost návratu skutečné prosperity.

Poznámky ke kapitole

- ⁶⁵⁾ Jak jsem již uvedl výše, data z let 1941–1946, zejména pak 1942–1945, jsou pro analýzu téměř nepoužitelná. Uvádím je zde z toho důvodu, aby bylo zřejmé, k jakým zkreslením by mohlo vést jejich standardní použití v časových řadách. Pramen: U. S. Council of Economic Advisers (1995, str. 406).
- ⁶⁶⁾ Darbyho metoda měření zaměstnanosti počítá lidi účastnící se vládních programů veřejných prací mezi zaměstnané, zatímco oficiální měření je považují za nezaměstnané. Blíže viz Darby (1976).
- ⁶⁷⁾ Pramen: U. S. Council of Economic Advisers (1970, str. 177).
- ⁶⁸⁾ Údaje za rok 1929 celkem dobře reprezentují celou druhou polovinu dvacátých let: hrubé soukromé investiční výdaje dosahovaly v letech 1925–1929 v průměru 15,7 mld. USD ročně (Swanson and Williamson 1972, 55).
- ⁶⁹⁾ K daňovým zákonům více viz Witte 1985 (str. 100–108), Brownlee 1985 (str. 415–418), a Brownlee 1996 (str. 74–82).
- ⁷⁰⁾ Důkaz o tom, že daň z nerozděleného zisku měla zničující dopad na alokaci zdrojů a že „postihovala zejména nové, začínající firmy“, viz Calomiris and Hubbard 1995, citace str. 477. O důsledcích pro podnikatelská očekávání viz Roose 1954, str. 212–216.
- ⁷¹⁾ Pramen: U.S. Bureau of the Census (1975, 224, série F5 a 1004, série X495). Výpočet deflátoru je můj.
- ⁷²⁾ Údaje vypočítány na základě Swanson, Williamson 1972, str. 70.
- ⁷³⁾ Zdroj: U.S. Bureau of the Census (1975, 1004, Series X487–491).
- ⁷⁴⁾ Někteří kritici trvají na tom, že rozdíly mezi výnosy, tak jak je zachycuje obr. č. 3, nejsou ničím jiným než výsledkem „honby za likviditou“, která vyhnala nahoru ceny krátkodobých dluhopisů (a tím snížila jejich výnosy) v porovnání s cenami dluhopisů dlouhodobých. Poukazují na to, že pokles krátkodobých výnosů je nejpodstatnější příčinou rozpětí výnosů po roce 1934. S tímto vysvětlením však nesouhlasím, protože: (1) honba za likviditou by se měla projevit mnohem dříve, obzvláště když se finanční systém hroutil už od roku 1930 až do první čtvrtiny roku 1933; (2) honba za likviditou nemohla způsobit tak velké rozpětí mezi výnosy dluhopisů s pěti- a desetiletou dobou splatnosti, protože ani ty pětileté nemůžeme považovat za likvidní; a (3) drastické zúžení výnosového rozpětí mezi lety 1941 a 1942 lze těžko přisoudit nějakému náhlému zmizení domnělé honby za likviditou.

Daň z příjmu: od protiústavnosti k úplnému vítězství

Celá tři desetiletí po ukončení občanské války čelila americká federální vláda rozpočtovému problému, který se téměř vymyká chápání dnešních ekonomů: chronickým přebytkům příjmů nad výdaji. Pramenily z kombinace rychlého ekonomického růstu, jehož průvodním jevem byl vzestup objemu dovozu, a politiky vysokých cel, typických pro toto období republikánské vlády. Protože panovala politická neochota jakkoliv snižovat celní sazby, vláda na opakované přebytky reagovala tím, že veteránům z občanské války a jejich příbuzným (čím dál vzdálenějším) vyplácela stále vyšší a vyšší „sociální“ dávky. Tento penzijní program, nazývaný pro svou bezmeznou štědlost „prvním rozsáhlým programem federálního sociálního zabezpečení“ (což naznačovalo, že se jednalo o systém sociální podpory mimořádného významu), pohlcoval do roku 1890 více než jednu třetinu rozpočtu. Navzdory plýtvání prostředky ve prospěch penzijního programu přebytky přetrvaly a v letech 1866–1893 pravidelně naplňovaly státní pokladnu.

Příznivý stav veřejných financí zcela podkopal původní *raison d'être* zákona o dani z příjmu, který Kongres schválil poprvé v roce 1861 a pak ještě několikrát během a po ukončení války. Příjmy byly zdaňovány v letech 1862–1871, ale v roce 1872 Kongres nakonec svým usnesením daň zrušil. Myšlenku na ni se však už zcela zapudit nepodařilo. Mezi lety 1874 a 1894 předložili příznivci daně z příjmu celkem 68 návrhů na její opětovné uzákonění. Skrze tuto daň, kterou by nesli téměř výlučně bohatí, se pokoušeli nahradit cla, jež podle jejich soudu dopadala v daleko větší míře na chudé. Jak příznivci, tak stejně i odpůrci v dani z příjmu shodně spatřovali přednostně nástroj přerozdělování; v jazyku té doby třídního zákonodárství. Nebylo překvapením, že v čele jejich zastánců stáli stoupenci populistických stran a uskupení jako Greenback Party či Farmers' Alliances.

Po dvaceti letech zklamání a neúspěchů se příznivcům daně podařilo prosadit myšlenku daně z příjmu do zákona o příjmech z roku 1894 (často nazývaného Wilson-Gorman Tariff Act podle jeho duchovních otců W. L. Wilsona a A. P.

Gormana a týkajícího se také ochrannářských cel). Přání prezidenta Clevelanda bylo nicméně jiné. Jeho hlavním zájmem a rovněž ústředním bodem politického programu republikánů bylo drastické snížení cel. Jelikož by výrazné snížení cel snížilo výši federálních příjmů, navrhl prezident ve své výroční zprávě z roku 1893 opatření, jež by problém výpadku příjmů zmírnilo. To spočívalo v zavedení „zdanění několika vnitřních příjmů, včetně drobné daně uvalené na zisky z jistých investic korporací“. Nešlo tedy zdaleka o obhajobu uvalení všeobecné daně z příjmu. Mnohem obsáhlejší ustanovení o dani z příjmu se objevila ve Wilsonově návrhu díky působení dvou ze tří členů Sněmovního podvýboru pro vnitřní zdanění (House Subcommittee on Internal Taxation). Prvním byl B. McMillin, demokrat a dlouhodobý zastánce daně z příjmu, a druhým W. J. Bryan, demokrat a později člen strany populistů. Přestože Senát následně z Wilsonova zákona vypustil dramatické snížení cel, pasáž o dani z příjmu přetrvala.

Prezident Cleveland byl návrhem zákona schváleným 15. srpna 1894 rozhořčen, neboť obsahoval pouze nepatrné omezení tarifů. Zákon nepodepsal, ten však přesto vstoupil v platnost. Jeden tehdejší autor poznamenal, „... že daň z příjmů nebyla zavedena z fiskálních důvodů, nikdo se totiž ani neobtěžoval zjistit, jakou částkou by tato daň mohla přispět do státní kasy. První plody úspěchu přinesla až rok a půl od jejího zavedení, a rozhodně tedy nemohla být vychvalována jako účinný nástroj zmírňující okamžité fiskální napětí.“

Nová daň z příjmu tedy zjevně měla být primárně jakousi protiváhou k existujícím clům, která, jak vládlo všeobecné přesvědčení, nerovnoměrně zatěžovala především chudé. Cla byla navíc nerovná i z územního hlediska – oblast Severovýchodu byla se svými chráněnými průmyslovými podniky zvýhodňována oproti oblastem Jihu a Západu. Tento geografický prvek se ostře projevil zejména při hlasování o dodatku k zákonu o clech (Wilson-Gorman Tariff Act), jenž měl rozhodnout o zavedení daně z příjmu: ve Sněmovně reprezentantů vzešlo z celkového počtu 182 hlasů pro 177 od zástupců Jihu a Západu.

Při hlasování v Senátu se na podporu dodatku nezvedl ani jeden hlas ze Severovýchodu. Diskuse ponechala stranou údajnou regresivitu cel a radikální odpůrci se soustředili na kritiku nové daně, v níž spatřovali krok k socialismu. V období ekonomických, společenských a politických otřesů té doby mnozí nevyhnutelně na daň z příjmu nahlíželi jako na jeden z dalších prostředků, jenž by mohl napomoci přeměně etablovaného společenského řádu. John F. Dillon, čelný představitel sdružení obhájců a bývalý federální soudce, ve své řeči ke členům New York State Bar Association novou daň odsoudil slovy, že jde o „... násilnou formu zdanění bohatých ve prospěch chudých ... [představuje] nejvýslovnější a nejhašebnější příklad třídního zákonodárství ... porušování ústavních práv vlastníků, rozvrat stávajícího společenského zřízení... a je bytostně revoluční.“ Ne každý

samozřejmě považoval daň za protiústavní. A tak v této otázce musel nakonec rozhodovat Nejvyšší soud.

Dnešními standardy lze zdanění, tak jak je předkládal zákon z roku 1894, označit za velmi nízké a dopadající jen na nepatrnou část populace. Jednotlivci odevzdávali 2 % z příjmů včetně darů a dědictví, pokud jejich hodnota přesáhla 4000 dolarů. Totéž platilo i pro společnosti, které odváděly 2 % ze zisku, ale nezdanitelné minimum ve výši 4000 dolarů se na ně nevztahovalo.

Dvojímu zdanění dividend bylo zamezeno vhodnou úpravou zdanitelných příjmů u jednotlivců. Mnoho institucí – včetně charitativních sdružení, církevních a vzdělávacích organizací, stavebních a úvěrových společností, záložen a vzájemných pojišťoven – bylo zbaveno povinnosti odvádět daň. Kromě nespravedlivé 2% ztráty příjmů spatřovali kritici daně z příjmu v jejím zavedení ještě jedno významnější nebezpečí. Přípravovala podle nich půdu pro mnohem větší, možná až konfiskační zdanění. (Nutno poznamenat, že shodný názor mělo i mnoho zastánců daně z příjmu.) Neváhali proto zpochybnit ústavnost tohoto zákona před Nejvyšším soudem. Ve spolupráci s generálním prokurátorem a pomocí diskutabilního právního eskamotérství docílili předání případu *Pollock vs. Farmer's Loan and Trust Company* (spolu s případy *Hyde vs. Continental Trust Company* a *Moore vs. Miller*) k předběžnému líčení přímo k Nejvyššímu soudu. Spor byl projednáván v týdnu od 7. do 13. března a verdikt soudu pak vynesena 8. dubna roku 1895.

Šlo skutečně o velký případ. Allan Nevins soudil, že „tato kauza vyvolala u Nejvyššího soudu neoddiskutovatelně největší vášně od dob přelíčení s *Dredem Scottem*“ (1857, soud zamítl žádost otroka o udělení svobody, čímž se přiklonil k názoru, že černoši nemají žádná práva). Dle jednoho historika práva si proces získal v tisku tolik pozornosti jako žádný jiný v dějinách Nejvyššího soudu. Mnoho novin se do nejmenších detailů rozepisovalo o průběhu sporu. Příklad se stal středobodem zájmu veřejnosti, protože v sobě skloubil mnoho z tehdejších společensko-politických témat: konflikt bohatých a chudých, zemědělství a průmyslu, konkurence a monopolů, venkova a měst, slaběji rozvinutého Jihu a Západu a průmyslového Severovýchodu. Celý národ se zadržným dechem sledoval vývoj souboje právních zástupců, kteří měli pod vahou svých důkazů přesvědčit většinu z osmi zasedajících soudců. (Jeden nepřítomen z důvodu nemoci.)

Právní pře se zúžila na dva sporné body. Za prvé: strana domáhající se nezákonnosti daně poukazovala na to, že šlo o daň přímou a tedy v rozporu s Ústavou, neboť nebyla náležitě rozvržena mezi jednotlivé státy podle velikosti jejich populace tak, jak to předepisoval článek č. 1, odstavec 2 Ústavy. Za druhé: i kdyby nešlo o daň přímou, stále by byla protiústavní, neboť četná

daňová osvobození porušovala ustanovení ústavy, že „... všechny daně, poplatky a cla mají být na území Spojených států jednotné“ (článek č. 1, odstavec 8). Právní zástupci vlády vedené generálním prokurátorem Olneym oponovali tím, že Nejvyšší soud považoval vždy za přímou pouze daň z hlavy a daně majetkové a na druhý argument odpovídali tím, že požadavek uniformity nepřímých daní se nevztahuje na skupiny daňových poplatníků, ale na různé státy.

Olney v konzervativním duchu, jenž odpovídal mentalitě soudců Nejvyššího soudu, tvrdil, že rozdíl mezi přímou a nepřímou daní, tak jak je definovali ekonomové a jiní učenci, nemají k případu žádný vztah. Podle něj byla pro případ určující předchozí soudní rozhodnutí, precedenty, při nichž soud nikdy neváhal udělit Kongresu výsadní právo rozhodovat v otázce zdanění a podle nichž se považují za přímé daně jen daně z hlavy a majetku. Takový výklad ústavního práva označil za „... stejně starý jako Ústava samotná... Odmítnout jej po sto letech by bylo škodlivým precedentem do budoucna a mohlo by způsobit, že na vládu nebude názíráno jako na věc stabilních ústavních principů, nýbrž jako na instituci podléhající momentálním pohledům a přáním, závisející na osobním výkladu jednotlivých soudců.“

V závěru své řeči vyzval Nejvyšší soud, aby zůstal věrný svým zásadám a svému poli působnosti: „V otázkách, kdo má či nemá oprávnění rozhodovat o zdanění, by neměla oblast práva zcela vystřídat oblast exekutivy a nahradit tak politickou debatu odehrávající se na půdě Kongresu, jejímž smyslem je určení subjektů zdanění, plánů zdanění a všech rozdílů a odlišností, pomocí kterých se vláda nakonec snaží najít spravedlivé daňové zatížení – spravedlivé vzhledem k rozložení zdrojů a k možnostem jednotlivých tříd obyvatel.“ Závěrečné proslovy obou zúčastněných stran vyvolaly velké ideologické vášně. James C. Carter, zastánce daně z příjmu, otevřeně připustil, že se jedná o akt třídního zákonodárství. Současně však tvrdil, že existující daňový systém rovněž spočívá na třídním zákonodárství, avšak „chybným způsobem“. Upozornil Nejvyšší soud, že by nebylo moudré zrušit platnost tohoto zákona, a „... že by nakonec měl přijmout hlas většiny jako konečný.“

Carterovo neskrývané odvolání se na vůli většiny vyvolalo u zástupce druhé strany Josepha H. Choateho spravedlivé rozhořčení. Ve své řeči uvedl: „Věřím, že zde existují určitá vlastnická práva, která musí zůstat uchráněna... Zákon, o kterém zde jednáme, je a zůstává ve svých záměrech a cílech činem komunistickým. Principy, na nichž stojí jeho obhajoba, jsou svou měrou ty nejvíce komunistické, socialistické – a jak je hodlám nazývat – populistické, jaké kdy vůbec byly adresovány jakémukoliv politickému shromáždění na celém světě.“

S úzkostí v srdci a obavou o vývoj věcí budoucích, formuloval apokalyptické varování: „Ochrana [vlastnických práv] bude uchována nebo navždy vymizí...“

nebudete moci později zavádět nějaká omezení, prohlásíte-li nyní, že Kongres má ve svých rozhodnutích zůstat nikým neomezen a nekontrolován.“

Choate v ideologicky laděné řeči pokračoval a s mistrnou argumentací se krok po kroku blížil k označení daně za daň příjmu: příjem, plynoucí z vlastnictví majetku, a majetek samotný jsou od sebe nerozeznatelné a neoddělitelné. Proto daň uvalená na tento příjem je totéž, jako daň uvalená na majetek. Jde tedy logicky v obou případech o daň příjmu. Rovněž se pokusil definovat jemné, přesto podstatné odlišnosti sporu současného a těch, o nichž soud rozhodoval v minulosti a na nichž stavěl precedenty. Doufal, že se mu tím podaří soud vyprostit z určité strnulosti. Právní doktrína totiž říká, že soud je při posuzování sporů vázán předchozími rozhodnutími, jedná-li se o podobných otázkách a v téže jurisdikci.

Svou řeč zakončil zdůrazněním hlubokého významu celého případu. „Nevěřím, že někdo z přítomných někdy měl či bude mít za úkol rozhodovat v případě o následcích tak dalekosáhlých.“ Proces se týkal „uchování základních práv k soukromému majetku, rovnosti před zákonem a důvěry amerického lidu v ústavní záruky“. Nakonec se snažil přimět soudce, aby pamatovali na svou nezávislou autoritu. Soud totiž „... má moc zrušit legislativní akt kongresu, jenž je v rozporu s Ústavou“.

Případ Pollock stavěl zejména konzervativní soudce Nejvyššího soudu do těžké pozice. Na jedné straně zde existoval právní precedent – rozhodnutí Nejvyššího soudu v kauze Hylton z roku 1796 hovořící jasně ve prospěch Kongresu. Na straně druhé ale, tak jak tvrdil Choate, by mohl soud určit, že v žádném z předchozích případů se nerozhodovalo o přesně týchž základních otázkách, a proto rozhodnutí soudu v oněch případech představují pouze názory soudců, nikoli však ustanovené principy. Olneyův právně konzervativní argument ve prospěch kontinuity rozhodování o ústavních otázkách musel hrát (bez ohledu na to, jak se popíše fakta minulých případů) nemalou roli. Někteří konzervativní členové devítilenného senátu, zcela jistě ctihodný soudce Stephen J. Field a jeho synovec David J. Brewer a snad i předsedající soudce Melville W. Fuller, nicméně sdíleli s Choatem neblahou předtuchu ohrožení soukromých vlastnických práv v situaci, kdy by se nová daň prosadila.

Soudu se nepodařilo usmířit znesvářené strany, a tak se pokusil ve svém verdiktu z 8. dubna 1895 výsledek rozdělit. Vzal v úvahu Choateho logickou argumentaci, avšak omezil její aplikaci. Rozhodl, že daň z příjmu plynoucí z nemovitého majetku nelze odlišit od daně z nemovitého majetku samotného, jedná se tedy o daň příjmu a tím pádem protiústavní, neboť břemeno není rozděleno mezi jednotlivé státy podle počtu obyvatel. Verdikt rovněž stanovil, a v tomto bodě bylo

usnesení jednomyslné, že Kongres nemá oprávnění uvalit daň na příjmy ze státních nebo obecních obligací. Ve zbývajících otázkách se poměr hlasů rozdělil v nerozhodný stav a neurčil vítěze.

Názor většiny, znějící z úst předsedy senátu Fullera, zcela neuspokojil nároky starého soudce Fielda (u Nejvyššího soudu od roku 1863). Ve svém souhlasném stanovisku zavrhnul zákon o dani z příjmu jako třídní legislativu, odsoudil „hrubé a arbitrární rozlišení“, které zákon zaváděl a zformuloval často citovanou předpověď, že „útok na kapitál, jehož jsme dnes svědky, je pouze začátek. Budou následovat další, rozsáhlejší a prudší, až se nakonec tato politická bitva stane válkou chudých proti bohatým, válkou, která se bude stupňovat na intenzitě a hořkosti.“ On sám byl pro jednoznačné smetení zákona se stolu.

Soudci Edward D. White a John M. Harlan silně nesouhlasili s rozhodnutím. Byli velmi znepokojeni tím, že se soud ve svém konečném výroku neřídil tradičním a nezpochybnitelným výkladem práva. White uvedl, že „... toto rozhodnutí je nebezpečím každému soudu, každému občanovi a celé republice“. Ztotožnil se s názory prokurátora Olneyho, a jako by předvídal sled událostí, varoval, že: „...pokud se bude soudní rozhodnutí odvíjet od osobních názorů těch, kdož se na nějaký čas stali členy soudu, pak se celý proces nalézání spravedlnosti stane účelovou a politickou fraškou a bude postrádat jakoukoli jednotnost a konzistentnost“.

Nerozhodný výsledek neuspokojil nikoho. Odpůrci zákona se domáhali nového slyšení, tentokrát před kompletním, tj. devítičlenným soudním sborem (zasedal by i během předchozího líčení nemocný soudce Howell E. Jackson), aby se dospělo k rozhodnutí v nedořešených otázkách. Generální prokurátor pro změnu žádal, aby se jednalo znovu o všech bodech sporu. Soud souhlasil s návrhem generálního prokurátora a stanovil lhůty, v nichž mohly obě strany pronést proslovy, na šestého, sedmého a osmého května. Nové slyšení nepřineslo žádné nové důkazní prostředky.

20. května 1895 se senát usnesl v poměru 5:4 a prohlásil spornou právní normu za protiústavní. Předsedající soudce verdikt odůvodnil tím, že „... zatímco naše předchozí závěry zůstaly beze změn, jejich působnost musí být rozšířena do všech logických důsledků.“ Soud v podstatě užil stejný argument, který dříve sloužil jako prostředek proti zdanění nemovitostí. Nyní jej aplikoval i na majetek movitý (hmotný). Navzdory tomuto rozšíření zůstávalo mnoho forem příjmů ústavně zranitelných. Nebylo vyloučeno zdanění např. mezd a platů kvalifikované i nekvalifikované pracovní síly. Avšak vzhledem k tomu, že byla zneplatněna tak velká část zákona, soud nakonec prohlásil za neplatnou normu celou, nejen ustanovení, která shledal jako výslovně vadná.

Každý ze čtyř soudců hlasujících ve prospěch zákona, sepsal ostrý nesouhlasný názor. Harlan na více než padesáti stránkách prorokoval, že „... odklon tohoto soudu od tradičního způsobu rozhodování v závažných ústavních otázkách, za něhož bylo dosaženo mnoho dohod a během kterého vláda spravovala zemi v dobách krizí, otřese důvěrou veřejnosti ve stabilitu zákonů.“ Současně se obává, že druhé rozhodnutí v kauze Pollock „... ničí samotné základy národní autority, upírá vládě moc, která je nebo se může stát životně důležitou pro existenci a uchování unie v době ohrožení.“

Domníval se také, že americký lid nemůže příliš brzy pozměnit dodatkem Ústavu a anulovat tak výsledek kauzy Pollock, důsledky čehož považoval za „národní katastrofu“. Nesouhlasící soudci odsuzovali především následky v podobě přerozdělovacích procesů ve společnosti. Jinak umírněný soudce Brown poznamenal, že „... smetení zákona se stolu není ničím jiným než kapitulací všech snah usilujících o zdanění bohatých.“ Vysmál se „strašidlu socialismu... vyvolávaném, aby zastrašilo Kongres před ustanovením daňových sazeb podle schopnosti platit.“ Doufal, že toto rozhodnutí „... snad není prvním krokem k útisku práv a svobod člověka pod nemilosrdnou nadvládou bohatství.“ Soudce Jackson popsals verdikt soudu jako „... nejsilnější pohromu, jaká kdy otrásla ústavní silou Kongresu“. Soudce White znovu projevil nelibost s rozhodnutím, které „... ve výsledku povede ke zničení Ústavu, neboť z ní učiní nástroj nejpolitovánímhodnějšího zla.“

Konečný rozsudek kauzy Pollock byl konzervativní a současně i revoluční. Sice uchovával existující podobu vlastnických práv, avšak revoluční byla odvaha, s jakou Nejvyšší soud překročil své tradiční hranice ústavní autority, aby zabránil tomu, co většina jeho členů považovala za fatální a nevratný krok k politickému odstranění existujícího společensko-ekonomického řádu.

Výrok měl dalekosáhlé následky. Na dvacet let se podařilo zastavit „útok na kapitál“, jehož se obával soudce Field a miliony zámožných vlastníků, za které promlouval. Teprve až 16. dodatek Ústavu z roku 1913 a následná politika vysokých daní v důsledku Světové války přeměnily zlý sen J. Choateho ve skutečnost. I přes očividný úspěch mohli konzervativní zastánci univerzálních bezpečných vlastnických práv pociťovat jisté obavy. Rozhodnutí v případě Pollock bylo, jak shodně predikovali prokurátor Olney a soudce White, skutkem, kterým soud ohrozil stálost svých výroků. Tím, že bylo toto rozhodnutí postaveno na ideologickém přesvědčení spíše než na tradiční právní doktríně, byl soud nasměrován k tomu, aby se stal „scénou politických her a intrik“. Budou se na ní hrát ještě ledajaké kusy. Ty ale už konzervativní publikum tak nepobaví.

Problematika daňového zatížení vedla politické frakce do sporů o přerozdělování, v nichž triumfovali zastánci růstu moci státu. Hmatatelným úspěchem byl 16. dodatek Ústavy. Zvláštností je, že navzdory jeho ohromnému významu byl dodatek výsledkem spíše nahodilých politických událostí. Demokraté se dočasnou porážkou u soudu v roce 1895 nedali odradit a stále se snažili o zavedení daně z příjmu. Při každém zasedání slyšeli členové Kongresu hned na uvítanou několik návrhů zákona o dani z příjmu.

Ten ale žádný z nich neschválil. V roce 1908 získali radikálové nového spojence, to když se Theodore Roosevelt postavil za daň z příjmu. Po zvolení Williama H. Tafta za prezidenta se koalice, vytvořená ze vzbouřené části republikánů (reformních zákonodárců ze Západu a Středozápadu) a demokratů, pokusila do zákona o clech začlenit dodatek o dani z příjmu. Očekávali, že tentokrát Nejvyšší soud své rozhodnutí z roku 1895 změní a zákon posvětit. Ve snaze zabránit snahám formujícím se na podporu sporné daně z příjmu, senátor Nelson W. Aldrich, lídr republikánské „staré gardy“, předložil vlastní návrh zákona. Ten obsahoval jednak možnost zdaňovat společnosti a jednak dodatek k Ústavě opravňující Kongres rozhodovat v otázkách zdaňování příjmů. Aldrich se nijak netajil svými úmysly. „Budu hlasovat pro zavedení daně z příjmu společností, jako prostředku, s nímž jednou provždy skončí se všeobecnou daní z příjmu.“

Oba jeho návrhy byly Kongresem urychleně schváleny. Daň, uvalená na společnosti, byla stanovena ve výši jednoho procenta z čistého příjmu přesahujícího hranici 5000 dolarů. Záhy byla napadena u soudu. Výrok soudu byl překvapivě v rozporu s duchem, ne-li dokonce se samotným obsahem rozhodnutí kauzy Pollock. Daň soud totiž prohlásil za ústavní. Uvedl, že nešlo o přímou daň, ale o daň zprolatňující privilegium podnikat jako společnost.

Zatímco velké firmy daň z příjmu společností proklínaly, ratifikace dodatku o všeobecné dani z příjmu se nezadržitelně blížila. Aldrich musel být šokován a hluboce raněn skutečností, že se mu nezdařil záměr odvrátit pozornost od obecné daně z příjmu. Dostatečný počet amerických států schválil v roce 1913 všeobecnou daň z příjmu a ta se tak stala součástí základního zákona.

Prezident Wilson proto neprodleně svolal mimořádnou schůzi Kongresu. Žádal snížení cel a přijetí zákona o všeobecné dani z příjmů. Kongres jeho žádost vyslyšel a 3. května roku 1913 daň „přijatá jako vyvrcholení nevyhnutelného a přirozeného vývoje ústavního dodatku“, byla schválena.

Nový zákon se tomu původnímu z roku 1894 velmi podobal svým obsahem. Rozdíl byl u daňových sazeb. Zatímco původní norma uvažovala o 2% rovné dani, nová zaváděla progresivní sazby až do výše 7 % z příjmů přesahujících půl

milionu dolarů. Převážné většiny obyvatel se nová daň nedotkla, vyšší odvody znamenala pouze pro ty nejbohatší, cca 2 % populace. 98 % obyvatelstva se daň z příjmu dle zákona z roku 1913 netýkala. Jestli však nějaká událost představovala zásadní změnu ve vývoji společnosti, jež měla za následek nárůst moci státu, pak to byl tento okamžik.

Mýty, mýty, mýty aneb proč politici nechtějí, abychom znali pravdu

Rozhovor s Dr. Robertem Higgesem v časopise Terra Libera (TL)

TL: Jste znám jako expert na problematiku růstu vlády, proto také naše první otázka bude na toto téma. Je vláda, tak jak ji známe dnes, tj. instituce, která rozhoduje zhruba o polovině toho, co vyděláme, z historického pohledu standardem, nebo se jedná o anomálii, s níž je třeba něco dělat?

RH: Moderní vlády se nepodobají ničemu, co známe z historie, ať už se jedná o jejich velikost či o rozsah jejich aktivit, v jejichž rámci své ekonomiky regulují a provádějí nákupy zdrojů soukromého sektoru. Nic takového z historie neznáme. Tam lze najít příklady velmi mocných vlád, jež prováděly řadu nepravostí, stavěly pyramidy a dobývaly rozsáhlá území, ale vlády nikdy nebyly schopny získat kontrolu nad takovou částí hospodářského produktu jako dnes.

TL: Jaké příčiny tohoto vývoje byste považoval za nejdůležitější?

RH: Jedná se o komplexní problém a jen těžko lze vybrat jedinou věc, která by růst vlády způsobila. Lze však poukázat na jisté aspekty hospodářského a technologického vývoje, které tuto situaci umožnily. Například nové komunikační a přepravní technologie umožňují vládám provozovat dnešní rozsáhlé daňové systémy. Po většinu historie pracovala většina obyvatelstva v zemědělství a pohybovala se na hranici přežití. Bylo nemožné zjistit, kdo kolik čeho vyrobil, a sebrat výrobcům velkou část toho, co vyrobili, aniž by to způsobilo jejich hladovění. Informační a komunikační technologie spolu s technologiemi umožňujícími monitorování lidí umožnily nárůst moci státu. Ne že by jej způsobily, ale byly podmínkou nezbytnou k jeho nárůstu. Dalšími faktory byla industrializace a urbanizace, změna podoby rodiny, kdy se rodiny zmenšovaly, atd. Tyto faktory vedly k oslabení péče o lidi v nouzi. Lidé totiž v historii vždy hledali v případě

nouze pomoc u svých rodin a u svých příbuzných, ale se změnou podmínek se začali obracet o pomoc jinam. Vzniklo mnoho nových institucí, aby tuto poptávku uspokojilo, ale stále častěji začali lidé vzhlížet ke státu, aby doplnil zdánlivě nedostatečné fungování institucí zajišťujících lidem pomoc v nouzi. Takto se stát dostal do oblasti zajišťování sociálních služeb.

Za značnou část nárůstu moci státu jsou odpovědny moderní války. Moderní zbraňové technologie si vyžadují spotřebu značných zdrojů pro potřeby válečného hospodářství. Proto jsou války vždy spojeny s velkým nárůstem daní a vznikem nových regulací hospodářství. Jakmile jsou však tato opatření použita, řada lidí si na ně zvykne, a tyto regulace potom přetrvávají i v době míru.

TL: Války ale měly někdy i ctnostné cíle. Vezměme si americkou občanskou válku, o které se můžeme dočíst, že vedla k osvobození země od zla otroctví a umožnila vznik tržního hospodářství na velkém území amerického kontinentu.

RH: O válce mezi státy mezi lety 1861 a 1865 panuje neskutečná řada mýtů. Lidé většinou neznají její skutečné příčiny a důvody vzniku. To, co si myslí, nenachází oporu v historických faktech. Lidé se domnívají, že válka byla vedena kvůli odstranění otroctví a že pouze válka mohla ke zrušení otroctví vést. Američané většinou považují tuto válku za správnou a nutnou. Skutečnost je však jiná. Válka se vedla z toho důvodu, že když se jižní státy pokusily uplatnit své právo na secesi od zbytku Unie, Lincolnova vláda jejich právo na mírovou secesi odmítla uznat. Armáda Severanů poté provedla rozsáhlý vojenský útok proti státům Jihu. Až v průběhu války a pouze jako vedlejší opatření došlo k tomu, že vláda vydala Prohlášení o osvobození otroků. Tato deklarace však neosvobodila jediného otroka, neboť byla záměrně formulována tak, aby byla použitelná pouze v oblastech, které byly pod kontrolou Konfederace. Na žádného otroka, který se nacházel v oblastech pod kontrolou americké vlády, se tato deklarace nevztahovala. Státisíce lidí zůstávaly v těchto oblastech otroky i po vydání této deklarace. Samozřejmě, že na konci války bylo otroctví zrušeno a oficiálně odstraněno v roce 1865 v rámci dodatku k Ústavě. Lidé by si měli uvědomit, že skutečným důvodem války nebylo zrušení otroctví, ale udržení jednoty Unie v podobě z roku 1861. Problematika otroctví byla jen vedlejším produktem tohoto vývoje. Američané dnes často zastávají právo na secesi území na celém světě, která se od stávajících států chtějí odtrhnout, a jen málokdy jim dojde, že mírovému odtržení bylo zabráněno za cenu ohromných obětí v jejich vlastní zemi. Kdyby k tomu došlo, otroctví by bylo pravděpodobně zrušeno bez krveprolití stejně jako v mnoha ostatních zemích.

TL: To nás přivádí k otázce milníků při nárůstu moci státu. Hovořil jste zatím o válkách. Lze zmínit i další zásadní události?

RH: Války jsou pouze nejzřetelnějším příkladem krizových společenských událostí, které urychlují nárůst moci státu. Stejný dopad mají i hospodářské krize, jako byla například Velká deprese. Stejně jako války vyvolávají strach a obavy, jež vedou k navyšování státních regulací, strach z ohrožení životní úrovně lidí během hospodářských krizí vede k přijetí opatření v podobě státních regulací, které mají údajně toto nebezpečí zažehnat. Jak strach z ohrožení života, tak strach z poklesu životní úrovně vede k nastartování nových vládních programů, jež mají lidem údajně pomoci. Lidé v těchto situacích tolerují od svých „zachránců“ věci, které by jinak nikdy nepřipustili.

TL: Vy tedy nepovažujete reakci státu na nepříznivou hospodářskou situaci počátku 30. let za adekvátní? Nemyslíte si, že F. D. Roosevelt zachránil zemi před hospodářským rozvratem?

RH: Jsem přesvědčen o tom, že téměř vše, co vláda v reakci na Velkou depresi učinila, situaci ještě zhoršilo a uzdravení hospodářství oddálilo. Vládní opatření totiž bránila přizpůsobení tržního mechanismu skutečností, které byly příčinou krize, a nesmírné utrpení obyvatelstva proto trvalo déle, než kdyby těchto státních zásahů nebylo. Kvůli ohromným státním regulacím a novým státním projektům obzvláště po roce 1933 došlo k tomu, že korekční tržní mechanismy nemohly fungovat a ekonomika se z krize nevzpamatovala v podstatě až do doby po 2. světové válce. Během války sice došlo ke zvýšení zaměstnanosti, ale pouze v důsledku státních programů výroby vojenského materiálu, které nijak nepřispívaly ke zvýšení blahobytu a prosperity lidí.

TL: Mohl byste uvést několik příkladů opatření, jež Velkou depresi prodloužila?

RH: Nejlepším příkladem ze Spojených států je *National Industrial Recovery Act*, který byl schválen na jaře 1933. Cílem tohoto zákona bylo zkartelizovat v podstatě všechna odvětví amerického hospodářství, a dosáhnout tak zvýšení cen výrobků, které mělo údajně pomoci výrobcům. Zároveň mělo dojít ke zvýšení mezd pracovníků a „zlepšení“ pracovních podmínek prostřednictvím kódů správného chování, jež musely firmy přijmout, jinak jim byly tehdejší administrativou vnuceny. Všechna tato opatření vedla k omezení konkurence, ke snížení flexibility cen a snížení schopnosti trhu umisťovat zdroje tam, kde je jejich využití nejlepší. To pouze oddálilo nutnou reakci trhů a jejich přizpůsobení, čímž bylo ekonomice zabráněno zvýšit svoji schopnost vyrábět smysluplné výrobky. Zvýšení mezd v době masové nezaměstnanosti problém nezaměstnanosti pouze zhoršilo. Odstranění nezaměstnanosti mohlo být dosaženo nastolením rovnováhy na trhu práce, k čemuž bylo zapotřebí snížení mzdy. Kdyby k tomu došlo, nezaměstnanost by zmizela, klesly výrobní náklady, a výroba by se proto mohla zvýšit. Tím by se ekonomika začala rozvíjet a růst. Vysoké mzdy

udržovaly nezaměstnanost na vysoké úrovni a oživení hospodářství se nedostávalo.

TL: Možná že všechny státní politiky nebyly v té době správné, ale nelze přeci popřít, že díky příspěvku americké vlády byl zničen nacismus a fašismus. Také šíření komunismu nenastalo v takové míře. Nebo i zde je třeba odmítnout učebnicové pravdy?

RH: Samozřejmě nechci popírat, že válka zničila německý nacionální socialismus. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že dalším výsledkem války bylo ovládnutí poloviny Evropy socialismem na dobu příštích 45 let v důsledku vítězství Sovětského svazu, což bylo pro miliony lidí, kteří pod tímto režimem trpěli, veliké neštěstí. Je nešťastné, že nacismus byl odstraněn jen za cenu nárůstu komunismu, což pro řadu lidí představovalo pouze záměnu jednoho totalitarismu druhým. Západoevropané samozřejmě na porážce nacismu vydělali, ale zároveň byly vystaveny sovětskému nebezpečí na téměř půl století. Válka proto nevedla jednoznačně k pozitivnímu výsledku a tak je na ni nutné nahlížet.

TL: Jak byste reagoval na výtku, že nebyť americké účasti ve válce, byl by svět mnohem horším místem. Buď by Evropu ovládl Sovětský svaz nebo Adolf Hitler.

RH: Vždy je těžké spekulovat o tom, „co by kdyby“. Víme však, že jak nacismus, tak socialismus stojí na politikách, které jsou z ekonomického hlediska odsouzeny k nezdaru. Víme také, že nutný hospodářský kolaps těchto systémů nenastane okamžitě. Nezpochybňuji, že americký vstup do války měl jistá pozitiva, ale je nepochybné, že by bylo bývalo lepší, kdyby problémy z roku 1939 byly řešeny jinak, aby chom se vyhnuly 50 milionům mrtvých a ohromným materiálním škodám a lidskému utrpení, které válka přinesla. Lidé jsou většinou přesvědčeni, že válka byla jediným možným řešením, ale já nejsem přesvědčen o tom, že tomu tak skutečně bylo.

TL: Jaká konkrétní řešení připadala v úvahu?

RH: Když se podíváme na to, k čemu došlo, můžeme se dohadovat, k čemu dojít mohlo. Víme například, že sovětská ekonomika by se zcela zhroutila. Německá ekonomika, která spočívala na podobných základech, byla odsouzena k témuž. Lidé žijící v Evropě ovládané režimem, který trpí takovouto hospodářskou slabostí, by tento režim svrhli. Lidé v 50. letech si uvědomovali, že válčit se Sovětským svazem není nejlepším řešením, a proto nebyla zvolena varianta války. A Sovětský svaz se rozpadl. Řada životů mohla být zachráněna, kdyby se o pár let dříve zvolila podobná alternativa – nevést válku a počkat na rozvrat totalitního systému.

TL: Opustíme-li problematiku 2. světové války a zamyslíme-li se nad dalšími milníky na cestě ke zvyšování moci státu, které události sehrály klíčovou úlohu?

RH: Studená válka, byla rovněž něčím, co růst vlády, včetně vlády americké, podpořilo. Oproti tomu jsou války z poslední doby jako válka v Perském zálivu, válka v Afganistanu či válka proti terorismu relativně nevýznamnými událostmi. Slouží však stejnému účelu. Umožňují zachovat velké vojenské výdaje, ze kterých žije velká část průmyslu, jež je na armádu napojená. V důsledku toho je dále snižována produktivita soukromého sektoru, z něhož zdroje k financování vládních programů odplývají. Skutečná prosperita obyvatel je tak snižována. Schopnost Spojených států, Sovětského svazu a několika málo ostatních zemí použít ve válce atomové zbraně dala vzniknout velkému riziku a ohrožení celého světa. K jaderné válce sice naštěstí nedošlo, nicméně je třeba si uvědomit, že existovaly okamžiky, kdy se svět ocitl na pokraji války – například v období Kubánské krize nebo, jak se ukázalo později, v řadě případů selhání vojenského vedení či v případě nehod. Když se tedy díváme zpět, musíme mít na paměti, že snaha zabránit šíření komunismu, který by se stejně časem svou vlastní vahou rozpadl, byla doprovázena ohromným rizikem zničení celého světa.

TL: Zdá se nám, že každý z těchto milníků ve vývoji mocného státu je spojen s nějakým podvodem na lidech, na jejich mylném pochopení nějaké události či přímo na jejich obelhání. Podíváme-li se zpět, zjišťujeme, že to, co si lidé myslí, téměř vůbec neodpovídá tomu, co se skutečně stalo. Jak je možné, že navzdory dostupným historickým pramenům lidé tyto mýty přijímají, a z historie se tak nemohou poučit?

RH: Důvodů pro přetrvávání mýtů o historii je několik. Ve většině případů má někdo velký zájem na přežívání těchto mýtů. V případě americké občanské války měla třeba Lincolnova administrativa zájem předestřít veřejnosti přijatelný důvod jejich hrůzného počínání. Otroctví je velkým zlem a nikdo se neopovází kritizovat vládu, která se jej údajně snaží sprovodit ze světa. Proto se Lincoln, jeho přívrženci a jejich zastánci ze všech sil snažili ještě před koncem války rozšířit mýtus o jejím ctnostném poslání. Od té doby Američané raději věří, že válka se vedla za spravedlivou věc. Je to pro ně lepší, než konstatovat, že statisíce lidí padly zbytečně. Tento poznatek o důležitosti lži platí o každé válce, do které se Spojené státy zapojily. Když Lincoln nastupoval do úřadu, otevřeně prohlásil, že nemá v úmyslu vyvolat válku a napadnout Jih kvůli problematice otroctví. Pak je potřeba vypořádat se se skutečností, že po svém zvolení válku začal. Válku, v níž zahynulo více než 600 tisíc lidí, tisíce lidí byly zraněny a miliony jich trpělo. Válka skončila způsobem, který přivodil ohromné problémy Jihu na řadu dalších desetiletí.

V podobném duchu byl v roce 1916 znovuzvolen prezident Wilson na základě prohlášení, že Ameriku nezavleče do války. Lidé pro něj hlasovali, neboť věřili, že splní, co slíbil. Přesto začal Wilson ihned po svém zvolení pracovat právě na tom: na způsobech zavlečení Spojených států do války. V roce 1940 Franklin Delano Roosevelt zvítězil ve volbách také proto, že explicitně vyhlašoval, že nikdy nepošle Američany umírat do cizích válek. Očividně lhal, neboť z dalších zdrojů, které máme dnes k dispozici, víme, že v té době již pracoval na tom, jak se do války zapojit. Na tomto úkolu pracoval tak dlouho, až nakonec mohl využít jako záminku útok na Pearl Harbor a do války vstoupil. Američané do válek běžně vstupovali způsobem, kdy prezident, který slíbil, že se do války nezapojí, po svém zvolení jednal jinak.

TL: O příběhu údajného překvapivého napadení Pearl Harboru japonskou armádou se v poslední době také začínají objevovat silné pochybnosti. Řada knih prokazuje pravý opak toho, co vidíme například v hollywoodských filmech. Šlo o překvapivý útok, nebo prezident Spojených států o útoku věděl a svým velitelům o něm záměrně neřekl?

RH: Skutečně existuje celá řada knih o této problematice. Z toho, co vím, vyplývá, že Rooseveltova administrativa včetně prezidenta věděli, že japonský útok na americké síly byl na spadnutí. Vědělo se, že k němu brzo dojde. Otázkou samozřejmě je, zda věděli, že Japonci napadnou právě Pearl Harbor a právě 7. prosince. Jsou důkazy o tom, že existovala hlášení, z nichž by se prezident musel dozvědět, že k tomuto útoku dojde. Otázka je, zda tato hlášení četl. O tom žádné přesvědčivé důkazy nejsou. Mnoho lidí se domnívá, že sice hlášení existovala, ale mohla se ztratit v byrokratické mašinerii nebo se k prezidentovi z toho či onoho důvodu prostě nedostala. V jistém smyslu ale na tomto detailu nezáleží. Prezident Roosevelt po více než rok před tímto incidentem usiloval o vtažení Spojených států do války – snažil se Japonce k něčemu vyprovokovat. Tyto provokace se stupňovaly. Spojené státy například zabavily japonská finanční aktiva v USA a rovněž odřízly dodávky ropy ze Spojených států do Japonska. Japonsko se tak ocitlo zcela bez paliva. Veškerá ropa byla do Japonska dovážena, Japonsko samo žádnou nemělo. Původně přicházely dodávky ropy z USA a částečně také z jihovýchodní Asie, což byla tehdy holandská Východní Indie. Rooseveltova administrativa tedy věděla velmi dobře, že pokud se Japonci octnou v situaci, kdy nebudou mít žádnou ropu, budou ji muset získat odjinud. Všem bylo jasné, že se pokusí získat ji právě z tohoto regionu. Existují důkazy o tom, že vojenští strategové nějaký takový útok ze strany Japonců předvíдали. Japonský záměr obsadit Filipíny byl například očekáván dlouho dopředu.

Je třeba si uvědomit, že Roosevelt a jeho administrativa svévolně Japonce k útoku tlačili, až Japonci nakonec skutečně zaútočili. Možná bylo překvapivé,

že Japonci byli tak troufalí a provedli na Pearl Harbor takto mohutný útok. Víme ale, že Roosevelt chtěl Spojené státy do války za každou cenu dostat. Spojené státy velmi úzce spolupracovaly materiálně i zpravodajsky s Velkou Británií od samého začátku a v Severním Atlantiku se podílely na zcela otevřeném boji proti německým ponorkám v roce 1940 a 1941. Americká veřejnost však válku odmítala. Proto vláda USA tolik usilovala o nějakou záminku. Roosevelt potřeboval útok, který by pobouřil veřejnost natolik, aby změnila své mínění. Němci si ale dávali velký pozor na to, aby USA takovouto záminku neposkytli. Přilíš se války s USA obávali. Tuto záminku předhodil USA až japonský útok na Pearl Harbor. Existují odborné práce, jejichž autoři dokazují, že Roosevelt o tomto útoku dopředu věděl, já osobně jsem však nezvratné důkazy tohoto typu neviděl.

TL: Kdybyste měl vyjmenovat tři největší mýty, které k nárůstu vlády přispěly, které by se kvalifikovaly na nejvyšší příčky?

RH: Jedním z největších mýtů je víra, že kapitalismus způsobil Velkou depresi. S tím souvisí mýtus, že politiky *New Dealu* pomohly dostat ekonomiku z krize. Obě tvrzení jsou mylná. Dnes víme, že vládní politiky nejruznějšího typu – fiskální, měnová, obchodní i politika na trhu práce – prohloubily existující problémy a způsobilý kolaps americké ekonomiky mezi lety 1929 a 1933. Je také známo, že politiky po roce 1933 zabránily ekonomickému zotavení.

Navazující mýtus praví, že válečná ekonomika depresi ukončila. Tento mýtus je trochu složitější, protože je očividné, že s počátkem války nezaměstnanost postupně zmizela. V tomto smyslu tedy deprese skončila, avšak je třeba zdůraznit, že nezaměstnanost zmizela pouze kvůli tomu, že se zvýšil počet vojáků. V roce 1940 dosahoval počet nezaměstnaných zhruba 10 milionů lidí. Do roku 1944 se ale armáda rozrostla do takové velikosti, že v ní bylo 12 milionů lidí. Nezaměstnanost by tedy zmizela bez ohledu na to, jakou hospodářskou politiku by dělala vláda. Když se podíváme na statistická data o výkonu hospodářství za války, zjistíme např. že HDP se vyvíjel, jako kdyby ekonomika zažívala ohromný rozkvět. Když ale toto číslo rozdělíme na civilní a vojenskou produkci, zjistíme, že civilní výroba ve skutečnosti klesala a že onen hospodářský „rozmach“ jde zcela na účet výroby zbraní. Ovšem pod pojmem prosperita většinou nemyslíme masovou výrobu zbraní. Tvrzení o válečné prosperitě je proto mýtus. Hospodářství se z krize zotavilo až po skončení války, kdy vojenská výroba byla přeměněna na mírovou.

Další mýtus je spojen s názorem lidí na to, co se stalo během 2. světové války. Tento mýtus lze nazvat vojenským keynesiánstvím, tj. myšlenkou, že vládní výdaje mohou udržet vysokou agregátní poptávku a nízkou nezaměstnanost. Vysoké vládní výdaje měly údajně zajistit, aby se ekonomika nenavrátila do

deprese. Tento mýtus je podporován právě vírou v hospodářskou prosperitu za války. Politici používají tuto argumentaci desítky let. Každou chvíli můžeme slyšet ministra obrany, který obhájí velké vojenské výdaje pomocí argumentace, že tyto výdaje pomohou celé ekonomice, zajistí vysokou zaměstnanost a hospodářský růst. Ti z nás, kteří znají základy zdravé ekonomie, vědí, že keynesiánství je veskrze mylná ekonomická teorie. Nikdo snad nemůže vážně myslet tvrzení, že velké investice do nákupu bomb a bombardérů zajistí ekonomickou prosperitu.

TL: V našich končinách můžeme slyšet podobné argumenty ve vztahu k fungování ekonomiky nacistického Německa. Lidé většinou považují politiku Adolfa Hitlera za zavrženíhodnou, ale zároveň zastávají názor, že jeho hospodářská politika alespoň zajistila lidem práci a obživu. Jde asi o běžný názor na ekonomický přínos válečného hospodářství.

RH: Je to přesně tak, jde o stejný mýtus.

TL: Doposud jsme hovořili o historických mýtech. Ukazuje se, že lidé většinou nemají tušení, co se proč stalo. Když však nebudeme rozumět minulosti, těžko se vyvarujeme omylů současnosti. Našel byste také mýty typické pro náš současný pohled na dopady státních regulací, jejichž následky ponese v budoucnosti?

RH: V současnosti přetrvává řada mýtů ohledně dopadů státního zasahování do fungování trhů. Příkladem může být víra lidí na celém světě, že vláda může plnit prospěšnou funkci tím, že bude udělovat licence na prodej nových léků a bude schvalovat nové lékařské procedury, kterým bude až poté umožněn prodej na trhu. Motivace státních úředníků jsou ale zvrácené. Tito lidé jsou motivováni k tomu, aby neriskovali svá křesla a aby schvalovací procedury neúměrně protahovali. Nové léky jsou z tohoto důvodu velmi drahé a na trh se dostávají se zpožděním. Čistým výsledkem je, že mnoho lidí zbytečně kvůli dlouhým procedurám trpí a v mnoha případech umírá. Kdyby tato státní regulace neexistovala, špatné výrobky by se možná dostaly na trh, ale napáchaly by relativně málo škody, neboť by byly velmi rychle odhaleny a z trhu odstraněny, neboť by tyto škody byly vidět. Když se na druhou stranu na trh kvůli regulaci dobré léky vůbec nedostanou, škody mohou být páchany navěky, neboť jsou vidět hůře. Přesto lidé státní regulaci tohoto typu obhajují.

TL: Našel byste nějaký příklad tohoto vývoje?

RH: Takovým příkladem je ve Spojených státech třeba jeden z nejobyčejnějších léků – aspirin. Státní regulace v současnosti zakazuje výrobcům aspirinu propagovat skutečnost, že lidé mohou výrazně omezit riziko infarktu každoden-

ním užíváním malých dávek aspirinu. Lze pouze propagovat informaci, že užíváním aspirinu po prvním infarktu lze předejít infarktům dalším, ale tuto informaci nelze šířit jako prevenci, tj. mezi lidmi, kteří infarkt ještě neutrpěli. Je známo, kterým lidem by se tak pomohlo: lidem s vysokým tlakem a nadváhou. Počet lidí, kteří umírají na první infarkt, dosahuje stovek tisíc za rok. Kdyby se jen zlomek těchto lidí dozvěděl o účincích aspirinu, mohl by počet zachráněných životů dosahovat ročně desítek tisíc. Avšak šíření této život zachraňující informace je státem zakázáno.

TL: Jaké jsou argumenty úřadů pro takové chování?

RH: Úředníci tvrdí, že aspirin může mít negativní vedlejší účinky, že u některých lidí může vyvolat vnitřní krvácení. Tyto možné vedlejší účinky jsou ale v porovnání s možným počtem zachráněných životů naprosto triviální.

TL: Nyní jsme po historických mýtech rozšířili skupinu mýtů o několik mýtů současných. Viděli jsme, že vše začalo politickou centralizací země. Následné války a krize způsobily, že se stát rozrostl do netušených rozměrů. V Evropě v současnosti můžeme sledovat také snahy o politickou centralizaci. Co bude následovat, to nikdo neví. Můžeme na základě znalosti vývoje ve Spojených státech předvídat, co potká Evropu?

RH: Poučení z historického vývoje nejen Spojených států říká, že snahy o politickou centralizaci jsou nebezpečné. Nejdůležitější zárukou svobody je možnost úniku před zlo páchající vládou. Možnost odejít jinam. Z více než 15 politických režimů se v Evropě stává režim jeden. Proto je možnost odejít do země, která se ke svým občanům chová lépe, komplikovanější a dražší. Lidé nemohou tak jednoduše „hlasovat nohama“. Zároveň mizí možnost dobrým příkladem ukázat, jak jsou politiky ostatních zemí škodlivé či tyranické. Již není s čím srovnávat. Jeden velký evropský megastát se nemůže přiučit ze zdravé německé měnové politiky, jedna země nemůže druhé ukázat zlepšení kvality života kvůli menší regulaci léků... Jedna země se najednou nemá od druhé co naučit. Vše zastřešuje jedna ohromná bruselská byrokracie, která činí rozhodnutí pro všechny a jejímuž rozhodnutí není snadné uniknout.

TL: Evropští politici ale tvrdí, že všechny regulace jsou pro dobro obyvatel a že například vůbec nezamýšlejí zavádět jednotné „evropské“ daně, že fiskální politika zůstane v rukou států. Co na takovéto sliby říká americká zkušenost?

RH: Lze učinit obecný závěr, že kdykoli kdekoli docházelo k harmonizaci prostřednictvím politiky, vždy se zdůrazňovala pozitiva a politici pomlčeli o možných nebezpečích. Historie nás učí, že se harmonizuje vždy směrem nahoru.

Když se harmonizují daně, výsledkem je sice jedna daň, ale zato daň země, která měla dříve daně nejvyšší. Stejně je to s ostatními regulacemi. Společná regulace pak odpovídá nejpřísnější regulaci, která se mezi zeměmi vyskytla. Tento výsledek známe ze Spojených států, kdy federální vláda začala regulovat sociální oblast nebo třeba trh práce. Centralizace jednoznačně vede k nárůstu moci státu, neboť odstraňuje konkurenci jednotlivých jurisdikcí. Co se týče zdanění, zajímavý příklad poskytuje historie americké federální daně z příjmu. Když byl v roce 1913 schválen zákon, který tuto daň umožnil vůbec vybírat, obsahoval sazby daně z příjmu v rozmezí 1 až 7 %. Během 1. světové války, několik málo let poté, se sazby vyšplhaly až na 77 % a množství lidí, kteří daň museli platit, se výrazně zvýšilo. Během 2. světové války vidíme podobný vývoj. Přestože na počátku války nebylo příliš lidí, kteří byli povinni daň platit, na jejím konci musel daň platit téměř každý, kdo měl příjem, a její nejnižší sazba dosáhla 23 %. Během každé války (a také např. během Velké deprese) se zvyšovaly sazby a zároveň rostl počet lidí, kteří museli daň odvádět. Z daně, která měla danit příjem 2–3 % nejbohatších, se po 2. světové válce stala daň, kterou musel platit téměř každý a její sazby se původním sazbám na hony vzdálily. A to uběhlo jen pár let!

TL: Stalo se tak hlavně kvůli zvyšování daní, nebo svou úlohu sehrála i měnová politika, která způsobila, že se lidé přesunuli do vyšších daňových pásem a platili tak vyšší daně?

RH: Šlo o kombinaci obou důvodů. Nová legislativa zvyšovala daně a snižovala práh příjmů, nad kterým bylo nutné daň platit. Zároveň je jasné, že v důsledku měnové politiky dochází ke zvyšování nominálních výdělků. A tak přestože reálné výdělky zůstávají stejné, platí lidé vyšší daně.

TL: Můžeme tedy očekávat, že za padesát let budeme mít evropskou vládu, která bude zdaňovat značnou část toho, co vyděláme? Nedostaneme se zároveň do situace, kdy daň, jež byla zprvu považována za zlo, nebo byla jako v případě USA prohlášena za protiústavní, se stane součástí našeho života, lidé se s ní smíří a zapomenou na odpor svých předků proti tomuto zdroji příjmu mocného státu?

RH: Evropa trpí již dnes vysokými daněmi a jakákoli snaha nějaké země o změnu této situace bude v důsledku centralizace odsouzena k nezdaru. Na aktivity politiků, jež jsou občanům tak vzdáleny, nelze vyvíjet silný tlak a možnost pozitivního příkladu malé země, jež daně sníží, nebude existovat. Lidé, kteří žijí v zemi s vysokými daněmi, si na tyto daně také časem zvyknou. A čím déle tomu tak je, tím méně jim některé věci přijdou divné, tím méně je vysoké daně budou pobuřovat a tím méně se o jejich snížení budou snažit. Starší lidé, kteří dnes pamatují situaci, kdy daně byly daleko nižší, považují dnešní daně za neskutec-

ně vysoké a škodlivé. Mladí, kteří si nic jiného než život ve vysoce zdaňované ekonomice nepamatují, považují vysoké daně za normu, za standard, který je tu odnepaměti. Nic jiného si představit neumějí.

TL: Pokuste se na závěr doporučit pár knih, kde se lze dozvědět o mýtech, se kterými žijeme, ať již z oblasti historie nebo současného vývoje. Kde se lze dočíst něco, co z určitých důvodů nelze najít v učebnicích? Kde lze najít výklad, který není zatížený vlivem všudypřítomné politiky?

RH: Naštěstí existují dobré knihy, které vyvracejí všeobecně přijímané mýty. Jednou z takových knih je kniha Veddera a Gallawaye *Out of Work*, která nejen vysvětluje příčiny hospodářských krizí a nezaměstnanosti ve 20. století, ale její záběr je mnohem širší, než se na první pohled může zdát. Má vlastní kniha *Crisis and Leviathan* zachycuje základní změny v prováděných politikách vlády ve Spojených státech během více než sta let včetně analýzy krizových událostí. V posledních letech byla vydána péčí Mises Institute řada skvělých knih. Příkladem je kniha *Reassessing the Presidency*, která poskytuje vysvětlení hospodářských politik amerických prezidentů během posledních 200 let a je zdrojem vyvrácení velkého množství panujících mýtů. Další kniha, kterou Mises Institute vydal, nese název *Costs of War* a editoval ji John Denson. Jedná se o úžasnou knihu vyvracející řadu historických mýtů ohledně důvodů a úspěšnosti válek. Independent Institute vydal množství tematicky zaměřených knih zabývajících se tématy jako je vzdělávání, regulace internetu, trh práce, zdravotnictví atd. Jedná se o prvotřídní knihy, které prokazují, že nejen veřejnost, ale i odborníci velmi často podléhají mýtům, které se staly z důvodů, o nichž jsem hovořil, součástí našich životů.

TL: Děkujeme za vaše odpovědi a milou společnost.

Rozhovor vedli Dan Šťastný a Josef Šíma

Dovětek

Kolik lidí bylo zavražděno vlastními vládami? Jak stát plní svou údajně nezastupitelnou roli při ochraně života a majetku?

Rudolph J. Rummel
University of Hawaii

Democida – vraždění páchané vládou (v dobách míru)

Na celkový počet obětí democidy (jež zahrnuje genocidu a hromadné vraždění) v minulém století, který podle mých výpočtů čítá 174 milionů, se odkazovalo mnoho lidí z řad odborníků i novinářů. V současné době se snažím upozornit na skutečnost, že jsem musel svůj odhad podrobit závažnému přepracování, a to kvůli dvěma knihám: první z nich je *Wild Swans: Two Daughters of China* napsaná Jung Changovou, druhá *Mao: the Unknown Story*, jejímž autorem je také Jung Changová a její manžel Jon Halliday. Nyní jsem přesvědčen o tom, že Stalin – pokud jde o nesmyslné ukrutnosti – předčil Hitlera a Mao Ce-Tung zase předčil Stalina.

Od té doby, co jsem napsal knihu *China's Bloody Century*, jsem byl toho názoru, že democida za vlády Mao Ce-Tunga zapříčinila:

- ↗ během Občanské čínsko-japonské války (1923–1949) 3 466 000 zavražděných,
- ↗ během období Čínské lidové republiky (1949–1987) 35 236 000 zavražděných.

Někteří odborníci a analytici však toto číslo posunuli a dle jejich názoru se počet obětí democidy v Čínské lidové republice vyšplhal až na 60–70 milionů. Na otázku, proč je můj odhad v porovnání s odhadem jejich tak střídmý, jsem odpovídal, že nezahrnuje Velký hladomor, k němuž došlo v letech 1958–1961. Z mého studia zdrojů dostupných v angličtině jsem byl přesvědčen, že:

1. hladomor způsobila Mao Ce-Tungova politika Velkého skoku vpřed, jejímž cílem bylo dostižení Západu v produkci železa a oceli;
2. kolektivizace zemědělství přinutila prakticky všechny zemědělce k tomu, aby se vzdali své půdy, dobytka, strojů, nářadí a příbytků a začali žít v lidových komunách;
3. nadsazené vykazování zemědělské produkce komun bylo zapříčiněné strachem z nesplnění stanovených kvót;
4. z bodu 3. vyplývalo přesvědčení vysoce postavených komunistických funkcionářů o přebytku vyprodukovaného jídla, a tím pádem také přesvědčení o možnosti exportovat, aniž by nastal hladomor;
5. některé zprávy z cest funkcionářů naznačovaly, že přeci jen zemědělci v některých oblastech hladem trpět mohou;
6. následovalo vyslání vyšetřovací skupiny z Pekingů, který posléze informoval o masovém hladomoru;
7. Čínská komunistická strana poté export potravin zastavila a začala dovážet vše potřebné k ukončení hladomoru.

A tak, ačkoliv jsem byl přesvědčen, že Maovy politiky byly za hladomor zodpovědné, věřil jsem, že byl oklamáván, a když na to nakonec přišel, Mao Ce-Tung politiku pozastavil a změnil své plány. Z tohoto důvodu jsem Velký hladomor nepovažoval za democidu. Někteří jej však započítali a já se domníval, že se jedná o ledabylé užití konceptů hromadného vraždění, genocidy a politicidy (koncept democida dnes v podstatě nikdo nepoužívá). Oni však měli pravdu a já se mýlil.

Po přečtení biografie Mao Ce-Tunga, jíž považuji za věrohodnou (pokládáte-li ji za spornou, prohlédněte si stovky rozhovorů Changové a Holidaye s komunistickými představiteli a bývalými vysoce postavenými funkcionáři a rozsáhlou bibliografií) mohu nyní říci: ano, politiky Mao Ce-Tunga zapříčinily hladomor. Věděl o něm od samého počátku. Byl mu ukradený! A to doslova. Aby mohl uhasit svou žízeň po světové moci, usiloval o získání ještě více potravin, ovšem sjezd Čínské komunistické strany, jehož se zúčastnilo na 7 000 nejvýše postavených členů, to nepřipustil.

Hladomor byl tudíž záměrný. A jakáže byla jeho cena na lidských životech? Dle mého odhadu umřelo hlady či na nemoci s ním spojené 27 milionů Číňanů. Odhady ostatních však sahaly až ke 40 milionům. Changová a Halliday se opírají o celkový počet 38 milionů a na základě zdrojů, z nichž vycházejí, toto číslo přijmu.

Musím tedy upravit celkový počet zavražděných, který má na celém světě na svědomí democida a který jsem uveřejnil na mém blogu, webových stránkách a ve svých publikacích.

Počet obětí komunistické democidy před a po nástupu Mao Ce-Tunga se tak rovná ($3\,446\,000 + 35\,226\,000 + 38\,000\,000 = 77\,692\,000$) zaokrouhleně 77 milionům zavražděných. Tento počet obětí v Číně je již v souladu s odhadem ve výši 65 milionů, uvedeným v Černé knize komunismu, a s odhadem Changové a Hallidaye, jenž činí „hodně přes 70 milionů“.

Čína tak předčí Sovětský svaz, kde bylo v letech 1917–1987 zavražděno 61 911 000 lidí. Daleko za nimi pak je Hitler, který se v letech 1933–1945 postaral o vyhubení 20 946 000 lidí.

Rozměr krvavé vlády Mao Ce-Tunga si uvědomíme lépe, když počet jím zavražděných lidí srovnáme s 34 miliony obětí veškerých válek, k nimž došlo v letech 1900 až 1987 – včetně první a druhé světové války, války ve Vietnamu, války v Koreji a revolucí v Mexiku a Rusku. Sám Mao Ce-Tung tak ve srovnání s počtem obětí všech zmíněných válek zavraždil více než dvojnásobek.

Celkový počet lidí zavražděných vlastními vládami na celém světě v průběhu 20. století musí být také změněn. Můj odhad nyní činí 174 milionů obětí, přičemž komunistické režimy jsou odpovědné za 148 milionů z tohoto počtu. Srovnáme-li toto číslo s oběťmi válek, zjistíme, že komunisté souhrnně zavraždili 4x více lidí, než padlo ve válečných konfliktech, a v globálním měřítku se počet obětí democidy rovná šestinásobku válečných obětí.

Související studie viz: <http://www.hawaii.edu/powerkills>

Nový web: <http://www.joyphim.org>

Blog o demokratickém míru: <http://freedomspacel.blogspot.com/>

prof. Robert Higgs

Robert Higgs se narodil 1. února 1944. Titul Ph.D. získal v roce 1968 na *John Hopkins University* a v následujících desetiletích vyučoval na *University of Washington*, *Lafayette College*, *Seattle University*. Jako hostující profesor působil také na řadě dalších míst, mimo jiné na *Oxford University*, *Stanford University* nebo *Universidad Francisco Marroquín* v Guatemale. Je členem vědecké obce *Hoover Institution*, *National Science Foundation* a vědeckým pracovníkem *Ludwig von Mises Institute*, *Foundation for Economic Education* a *Cato Institute*.

V září roku 1994 se profesor Robert Higgs stal výzkumným pracovníkem *Independent Institute* v oblasti politické ekonomie a o rok později také šéfredaktorem čtvrtletníku *The Independent Review*.

Profesor Robert Higgs je jedním z předních světových ekonomických historiků. Soustřeďuje se na oblast války, hospodářských krizí a růstu státní moci, oblast národní obrany a vlastnických práv. Jeho články byly publikovány v nejprestižnějších ekonomických a historických žurnálech jako je *American Economic Review*, *Journal of Political Economy*, *Journal of Economic History*, *Journal of Law, Economics, and Organization*, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, *Public Choice*, *Review of Austrian Economics* nebo *Constitutional Political Economy*. Ve svých textech se ale často dotýká též problémů zdravotnictví, životního prostředí nebo otroctví.

Jednou z jeho nejvýznamnějších prací je kniha *Crisis and Leviathan* z roku 1987, ve které představuje koncept „efektu západky“ (*ratchet effect*), fenomén skokového a především nevratného růstu státní moci v době krizí, ať už politických, hospodářských nebo dokonce válečných. Na tento koncept profesora Higgse se odkazuje mnoho současných společenských teoretiků, kteří jeho dílo rozvíjejí. K dalším jeho knižním titulům patří *Arms, Politics, and the Economy: Historical and Contemporary Perspectives* nebo *Against Leviathan: Government Power and a Free Society*.

Profesor Higgs přispěl svými texty do desítek knih a sepsal stovky článků. Jeho populárně-vědecké články se také objevily ve významných denících, namátkou třeba *The Wall Street Journal*, *Los Angeles Times* nebo *Chicago Tribune*.

Profesor Robert Higgs patří dnes díky svému hlubokému porozumění jak teoretickým, tak historickým společenským souvislostem k nejvýznamnějším pokračovatelům díla velikánů rakouské školy profesora Ludwiga von Misesa a profesora Murrayho N. Rothbarda.

Seznam literatury

- Abrahamson, James L., 2001, *The American Home Front*, Patrick Henry University Press.
- Alston, Lee J., Thráinn Eggertsson, and Douglass C. North., 1996, *Introduction to Empirical Studies in Institutional Change*, edited by L. J. Alston, T. Eggertsson, and D. C. North. New York: Cambridge University Press.
- Altheide, David L., 2002, *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*, New York: Aldine de Gruyter.
- Anderson, Benjamin M., [1949] 1979, *Economics and the Public Welfare: A Financial and Economic History of the United States, 1914–46*. Indianapolis: Liberty Press.
- Aron, Raymond, 1957, *The Opium of the Intellectuals*, Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Bacevich, Andrew J., 2005a. *The New American Militarism: How Americans Are Seduced by War*, New York: Oxford University Press.
- Bacevich, Andrew J., 2005b. *Trigger Man: In Paul Wolfowitz, Messianic Vision Meets Faith in the Efficacy of Force*, *The American Conservative*, June 6.
- Badger, Anthony J., 1989. *The New Deal: The Depression Years, 1933–40*. New York: Noonday Press.
- Bailey, F. G., 1988, *Humbuggery and Manipulation: The Art of Leadership*, Ithaca.
- Ball, Tom., 2004. *Top 27 Pieces of Evidence that Show Rice Perjured Herself in Front of the 9/11 Commission: A Reference for Seekers of Truth*. Daily News Online, April 9. Available at http://www.dailynewsonline.com/founder_ball_tom/2004_04_09_archive_article.php.
- Bamford, James, 2004, *A Pretext for War: 9/11, Iraq, and the Abuse of America's Intelligence Agencies*, New York: Doubleday.
- Bates, Robert H., 2001, *Prosperity and Violence: The Political Economy of Development*, New York: Norton.
- Bennett, James T. a Manuel H. Johnson, 1979, „Paperwork and Bureaucracy“ in *Economic Inquiry* čís. 17 (červenec 1979).
- Bennett, Linda L. M. and Bennet, Stephen Earl, 1990, *Living with Leviathan: Americans Coming to Terms with Big Government*, Lawrence: University of Kansas Press, 1990.
- Bennett, W. Lance, 1980, *Public Opinion in American Politics*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Berman, Harold J., 1983. *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Blumenthal, Barbara, 1979, „Uncle Sam's Army of Invisible Employees“ in *National Journal*, 5. květen 1979.

- Boaz, David, 2003, „Is Freedom Winning?“ in Cato Policy Report, leden/únor 2003.
- Bradley, Robert, 2003, L. A Typology of Interventionist Dynamics. Nepublikovaný rukopis.
- Brinkley, Alan, 1995, *The End of Reform: New Deal Liberalism in Recession and War*. New York: Knopf.
- Brownlee, W. Elliot, 1985, Taxation. In *Franklin D. Roosevelt, His Life and Times: An Encyclopedic View*, edited by O. L. Graham Jr. and M. R. Wander. Boston: G. K. Hall & Co.
- Brownlee, W. Elliot, 1996, *Federal Taxation in America: A Short History*. Washington: Woodrow Wilson Center Press; New York: Cambridge University Press.
- Calomiris, Charles W. and R. Glenn Hubbard, 1995, Internal Finance and Investment: Evidence from the Undistributed Profits Tax of 1936–37. *Journal of Business* 68 (October): 443–82.
- Cantril, Hadley, ed. 1951, *Public Opinion, 1935–1946*. Princeton: Princeton University Press.
- Clark, Paul, 2002, Government and the Stockholm Syndrome. At <http://www.lewrockwell.com/orig2/clark6.html>.
- Collins, Robert M., 1981, *The Business Response to Keynes, 1929–1964*. New York: Columbia University Press.
- Corwin, Edward, 1947, *Total War and the Constitution*, New York: Knopf.
- Crews, Clyde Wayne Jr., 2002, *Ten Thousand Commandments: An Annual Snapshot of the Federal Regulatory State*. 2002 Edition, Washington, D.C.
- Darby, Michael R., 1976, Three-and-a-Half Million U.S. Employees Have Been Misled: Or, an Explanation of Unemployment, 1934–1941. *Journal of Political Economy* 84 (February): 1–16.
- DiLorenzo, Thomas J., 2002, „Waging War on Civilians“ v *The Real Lincoln: A New Look at Abraham Lincoln, His Agenda, and an Unnecessary War*, Forum.
- Douglas, Jack D., 1989, *The Myth of the Welfare State*, New Brunswick, N. J.: Transaction.
- Ely, James W. Jr., 1992, *The Guardian of Every Other Right: A Constitutional History of Property Rights*. New York: Oxford University Press.
- Fearon, Peter, 1987, *War, Prosperity and Depression: The U.S. Economy 1917–45*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Feser, Edward, 2004. Why Are Universities Dominated by the Left? Tech Central Station, February 13. Available at <http://www2.techcentralstation.com/1051/printer.jsp?CID=1051-021304A>.
- Field, Alexander James, 1992, Uncontrolled Land Development and the Duration of the Depression in the United States. *Journal of Economic History* 52 (December): 785–805.

- Flynn, John T., 1944, *As We Go Marching*. Garden City, N.Y.: Doubleday, Doran and Co.
- Flynn, John T., 1948. *The Roosevelt Myth*. Garden City, N.Y.: Garden City Books.
- Friedman, Milton, and Anna Jacobson Schwartz, 1963, *A Monetary History of the United States, 1867–1960*. Princeton: Princeton University Press.
- Frost, Robert, 1979. *The Poetry of Robert Frost: The Collected Poems, Complete and Unabridged*, edited by Edward Connery Lathem. New York: Holt, Rinehart and Winstron.
- Garraty, John A., 1973, *The New Deal, National Socialism, and the Great Depression*, *American Historical Review* 78 (October): 907–44.
- Grow, Brian, 2003. „Despite Criticism, It’s Business as Usual in Europe. EU Nations Are Doing Little To Change Policies Hurting Growth, Recent Reports Say.“ in *Wall Street Journal*, 7 leden 2003.
- Hall, Mimi, 2005. *Ridge Reveals Clashes on Alerts: Former Homeland Security Chief Debunks „Myth.“* USA Today.com. May 11. Available at <http://aolsvc.news.aol.com/news/article.adp?id=20050511071809990020>.
- Hanrahan, John D., *Government by Contract*, New York, 1983.
- Harris, Seymour, 1945, *Price and Related Controls in the United States*. New York: McGrawHill.
- Hayek, F. A., 1944, *The Road to Serfdom*, Chicago, 1944. (česky: *Cesta do otroctví*, Barrister&Principal).
- Hayek, F. A., 1949, „The Intellectuals and Socialism“ in *University of Chicago Law Review* 16 (spring).
- Hazlitt, Henry, [1976] 1994. *Is Politics Insoluble?* *The Freeman* 44 (September).
- Higgs, Robert, 1983, „Where Figures Fail: Measuring the Growth of Big Government“ in *The Freeman* č. 33 (březen).
- Higgs, Robert, 1987, *Crisis and Leviathan: Critical Episodes in the Growth of American Government*. New York: Oxford University Press.
- Higgs, Robert, 1991a, „Eighteen Problematic Propositions in the Analysis of the Growth of Government“ in *Review of Austrian Economics* č. 5.
- Higgs, Robert, 1991b, „Leviathan at Bay?“ in *Liberty* č. 5 (listopad).
- Higgs, Robert, 1992, „‘Wartime Prosperity’: A Reassessment of the U.S. Economy in the 1940s,“ *Journal of Economic History* 52 (březen).
- Higgs, Robert, 1993, *Private Profit, Public Risk: Institutional Antecedents of the Modern Military Procurement System in the Rearmament Program of 1940–1941*. In *The Sinews of War: Essays on the Economic History of World War II*, edited by G. T. Mills and H. Rockoff. Ames: Iowa State University Press.
- Higgs, Robert, 1994, *The Cold War Economy: Opportunity Costs, Ideology, and the Politics of Crisis*, *Explorations in Economic History* 31 (July).
- Higgs, Robert, 1995, „The Myth of ‘Failed’ Policies“ in *The Free Market* č. 13 (June).

- Higgs, Robert, 1996, „The Welfare State: Promising Protection in an Age of Anxiety“ in *The Freeman* č. 46 (květen).
- Higgs, Robert, 1997a, „Public Choice and Political Leadership“ in *The Independent Review* č. 1 (zima 1997).
- Higgs, Robert, 1997b, No More „Great Presidents.“ *The Free Market* 15 (March).
- Higgs, Robert, 1999, We're All Sick, and Government Must Heal Us, *The Independent Review* 3 (spring).
- Higgs, Robert, 2002, Government Protects Us? *The Independent Review* 7 (Fall).
- Higgs, Robert, 2003a, Impending War in Iraq: George Bush's Faith-based Foreign Policy, *San Francisco Chronicle*, February 13.
- Higgs, Robert, 2003b, All War All the Time: The Battle on Terrorism Is an Excuse to Make Fighting Permanent, *San Francisco Chronicle*, July 6.
- Higgs, Robert, 2004, *Against Leviathan: Government Power and a Free Society*, Oakland, Calif.: The Independent Institute.
- Higgs, Robert, 2005a, The Ongoing Growth of Government in the Economically Advanced Countries, *Advances in Austrian Economics* 8: in press.
- Higgs, Robert, 2005b, *Resurgence of the Warfare State: The Crisis since 9/11*, Oakland, Calif.: The Independent Institute.
- Higgs, Robert, and Anthony Kilduff, 1993, Public Opinion: A Powerful Predictor of U.S. Defense Spending. *Defence Economics* 4:227–38.
- Hooker, Richard, 1996, *Divine Right of Kings*, In *The European Enlightenment Glossary*. Available at <http://www.wsu.edu/~dee/GLOSSARY/DIVRIGHT.HTM>.
- Hooks, Gregory, 1991, *Forging the Military-Industrial Complex: World War II's Battle of the Potomac*. Urbana: University of Illinois Press.
- Hoover, Calvin B., 1959, *The Economy, Liberty, and the State*, New York: Twentieth Century Fund.
- Hughes, Jonathan R. T., 1991, *The Governmental Habit Redux: Economic Controls from Colonial Times to the Present*. Princeton: Princeton University Press.
- Hume, David, [1777] 1987. *Of the First Principles of Government*. In David Hume, *Essays Moral, Political, and Literary*, rev. ed., edited and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, 32-36. Indianapolis: Liberty Fund.
- Hummel, Jeffrey Rogers, 1996, *Emancipating Slaves, Enslaving Free Men: A History of the American Civil War*, Chicago and La Salle, Ill.: Open Court.
- Hummel, Jeffrey Rogers, 1999, Martin Van Buren: The Greatest American President, *The Independent Review* 4 (fall).
- Hummel, Jeffrey Rogers, 2001, „The Will to Be Free: The Role of Ideology in National Defense“ in *The Independent Review* č. 5 (spring).
- Chambers, John Whiteclay, 1987, *To Raise An Army: The Draft Comes to Modern America*, New York: Free Press.
- Chandler, Lester V., 1970, *America's Greatest Depression, 1929–1941*. New York: Harper & Row.

- Ikeda, Sanford, 1997, *Dynamics of the Mixed Economy: Toward a theory of interventionism*, New York.
- Jeffers, Robinson, 1965, *Selected Poems*, New York: Vintage Books.
- Jones, Carolyn C., 1989, „Class Tax to Mass Tax: The Role of Propaganda in the Expansion of the Income Tax during World War II,“ *Buffalo Law Review* 37 (Fall 1988/89): 685-737.
- Jouvenel, Bertrand de, [1945] 1993, *On Power: The Natural History of Its Growth*, Indianapolis: Liberty Fund, 1993; original French edition 1945.
- Keller, Morton, 1990, *Regulating a New Economy: Public Policy and Economic Change in America, 1900–1933*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Klausen, Jytte, 1998, *War and Welfare: Europe and the United States, 1945 to the Present*, New York.
- Klein, Daniel B., 2005, *The People’s Romance: Why People Love Government (as Much as They Do)*, *The Independent Review* 10 (summer).
- Krooss, Herman E., 1970, *Executive Opinion: What Business Leaders Said and Thought on Economic Issues, 1920s–1960s*. Garden City, N.Y.: Doubleday and Co.
- Krug, J. A., 1945, *Production: Wartime Achievements and the Reconversion Outlook*. War Production Board Document No. 334, October 9.
- Kuroda, Akira, 1997, *Origins of Japanese Production: From Fukoku Kyohei to Zero Defects*. SOAS Economic Digest 1 (January). Available at <http://www.soas.ac.uk/SED/Issue-1/akira.html>.
- Larson, Eric V., and Savych, Bogdan, 2005, *American Public Support for U.S. Military Operations from Mogadishu to Baghdad*. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation.
- Leuchtenburg, William E., 1963, *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932–1940*. New York: Harper & Row.
- Leuchtenburg, William E., 1964, „The New Deal and the Analogue of War,“ in *Change and Continuity in Twentieth-Century America*, ed. John Braeman, Robert H. Bremner, and Everett Walters, Columbus: Ohio State University Press.
- Light, Paul Charles, 1999, „The True Size of Government“ in *Government Executive Magazine*, 1. leden 1999. (K dispozici online <http://www.govexec.com/features/0199/0199s1htm>).
- Lind, William S., 2005, *Of Cabbages and Kings*. Available at <http://www.lewrockwell.com/lind/lind66.html>.
- Lindqvist, Sven, 2000, *The History of Bombing*, New Press.
- Linfield, Michael, 1990, *Freedom under Fire: U.S. Civil Liberties in Times of War*, Boston: South End Press.
- Lingeman, Richard R., 1970, *Don’t You Know There’s a War on?* New York: G. P. Putnam’s Sons.

- Machiavelli, Niccolo, [1513] 1992, *The Prince*, New York: Dover.
- Matusow, Allen J., *The Unraveling of America: A History of Liberalism in the 1960s*, New York, 1984.
- May, Dean L., 1985, *Temporary National Economic Committee*. In Franklin D. Roosevelt, *His Life and Times: An Encyclopedic View*, edited by O. L. Graham Jr. and M. R. Wander. Boston: G. K. Hall & Co.
- McClosky, Herbert and Zaller, John, 1984, *The American Ethos: Public Attitudes toward Capitalism and Democracy*, Cambridge: Harvard University Press.
- Mencken, H. L., [1921] 1949, *Women as Outlaws* In *A Mencken Chrestomathy*, 28-30. New York: Knopf.
- Mencken, H. L., 1958, „On Government“ in *Prejudices: A Selection*, Vintage.
- Mises, Ludwig von, [1929] 1996, *Critique of Interventionism*, 2. doplněné vydání, Irvington-on-Hudson.
- Mises, Ludwig von, [1919] 1983, *Nation, State, and Economy: Contributions to the Politics and History of Our Time*, translated by Leland B. Yeager. New York.
- Mises, Ludwig von, 1966, *Human Action: A Treatise on Economics*, 3. doplněné vydání, Chicago.
- Mises, Ludwig von, [1927] 1985, *Liberalism: In the Classical Tradition*, translated by Ralph Raico, 3rd ed. San Francisco: Cobden Press and the Foundation for Economic Education.
- Mises, Ludwig von, [1956] 1972, *The Anti-Capitalistic Mentality*. South Holland, Ill.: Libertarian Press.
- Nock, Albert J., [1935] 1973, *Our Enemy, the State*. New York: Free Life Editions.
- Nolan, James L., 1998, *The Therapeutic State: Justifying Government at Century's End*, New York: New York University Press.
- North, Douglass C. 1981, *Structure and Change in Economic History*, New York: Norton.
- North, Douglass C., 1990, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglass C., and Thomas, Robert Paul, 1973, *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nozick, Robert, [1986] 1998, *Why Do Intellectuals Oppose Capitalism?* Cato Policy Report, January/February. Available at http://www.cato.org/pubs/policy_report/cpr-20n1-1.html.
- Olson, Mancur, 2000, *Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. New York: Basic.
- Page, Benjamin I. and Shapiro, Robert Y., 1992, *The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*, Chicago: University of Chicago Press, p. 332.

- Palmer, Frederick, 1931, *Newton D. Baker: America at War*, New York: Dodd, Mead & Company.
- Pindyck, Robert S., 1991, Irreversibility, Uncertainty, and Investment. *Journal of Economic Literature* 29 (September): 1110–48.
- Polman, Dick, 2001, Fearful Americans Shun Liberties Lobby; Citizens Are Making Sacrifices, Some Experts Say. *Philadelphia Inquirer*, December 10. Available at <http://www.zogby.com/soundbites/ReadClips.dbm?ID=4138>.
- Porter, Bruce D., 1994, *War and the Rise of the State: The Military Foundations of Modern Politics*. New York: Free Press.
- Porter, David L., 1985, Congress, United States. In *Franklin D. Roosevelt, His Life and Times: An Encyclopedic View*, edited by O. L. Graham Jr. and M. R. Wander. Boston: G. K. Hall & Co.
- Posner, Richard A., 1971, „Taxation by Regulation“ in *Bell Journal of Economics and Management Science* č. 2 (jaro), 1971, str. 22-50.
- Raimondo, Justin, 1993, *Reclaiming the American Right: The Lost Legacy of the Conservative Movement*, Burlingame, CA: Center for Libertarian Studies, pp. 149–156.
- Rapaczynski, Andrzej, 1996, The Roles of the State and the Market in Establishing Property Rights. *Journal of Economic Perspectives* 10 (Spring): 87–103.
- Reese, Charley, 2005, Mostly Fertilizer. At <http://www.lewrockwell.com/reese/reese208.html>.
- Riddell, Kelly, 1990, The State, Capitalism, and World War II: The U.S. Case. *Armed Forces & Society* 17 (Fall): 53–79.
- Rich, Frank, 2005, The Two Wars of the Worlds. *New York Times*, July 3. At <http://www.nytimes.com/2005/07/03/opinion/03rich.html?ex=1121054400&en=61c0ffce6b638317&ei=5070&emc=eta1>.
- Robin, Corey, 2004, *Fear: The History of a Political Idea*, New York: Oxford University Press.
- Rockoff, Hugh, 1984, *Drastic Measures: A History of Wage and Price Controls in the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roose, Kenneth D. 1954, *The Economics of Recession and Revival: An Interpretation of 1937–38*. New Haven: Yale University Press.
- Ross, W. D., ed. 1938, *Aristotle: Selections*, New York: Charles Scribner’s Sons.
- Rothbard, Murray N., [1965] 2000, *The Anatomy of the State*. In *Egalitarianism as a Revolt against Nature and Other Essays*, 2nd ed., 55-88. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute.
- Rothbard, Murray N., 1972, „War Collectivism in World War I,“ in *A New History of Leviathan: Essays on the Rise of the American Corporate State*, ed. Radosh, Ronald and Rothbard, Murray N., New York: Dutton, pp. 66-110.
- Rothbard, Murray N., 1989, „World War I As Fulfillment: Power and the Intellectuals.“ in *Journal of Libertarian Studies* č. 9 (zima), str. 81-125.

- Rummel, R. J., 1994, *Death by Government*, Transaction.
- Scarborough, Melanie, 2005, *The Security Pretext: An Examination of the Growth of Federal Police Agencies*, Cato Institute Briefing Paper No. 94. Washington, D.C.: Cato Institute, June 29.
- Sherman, Mark, 2005, *FBI Says It Has Files on Greenpeace*, ACLU. New Orleans Times-Picayune, July 18, A-2.
- Schaffer, Ronald, 1991, *America in the Great War: The Rise of the War Welfare State*, New York: Oxford University Press, 1991.
- Schilke, Charles, 1985, *Reorganization Act*. In Franklin D. Roosevelt, *His Life and Times: An Encyclopedic View*, edited by O. L. Graham Jr. and M. R. Wander. Boston: G. K. Hall & Co.
- Schumpeter, Joseph A., [1942] 1962, *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper Torchbooks.
- Schumpeter, Joseph A., 1939, *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York: McGrawHill.
- Schumpeter, Joseph A., 1954, *History of Economic Analysis*, edited from ms. by Elizabeth Boody Schumpeter. New York: Oxford University Press.
- Schwarz, Jordan A., 1981, *The Speculator: Bernard M. Baruch in Washington, 1917–1965*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Siegan, Bernard H., 1980, *Economic Liberties and the Constitution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Smiley, Gene, 1994, *The American Economy in the Twentieth Century*. Cincinnati: SouthWestern.
- Smith, Adam, [1776] 1937, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, New York: Modern Library.
- Smith, R. Elbert on, 1959, *The Army and Economic Mobilization*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Stein, Herbert, 1984, *Presidential Economics: The Making of Economic Policy from Roosevelt to Reagan and Beyond*, New York: Simon & Schuster, p. 84.
- Stimson, Henry L., and McGeorge Bundy, 1947, *On Active Service in Peace and War*. London: Hutchinson & Co.
- Sumner, William Graham, 1934, *Essays of William Graham Sumner*, ed. Albert G. Keller and Maurice R. Davie, New Haven: Yale University Press, II, p. 473.
- Swanson, J. A., and S. H. Williamson, 1972, *Estimates of National Produkt and Income for the United States Economy, 1919–1941*. *Explorations in Economic History* 10 (Fall): 53–73.
- Szasz, Thomas S., 1965, *Toward the Therapeutic State*, *The New Republic*, December 11, 26-29.
- Szasz, Thomas S., 2001, *The Therapeutic State: The Tyranny of Pharmacracy*, *The Independent Review* 5 (spring): 485-521.
- Tanzi, Vito, and Schuknecht, Ludger, 2000, *Public Spending in the 20th Century: A Global Perspective*, New York.

- Temin, Peter, 1989, *Lessons from the Great Depression*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- The Cooling World, 1975, *Newsweek*, April 28, available from the Global Climate Coalition at <http://www.globalclimate.org/Newsweek.htm>.
- Tierney, John, 2005, *Tune Out the Fear*, *New Orleans Times-Picayune*, July 12 (reprinted from the *New York Times*).
- Twight, Charlotte, 1999, „Watching You: Systematic Federal Surveillance of Ordinary Americans“ in *The Independent Review* č. 4 (podzim), str. 165-200.
- U.S. Bureau of the Budget, 1946, *The United States at War: Development and Administration of the War Program by the Federal Government*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- U.S. Bureau of the Census, 1975, *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- U.S. Council of Economic Advisers, 1970, *Annual Report*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- U.S. Council of Economic Advisers, 1995, *Annual Report*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- U.S. Council of Economic Advisers, 2001, *Annual Report of the Council of Economic Advisers*. Washington, D.C.
- U.S. Office of Management and Budget. *Budget of the United States Government, Fiscal Year 2003: Historical Tables*. Washington, D.C., 2002.
- Vidal, Gor, 2002, *Perpetual War for Perpetual Peace: How We Got to Be So Hated*, Nation Books.
- Wallis, John Joseph, 1985, „Why 1933? The Origins and Timing of National Government Growth, 1933-1940“ in Hicks, R. (ed.), *Emergence of the Modern Political Economy*, [Dodatek č. 4 k publikaci *Research in Economic History*]. Greenwich, str. 1-51.
- Witte, John F., 1985, *The Politics and Development of the Federal Income Tax*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Yeager, Leland B., 1985, *Rights, Contract, and Utility in Policy Espousal*, *Cato Journal* 5 (spring/summer): 259-94.
- Zeese, Kevin B., 2005, *A Pretext for War: An Interview With James Bamford*, Available at <http://www.lewrockwell.com/orig6/zeese1.html>.

Politická ekonomie strachu

Robert Higgs

Překlad: J. Šíma, M. Markoš, L. Tajovský,
P. Sadílek, P. Havlík, F. Dáňa, D. Šťastný →
Nakladatel: © Alfa Publishing, U garáží
1436/6, 170 00 Praha 7 → společně s Libe-
rálním institutem, Spálená 51, 110 00 Praha 1
→ Rok prvního vydání: 2006 → Souhrnná
revize textu: O. Holienčín → Jazyková
korektura: J. Štěpánková → Odborný redaktor:
J. Šíma → Grafický návrh obálky: B. Janda
a D. Lepišová → Sazba: *Prismator design* →
Odpovědný redaktor: P. Berglová → Edice:
Ekonomie Studium → Tisk: Tiskárna Alfa →
Doporučená cena: Kč 299,- Sk 449,- EUR 16,-
→ www.alfaknihy.cz → info@alfaknihy.cz
→ www.libinst.cz → info@libinst.cz
ISBN 80-86851-33-8 (Alfa Publishing)
ISBN 80-86389-43-X (Liberální institut)

ZÁSADY EKONOMIE

MURRAY N. ROTHBARD

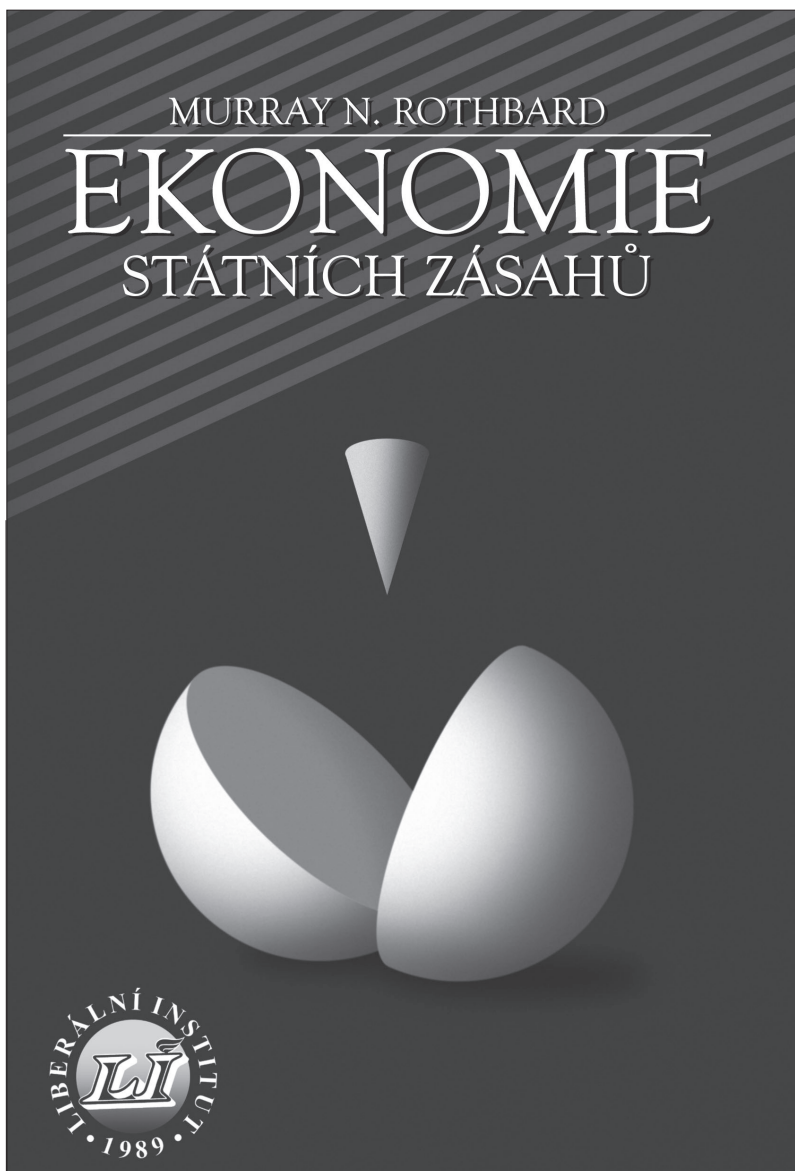
Murray N. Rothbard: Zásady ekonomie

Lidí píšících o ekonomii je mnoho. Obtížně se však hledá autor, který provede čtenáře od logických principů vědy o společnosti až ke konkrétním aplikacím teorií, aniž by se během této cesty dopustil množství argumentačních kotrmelců a nedůsledností. Rothbard ve svých monumentálních Zásadách ekonomie v této výzvě obstál: bez matematiky, a přesto rigorózní; pokrývající ohromnou šíři problémů, a přesto hluboký v jednotlivostech; přesahující do dalších disciplín, a přesto kompaktní, srozumitelný a čtivý.

755 stran, cena 630 Kč

členové Klubu přátel liberální literatury mají 20 % slevu

www.libinst.cz

Murray N. Rothbard: Ekonomie státních zásahů

Kniha představuje původně zamýšlený třetí díl Rothbardova magnum opus Zásady ekonomie, který přerostl do samostatné téměř pětisetstránkové publikace, aplikující principy rozpracované v Zásadách na téměř všechny myslitelné způsoby státních zásahů do svobodné směny. Analýza daní, patentů, protimonopolního zákonodárství, licencování povolání či uplácení úředníků přináší množství argumentů pro základní poselství knihy, že ke zvyšování blahobytu všech lidí je nutný svobodně fungující trh zbavený všech zásahů státu.

464 stran, cena 420 Kč

členové Klubu přátel liberální literatury mají 20 % slevu

www.libinst.cz

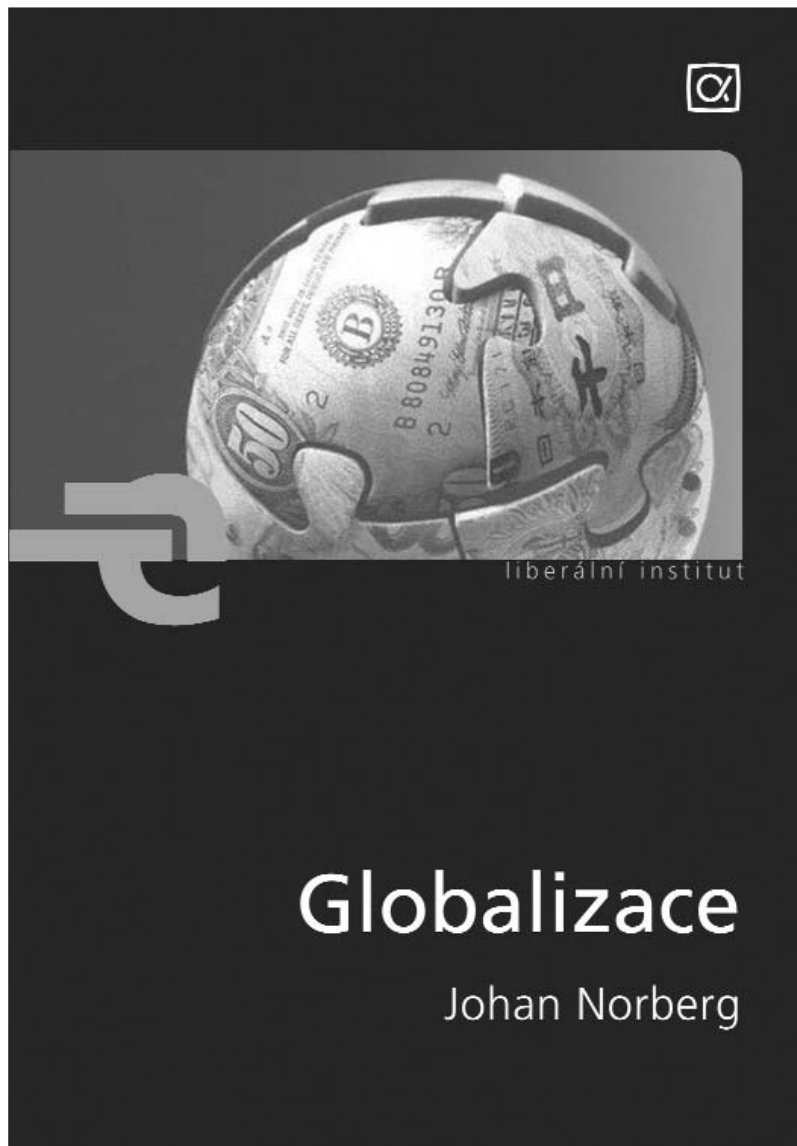
Henry Hazlitt: Ekonomie v jedné lekci

Ekonomie v jedné lekci je výjimečná kniha a Henry Hazlitt je výjimečný autor. Kniha je slabikářem ekonomie. Ukáže, jak rozpoznat dobrého ekonoma od špatného, a tím vytvoří mantinely, které ani při studiu pokročilejších textů nikdy nepřekročíte. Na textu napsaném před více než 50 lety není třeba nic měnit a více než milion prodaných výtisků tento názor potvrzují. Svědčí to také o tom, že základy ekonomické vědy jsou univerzální, nadčasové, platné bez ohledu na populární názory většinového mínění.

192 stran, cena 299 Kč

členové Klubu přátel liberální literatury mají 20 % slevu

www.libinst.cz

Johan Norberg: Globalizace

Kniha vyvrací nejrozšířenější mýty o globalizaci a jejích dopadech, a ukazuje jak globální kapitalismus zasahuje oblastí jako je kultura, životní prostředí a lidská práva.

Ačkoli platí, že chudoba je přirozeným stavem lidstva, lze říci, že dnes je již do značné míry zbytečná. Pokud jste na pochybách, avšak otevření racionálním argumentů, kniha Johana Norberga by vám měla ke změně postoje poskytnout důkazy více než dostatečné.

208 stran, cena 299 Kč

členové Klubu přátel liberální literatury mají 20 % slevu

www.libinst.cz

Jsme nestátní,
nezisková organizace
pro rozvoj individuální
svobody, soukromého vlastnictví,
svobodného trhu a panství práva.
Respekt k principům klasického
liberalismu je společným
znakem našich projektů
a programů.

Liberální institut
Spálená 108/51
110 00 Praha 1

Tel.: +420 226 518 888
Fax: +420 226 518 813

info@libinst.cz
www.libinst.cz

Osvěta

Výroční cena
Pražská jarní přednáška
Den daňové svobody
Liberálně konzervativní
diskusní fórum

Mediální prezentace

Pravidelné vystupování v médiích

Publikace

Od r. 1990 vydáno 60 publikací

Výzkum

Regulace síťových
odvětví ekonomiky
Analýza daňového systému
Fungování odvětví tzv.
veřejných služeb

Vzdělání

Letní škola
Letní univerzita
Letní akademie
Soutěž o Cenu G. S. Beckera